

Crna Gora

Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma

Nacrt

Nacionalna strategija upravljanja hemikalijama 2023-2026. godina

Podgorica, _____ 2022.

SADRŽAJ

I) UVOD	1
1.1. Međunarodni i EU kontekst upravljanja hemikalijama	2
1.2. Nacionalni kontekst upravljanja hemikalijama.....	5
1.3. Metodologija i sadržina strategije	5
1.4. Usklađenost sa postojećim finansijskim okvirom.....	7
1.5. Usklađenost sa postojećim strateškim okvirom	8
II) ANALIZA STANJA.....	10
2.1. OPŠTE INFORMACIJE	11
2.1.1. Prirodno-geografske, demografske i društveno-političke karakteristike	11
2.1.2. Privreda.....	11
2.2. PROIZVODNJA, UVOZ, IZVOZ, KORIŠĆENJE HEMIKALIJA I ODLAGANJE OTPADA	16
2.2.1. Hemikalije na tržištu Crne Gore.....	16
2.2.1.1. Proizvodnja, uvoz i izvoz hemikalija i hemijskih proizvoda	19
2.2.1.3. Potrošnja hemikalija i hemijskih proizvoda	21
2.2.1.3.1. <i>Potrošnja sredstava za zaštitu bilja kao posebne vrste hemikalija za upotrebu u poljoprivredi</i>	22
2.2.2. Industrijski/hemijski otpad	24
2.2.2.1. <i>Istorijski industrijski otpad i PCB, zastarjele hemikalije i dotrajali proizvodi koji sadrže azbest</i>	26
2.2.3. Monitoring.....	27
2.2.3.1. Monitoring u segmentima životne sredine	27
2.2.3.2. Monitoring u uzorcima hrane i predmeta opšte upotrebe	31
2.3. ZAKONODAVNI INSTRUMENTI I MEHANIZMI ZA UPRAVLJANJE HEMIKALIJAMA	33
2.3.1. Propisi u oblasti upravljanja hemikalijama.....	33
2.3.1.1. Harmonizacija sa EU propisima u oblasti upravljanja hemikalijama	37
2.3.2. Drugi propisi iz povezanih oblasti od značaja za bezbedno upravljanje hemikalijama.....	41
2.3.2.1. Propisi o hemijskim sredstvima koja se koriste u poljoprivredi	41
2.3.2.2. Propisi u oblasti zaštite životne sredine	43
2.3.2.3. Propisi u oblasti zaštite i zdravlja na radu	46
2.3.2.4. Propisi u oblasti zaštite i spašavanja i prevoza opasnih materija.....	46
2.3.2.5. Ostali propisi od značaja za hemijski sastav specifičnih proizvoda koji sadrže hemikalije	47
2.4. MINISTARSTVA, AGENCIJE I DRUGE DRŽAVNE INSTITUCIJE	48
2.4.1. Nadležnosti državnih organa i institucija u pogledu upravljanja hemikalijama	48
2.4.2. Administrativni kapaciteti	49
2.4.3. Mehanizmi za jačanje administrativnih kapaciteta i implementacije	51

2.5.	AKTIVNOSTI INDUSTRIJE, CIVILNOG SEKTORA, NAUČNO-ISTRAŽIVAČKIH ORGANIZACIJA	52
2.5.1.	Aktivnosti industrijskih asocijacija	52
2.5.2.	Aktivnosti civilnog sektora.....	52
2.5.3.	Aktivnosti naučno-istraživačkog sektora	53
2.6.	MEĐURESORSKA SARADNJA I KOORDINACIONI MEHANIZMI.....	55
2.6.1.	Međuresorska saradnja i koordinacioni mehanizmi pri izradi i realizaciji strategija	55
2.6.2.	Koordinacija procesom evropske integracije	55
2.6.3.	Učešće nevladinog sektora u procesu planiranja javnih politika	55
2.7.	UPRAVLJANJE INFORMACIJAMA, PRISTUP I KORIŠĆENJE.....	57
2.7.1.	Upravljanje informacijama	57
2.7.2.	Informisanje javnosti i pristup informacijama o životnoj sredini	58
2.8.	LABORATORIJSKA INFRASTRUKTURA	60
2.9.	PRIPREMLJENOST ZA VANREDNE SITUACIJE I REAGOVANJE U SLUČAJU TROVANJA.....	63
2.9.1.	Pripremljenost za vanredne situacije, uključujući hemijske udese	63
2.9.2.	Reagovanje u slučaju trovanja	65
2.10.	SVIJEST O RIZICIMA OD HEMIKALIJA; INFORMISANJE I EDUKACIJA.....	67
2.10.1.	Svijest opšte populacije o rizicima od hemikalija	67
2.10.1.1.	<i>Rodni aspekt u kontekstu rizika od hemikalija i posebno osjetljivih grupa.....</i>	68
2.10.3.	Informisanje i edukacija profesionalnih korisnika hemikalija	68
2.11.	MEĐUNARODNI SPORAZUMI U VEZI SA UPRAVLJANJEM HEMIKALIJAMA.....	70
2.12.	ZAKLJUČAK ANALIZE STANJA	73
2.12.1.	Osvrt na realizaciju i učinak prethodnog strateškog dokumenta.....	73
2.12.2.	Ključni nalazi analize stanja i identifikacija problema	74
2.12.2.1.	SWOT analiza	75
2.12.2.2.	Drvo problema.....	77
III)	CILJEVI, AKTIVNOSTI I PRAĆENJE SPROVOĐENJA STRATEGIJE	79
3.1.	STRATEŠKI I OPERATIVNI CILJEVI SA PRATEĆIM INDIKATORIMA USPJEHA I AKTIVNOSTIMA.....	80
3.2.	PRAĆENJE SPROVOĐENJA STRATEGIJE, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJA.....	85
3.2.1.	Praćenje sprovođenja strategije i izvještavanje	85
3.2.2.	Evaluacija i završno izvještavanje	86
IV)	REZIME.....	87
1.1	KRATKA INFORMACIJA O CILJEVIMA I OČEKIVANIM REZULTATIMA STRATEGIJE	88
V)	AKCIONI PLAN.....	89
5.1.	AKCIONI PLAN ZA PERIOD 2023-2024, ZA SPROVOĐENJE NACIONALNE STRATEGIJE UPRAVLJANJA HEMIKALIJAMA 2023-2026.....	90

LISTA TABELA I GRAFIKA

Tabela 1. Bruto domaći proizvod, 2016-2020

Tabela 2. Spoljnotrgovinska razmjena, 2018-2020

Tabela 3. Struktura BDP prema tekućim cijenama, u %, po djelatnostima, 2016-2020

Tabela 4. Kretanja indeksa industrijske proizvodnje po sektorima klasifikacije delatnosti, 2016-2020

Tabela 5. Struktura industrijske proizvodnje, u %, 2016-2020

Tabela 6. Oblasti prerađivačke industrije u Crnoj Gori, indeksi promjene, 2020/2019

Tabela 7. Podaci iz Registra hemikalija o hemikalijama za tržištu Crne Gore u 2021. god.

Tabela 8. Podaci o izdatim rešenjima o upisu u registar hemikalija, dozvolama za slobodan promet (uvoz/izvoz) opasnih hemikalija i PIC saglasnostima, 2019-2021

Tabela 9. Podaci o broju izdatih rješenja o upisu biocidnih proizvoda u Privremenu listu, kao i o broju izdatih dozvola za obavljanje djelatnosti proizvodnje prometa, upotrebe i skladištenja biocida, 2017-2021

Tabela 10. Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda, prema PRODCOM

Tabela 11. Spoljnotrgovinska robna razmjena Crne Gore u odnosu na hemijske proizvode, prema SMTK

Tabela 12. Učešće odabranih robnih grupa u vezi sa hemikalijama u ukupnom prometu na veliko

Tabela 13. Učešće odabranih robnih grupa u vezi sa hemikalijama u ukupnom prometu na malo

Tabela 14. Potrošnja sredstava za zaštitu bilja u Crnoj Gori, 2015-2019

Tabela 15. Godišnja potrošnja sred. za zaštitu bilja po vrstama, na nivou aktivne supstance, 2015-2019

Tabela 16. Stvorene i obrađene količine otpada, 2019-2020

Tabela 17. Generisani otpad u industriji Crne Gore, prema sektorima, 2020

Tabela 18. Vrste i količina opasnog otpada na osnovu izdatih dozvola za izvoz u 2019-2020. Godini

Tabela 19. Mjerna mjesta u okviru Državne mreže za praćenje kvaliteta vazduha

Tabela 20. Broj posjeta ljekaru zbog trovanja drogama i biološkim supstancama (T36-T50) i toksičnog dejstva supstanci nemedicinskog porekla (T51-T65) u vanbolničkoj zdravstvenoj zaštiti, 2014-2018

Tabela 21. Broj bolničkih otpusta u Crnoj Gori zbog trovanja drogama i biološkim supstancama (T36-T50) i toksičnog dejstva substanci nemedicinskog porekla (T51-T65), 2014-2017

Tabela 22. Inicijalne i nove POPs hemikalije

Tabela 23. SWOT analiza upravljanja hemikalijama u Crnoj Gori

Tabela 24. Operativnih ciljevi Nacionalne strategije upravljanja hemikalijama sa indikatorima uspjeha

Tabela 25. Akcioni plan sprovođenje Nacionalne strategije upravljanja hemikalijama

Grafik 1. Godišnji indeksi industrijske proizvodnje, 2010-2020

Grafik 2. Struktura korišćenog poljoprivrednog zemljišta

Grafik 3. Rezultati ispitivanja uzoraka namirnica i predmeta opšte upotrebe, 2018

Grafik 4. Drvo problema u upravljanju hemikalijama u Crnoj Gori

LISTA SKRAĆENICA

AZŽS - Agencija za zaštitu životne sredine

BAT (*Best Available Techniques*) – najbolje dostupne tehnike

BDP - bruto domaći proizvod

BPR (*Biocidal Products Regulation*)- Uredba (EC) 528/2012 o biocidnim proizvodima

CETI - DOO Centar za ekotoksikološka ispitivanja

CLP (*Classification, Labeling and Packaging*)-Uredba (EC) 1272/2008 o klasifikaciji, označavanju i pakovanju supstanci i smješa

ECHA (*European Chemicals Agency*) - Evropska agencija za hemikalije

EIS - informacioni sistem životne sredine u Crnoj Gori

EU – Evropska Unija

GEF (*Global Environmental Fund*)-Globalni fond za životnu sredinu

ICCM (*International Conference on Chemical Management*)- Međunarodna konferencija o upravljanju hemikalijama

IFCS (*International Forum for Chemicals Safety*) - Međunarodni forum za hemijsku bezbjednost

IJZCG – Institut za javno zdravlje Crne Gore

ILO (*International Labour Organization*)- Međunarodna organizacija rada

IPA (Instrument for Pre-accession Assistance) – Instrument za predpristupnu podršku

IPPC (*Integrated Pollution Prevention and Control*) - Integrisano sprječavanje i kontrola zagađenja

ISO - (*International Organization for Standardization*) - Svjetska organizacija za standardizaciju

IUCLID (*International Uniform Chemical Information Database*) -Internacionalna uniformna informaciona baza podataka o hemikalijama

ZHMS - Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju

MDK – maksimalno dozvoljene koncentracije

MEPPU - Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma

MONSTAT - Uprava za statistiku Crne Gore

MPŠV - Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

MUP – Ministarstvo unutrašnjih poslova

MRSS– Ministarstvo rada i socijalnog staranja

MZ – Ministarstvo zdravlja

MTF - Metalurško-tehnološki fakultet

NIP - Nacionalni plan za implementaciju Stokholmske konvencije

NVO – Nevladine organizacije

PAH (*Polycyclic aromatic Hydrocarbons*)- policiklični aromatični ugljovodonici

PBT (*Persistent, Bioaccumulative and Toxic*) – perzistentne, bioakumulativne i toksične supstance

PCB (*Polychlorinated Biphenyl*) - polihlorovani bifenili

PIC - (*Prior Informed Consent*) - postupak davanja saglasnosti na osnovu prethodnog obavještenja

PKCG-Privredna komora Crne Gore

PMF-Prirodno-matematički fakultet

POPs (*Persistent Organic Pollutants*) – dugotrajne organske zagađujuće supstance

PPCG - Program pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji

REACH (*Regulation on Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals*) – Uredba (EC) 1907/2006 o registraciji, evaluaciji, autorizaciji i zabranama hemikalija

R4BP (*Register for biocidal products*) – EU registar za biocidne proizvode

SAICM (*Strategic Approach to International Chemicals Management*) - Strateški pristup međunarodnom upravljanju hemikalijama

SDG (*Sustainable Development Goals*) – Ciljevi održivog razvoja

SSP - Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju

SVHC (*Substances of Very High Concern*)- Supstance koje izazivaju visoku zabrinutost

TAIEX (*Technical Assistance and Information Exchange*) -Instrument za tehničku pomoć i razmenu informacija

UBHVFP– Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove

UIP – Uprava za inspekcijske poslove

UNITAR (*United Nations Institute for Training and Research*) - Institut Ujedinjenih nacija za trening i istraživanje

UNDP (*United Nations Development Programme*) - Program Ujedinjenih nacija za razvoj

UNEP (*United Nations Environment Programme*) - Program Ujedinjenih nacija za zaštitu životne sredine

UPC - Uprava prihoda i carina

vPvB (*Very Persistent and Very Bioaccumulative*) – veoma perzistentne, veoma bioakumulativne supstance

WHO (*World Health Organisation*) – Svjetska zdravstvena organizacija

I) UVOD

Hemikalije predstavljaju bitnu kariku privrednog razvoja i neophodne su za ostvarenje savremenog načina života. Na globalnom nivou proizvodnja hemikalija predstavlja značajnu komponentu međunarodne ekonomije i trgovine. Tako na primjer, globalna prodaja hemikalija u 2020. godini iznosila je 3471 milijardi eura, u čemu najveći udio ima Kina (1574 milijardi eura; 44,6%), a zatim slijede EU (499 milijardi eura; 14,4%), USA (426 milijardi eura; 12,3%) i Japan (144 milijardi eura; 4,1%)¹. Bez primjene dobre prakse upravljanja, hemikalije, kao i otpad koji ih sadrži, predstavljaju rizik po zdravlje ljudi i životnu sredinu, sa negativnim efektima kojima su posebno ugroženi članovi osjetljivih grupa, žene i djeca. Studije biomonitoringa kod ljudi ukazuju na sve veći broj različitih opasnih hemikalija u ljudskoj krvi i tjelesnom tkivu, uključujući određene pesticide, biocide, farmaceutske proizvode, teške metale, plastifikatore i usporivače gorenja, a da je kombinovana prenatalna izloženost hemikalijama dovela je do smanjenog rasta fetusa i niže stope nataliteta². Unapređenjem regulative u oblasti hemikalija, međusektorskom saradnjom državnih institucija i drugih zainteresovanih strana, kao i dobro koordinisanim i integrisanim pristupom upravljanju hemikalijama koji uključuje promovisanje primjene bezbjednijih hemikalija uz tranziciju hemijske industrije i povezanih privrednih lanaca ka cirkularnoj i zelenoj ekonomiji, može se brže i efikasnije odgovoriti na izazove koje predstavljaju opasne hemikalije i postići visok nivo zaštite zdravlja ljudi i životne sredine.

1.1. Međunarodni i EU kontekst upravljanja hemikalijama

Sve države svijeta su se još 1992, kroz prihvatanje **Agende 21. i Poglavlja 19. UN konferencije o životnoj sredini i razvoju (UNCED)**, obavezale da će ojačati nacionalne kapacitete za bezbjedno upravljanje hemikalijama. Kroz razne međunarodne sporazume, države su se obavezale na sprovođenje nekoliko konvencija (od kojih treba posebno istaći **Stokholmsku**³, **Roterdamsku**⁴, **Bazelsku**⁵, kao i **Minamatsku konvenciju**⁶) kojima se postiže globalni odgovor na ključne izazove u pogledu bezbjednog upravljanja hemikalijama. U vezi sprovođenja međunarodnih konvencija u oblasti upravljanja hemikalijama državama članicama za finansiranje relevantnih aktivnosti su na raspolaganju specijalni UNEP programi koji se finansiraju iz Globalnog fonda za životnu sredinu (GEF).

Međuvladin forum za hemijsku bezbjednost (Intergovernmental Forum on Chemical Safety-IFCS) podstiče države širom svijeta da izrade svoje nacionalne strategije, programe i akcione planove za hemijsku bezbjednost. Na Internacionalnoj konferenciji o upravljanju hemikalijama (*International Conference on Chemical Management – ICCM*) održanoj u Dubaiju 2006. godine, usvojen je **Strateški pristup međunarodnom upravljanju hemikalijama (Strategic Approach to International Chemicals Management – SAICM)**. SAICM program obavezuje države da naprave procjenu situacije i izrade nacionalne programe bezbjednog upravljanja hemikalijama.

U državama koje su pristupale Evropskoj Uniji, težište u izradi programa za uspostavljanje djelotvornog sistema hemijske bezbjednosti stavljano je na ocjenu usklađenosti propisa i prakse pojedine države s propisima Evropske Unije. Takav pristup se bazira na postavci da **pravna tekovina Evropske Unije** utvrđuje

¹ Cefic, Facts & Figures 2022, https://cefic.org/app/uploads/2022/01/Leaflet-FactsFigures_interactif_V02.pdf

² European Commission, Study for the Strategy for the Non-Toxic Environment, p. 123.

<https://ec.europa.eu/environment/chemicals/non-toxic/pdf/NTE%20main%20report%20final.pdf>

³ Stokholmska Konvencija o dugotrajnim organskim zagađujućim supstancama

⁴ Roterdamska konvencija o postupku davanja saglasnosti na osnovu prethodnog obavještanja za određene opasne hemikalije i pesticide u međunarodnoj trgovini

⁵ Bazelska konvencija o prekograničnom kretanju otpada

⁶ Minamata konvencija o živi

minimalne uslove koje svaka država članica treba da zadovolji u pogledu zaštite zdravlja ljudi i životne sredine od mogućih štetnih uticaja hemikalija. Uz to, pravni sistem Evropske Unije u oblasti upravljanja hemikalijama se stalno nadograđuje i unapređuje uz blisku saradnju država članica, slijedeći prvenstveno nova naučna dostignuća i pozitivna iskustva iz prakse.

Zbog specifičnog prožimanja pitanja hemijske bezbjednosti kroz različite faze životnog ciklusa hemikalija, u procesu pridruživanja EU, pitanja od važnosti za hemijsku bezbjednost se obrađuju u nekoliko pregovaračkih poglavlja, od kojih je primarno:

- *Poglavlje 27. Životna sredina i klimatske promjene*– Cilj politike u oblasti životne sredine i klimatskih promjena je održivi razvoj i zaštita životne sredine, a ostvarivanje ovog cilja se bazira na preventivnom djelovanju, principu zagađivač plaća, suzbijanju štete u životnoj sredini na izvoru, zajedničkoj odgovornosti i integrisanju principa zaštite životne sredine u ostale politike. U ovom poglavlju, između ostalog, razmatra se zakonski okvir za upravljanje hemikalijama, biocidnim proizvodima, zaštita od zagađenja hemikalijama voda, vazduha, mora i zemljišta, zaštita od pritiska na životnu sredinu kao što je otpad, uspostavljanje sistema prevencije, pripravnosti i odgovora na hemijske udese. Kroz ovo poglavlje utvrđuje se i adekvatan informacijski sistem i izvještavanje. Za Crnu Goru, ovo poglavlje je otvoreno na Međuvladinoj konferenciji koja je održana 10. decembra 2018. godine u Briselu. Zajedničkom pozicijom EU za Poglavlje 27 definisano je 8 završnih mjerila koje je potrebno ispuniti u narednom periodu, među kojima je i usklađivanje sa pravnom tekovinom EU u sektoru hemikalija i obezbjeđivanje spremnosti za primjenu i sprovođenje zahtjeva EU danom pristupanja. Prenosjenjem i primjenom pravne tekovine EU u oblasti životna sredina i klimatske promjene doprinosi se očuvanju i unapređenju stanja ključnih prirodnih resursa i direktno utiče na zdravlje i kvalitet života građana Crne Gore.

Pored poglavlja 27. još nekoliko poglavlja obrađuju pitanja povezana sa hemikalijama, i to:

- *Poglavlje 1. Slobodno kretanje roba*– Trgovina proizvodima iz jednog u drugi dio tržišta EU može se obavljati bez ograničenja, što se postiže uklanjanjem tehničkih barijera u trgovini i poštovanjem načela uzajamnog priznavanja tehničkih zahtjeva za proizvode. Ovo poglavlje, između ostalog, odnosi se i na zaštitu od eventualnih štetnih efekata hemikalija shodno regulatornim mehanizmima koje utvrđuju REACH i CLP uredba i drugi relevantni EU propisi, kako za hemikalije, tako i za specifične proizvode koji ih sadrže, poput detergenata i sl.
- *Poglavlje 12. Bezbjednost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika* – Ovo poglavlje je važno za područje hemijske bezbjednosti u pogledu zaštite od mnogih štetnih efekata hemikalija u hrani i vodi za piće, kao i u pogledu zaštite od mogućeg štetnog uticaja pesticida na zdravlje ljudi ili životinja, bilo direktno ili indirektno.
- *Poglavlje 28. Bezbjednost potrošača i zdravlja* - Ovo poglavlje je važno sa aspekta zaštite potrošača i nadzora proizvoda na tržištu, uključujući sistem za brzu razmjenu informacija o opasnim proizvodima, kao i sa aspekta zaštite zdravlja.

Politika i zakonodavstvo EU u oblasti upravljanja hemikalijama, a posebno **REACH**⁷ i **CLP Uredba**⁸, podstiču prelazak na bezbjednije hemikalije kroz progresivnu zamjenu najopasnijih supstanci, a radi osiguranja visokog nivoa zaštite zdravlja ljudi i životne sredine. Posljednjih godina EU intenzivno radi na daljem unapređenju postojećih javnih politika, uključujući i one koje se odnose na upravljanje hemikalijama, i usvajanju i implementaciji čitavog seta strateških i regulatornih dokumenata kojima će se obezbijediti sinergija svih relevantnih mehanizama koji doprinose zaštiti životne sredine i održivom razvoju, sa posebnim osvrtom na klimatske promjene.

⁷ Regulation (EC) 1907/2006 concerning the Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals

⁸ Regulation (EC) 1272/2008 on classification, labelling and packaging of substances and mixtures

Evropskim zelenim dogovorom⁹ usvojenim 2019. godine najavljen je najambiciozniji paket mjera koji će obezbijediti da Evropa do 2050. godine postane prvi klimatski neutralan kontinent, a što je u skladu sa ciljevima UN Agende 2030 za održivi razvoj. U tom cilju Zeleni dogovor je inicirao donošenje nekoliko važnih strateških dokumenata među kojima je **EU Strategija za hemikalije**¹⁰ koja je usvojena u oktobru 2020. godine, a usmjerena je ka ostvarenju ambicije nultog zagađenja životne sredine bez toksičnih materija. Ova strategija u potpunosti prepoznaje fundamentalnu ulogu hemikalija za dobrobit ljudi i za zelenu i digitalnu tranziciju evropske ekonomije i društva, ali istovremeno, ističe hitnu potrebu za rješavanjem zdravstvenih i ekoloških izazova uzrokovanih najopasnijim hemikalijama i predlaže aktivnosti kojima će se obezbijediti bolja zaštita zdravlja ljudi i životne sredine i podstaći inovacije u pogledu bezbjednih i održivih hemikalija. Strategija stavlja akcenat na jačanje veza između EU propisa o hemikalijama, proizvodima i otpadu, a u kontekstu obezbjeđivanja uslova za primjenu principa cirkularne ekonomije, jer je za prelazak na iskorišćenje proizvoda i materijala u više ciklusa potrebno osigurati da se prisustvo supstanci koje izazivaju visoku zabrinutost svede na minimum. U tom cilju ova strategija predviđa 56 akcija radi obezbjeđivanja bolje zaštite građana i životne sredine i podsticanja inovacija u smjeru bezbjednih i održivih hemikalija, od kojih su ključne sledeće:

- zabraniti najopasnije hemikalije u proizvodima za opštu upotrebu (kao što su igračke, kozmetika, posuđe i pribor za jelo, tekstil i sl.) dozvoljavajući njihovu upotrebu samo gdje je to neophodno;
- uzeti u obzir koktel-efekte hemikalija pri procjeni rizika od hemikalija;
- postepeno ukinuti upotrebu per- i poli-fluoralkil supstanci (PFAS) u EU, osim u slučajevima kada je njihova upotreba od suštinskog značaja;
- ojačati investicione i inovativne kapacitete za proizvodnju i upotrebu hemikalija koje su bezbjedne i održive po dizajnu i kroz njihov životni ciklus;
- promovisanje otpornosti snabdjevanja EU i održivosti kritičnih hemikalija;
- uspostavljanje jednostavnijeg procesa za procjenu rizika i opasnosti po principu „jedna supstanca jedna procjena“ ;
- voditi ulogu globalnog lidera tako što se podržavaju i promovišu visoki standardi, a ne izvoze hemikalije koje su zabranjene u EU.

Između ostalog, ovom strategijom se zahtjeva ciljana revizija REACH i CLP Uredbe. S tim u vezi, izrađene su mape puta koje daju opise problema koje treba riješiti, moguće opcije za izmjene dva propisa koje bi mogle pomoći u rješavanju ovih problema, kao i inicijalne procjene potencijalnih uticaja takvih izmjena, a predlozi legislativnih rješenja su predstavljeni na javnim konsultacijama i dalje se radi na njihovoj finalizaciji.

Dodatno, u okviru Evropskog zelenog dogovora se konstatuje i da „ekološka tranzicija za Evropu može biti potpuno efikasna samo ako i susjedstvo EU preduzme efikasne mjere“, te su izrađene **Smjernice za sprovođenje Zelene agende za Zapadni Balkan**¹¹ kao novi strateški dokument koji će u zemljama Zapadnog Balkana podstaći prelazak sa tradicionalnog modela na održivu ekonomiju. Sprovođenje Zelene agende za Zapadni Balkan biće finansijski podržano od EU u skladu sa **Ekonomskim i investicionim planom za Zapadni Balkan**¹², za čije sprovođenje su na raspolaganju i sredstva iz Instrumenta pretpristupne podrške (IPA). Potpisivanjem **Deklaracije o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan** na Samitu u Sofiji 10. novembra 2020, zemlje Zapadnog Balkana, između ostalih i Crna Gora, su se obavezale da će sprovoditi preporučene mjere za usaglašavanje regiona sa strateškim ciljevima utvrđenim u EU Zelenom dogovoru. Usvajanje Nacionalne

⁹ The European Green Deal, European Commission, COM(2019) 640

¹⁰ Chemicals Strategy for Sustainability -Towards a Toxic-Free Environment, European Commission, COM(2020) 667

¹¹ Guidelines for the Implementation of the Green Agenda for the Western Balkans, European Commission, SWD(2020) 223 final

¹² An Economic and Investment Plan for the Western Balkans, European Commission, COM(2020) 641 final

strategije upravljanja hemikalijama za period 2023-2026, predstavljajući bitan korak u tom smjeru kada se radi o podoblasti hemikalija.

1.2. Nacionalni kontekst upravljanja hemikalijama

Zakon o hemikalijama ("Sl. list CG" br. 51/17) usvojen u julu 2017 zamijenio je istoimeni zakon iz 2012, i donio osnov za nadogradnju i unapređenje politike u oblasti upravljanja hemikalijama i dalje usklaglašavanje sa REACH i drugim EU propisima u oblasti hemikalija. Članom 63 ovog zakona predviđeno je donošenje Nacionalne strategije upravljanja hemikalijama (u daljem tekstu: Nacionalna strategija) u cilju obezbjeđivanja adekvatnog upravljanja hemikalijama, od proizvodnje, odnosno uvoza do odlaganja. Nacionalnu strategiju na period od četiri godine donosi Vlada. Vlada Crne Gore je u martu 2019. godine usvojila Nacionalnu strategiju upravljanja hemikalijama za period 2019-2022. Opšti strateški cilj definisan ovom strategijom je izgradnja sistema upravljanja hemikalijama koji obezbjeđuje visok nivo zaštite zdravlja ljudi i životne sredine, kao i poboljšanje slobodnog prometa sa državama EU i drugim državama uz podsticanje konkurentnosti crnogorske privrede kroz uvođenje bezbjednijih hemikalija i tehnoloških procesa. Akcionim planom u okviru ove strategije su predloženo je 36 aktivnosti, od kojih je značajan broj sproveden, ali djelimično usljed činjenice da većina predviđenih aktivnosti ima kontinuirani period implementacije, kao i zbog činjenice da usljed prioritarnijih mjera za suzbijanje pandemije Covid-19 nije bilo mogućnosti za realizaciju nekih aktivnosti. Detaljniji osvrt na realizaciju prethodnog strateškog dokumenta dat je u odeljku 2.12.1.

S obzirom na status kandidata za članstvo u Evropskoj Uniji, u Crnoj Gori se intenzivno sprovodi proces prenošenja Direktiva i Regulative Evropske Unije u svim oblastima, pa i u vrlo složenom području upravljanja hemikalijama koje predstavlja veoma važnu kariku u pregovaračkom poglavlju 27. Nacionalna strategija za period 2023-2026. godine pored dalje razrade utvrđenih strateških smjernica i kontinuirane realizacije planiranih aktivnosti, treba da obezbjedi usklađivanje sa EU Strategijom za hemikalije, a u vezi sa preuzimanjem obaveza iz Zelene agende za Zapadni Balkan, odnosno Evropskog zelenog dogovora.

1.3. Metodologija i sadržina strategije

Nacionalna strategija upravljanja hemikalijama 2023-2026 treba da, na bazi opsežne analize i ocjene stanja hemijske bezbjednosti u Crnoj Gori, a imajući u vidu dostignuća postignuta istoimenom strategijom za prethodni četvorogodišnjim period, utvrdi glavne strateške pravce i dalje mjere za razvoj racionalnog, djelotvornog, dinamičnog i integrisanog sistema upravljanja hemikalijama u Crnoj Gori koji će biti usaglašen sa zakonodavstvom i praksom Evropske Unije. Takođe, kroz međuresornu saradnju na izradi i realizaciji strategije treba obezbjediti ravnomjeran razvoj svih aspekata zaštite zdravlja i životne sredine od štetnih uticaja hemikalija, uz odgovarajuću nadogradnju postojećih sistema.

Imajući u vidu status Crne Gore kao države kandidata za članstvo u Evropskoj Uniji, jedan od prioriteta je i postizanje visokog stepena usklađenosti zakonodavstva, strateških pravaca i prakse u upravljanju hemikalijama sa EU. To je od velikog značaja za pregovore o pristupanju u EU, i to primarno u poglavlju 27. koje se odnosi na zaštitu životne sredine, ali i u poglavlju 1. (Sloboda kretanja robe), poglavlju 12. (Bezbjednost hrane, veterinarstvo i fitosanitarni nadzor) i poglavlju 28. (Zaštita potrošača i zdravlja). Zbog svega navedenog, u opštem pristupu analize stanja i utvrđivanju daljih aktivnosti za unaprijeđenje sistema upravljanja hemikalijama u okviru ove strategije, pristupni proces Crne Gore Evropskoj Uniji i s njime povezane aktivnosti predstavlja veoma značajan aspekt. Za izradu ažurirane Nacionalne strategije za period 2023-2026, korišćen je **UNITAR vodič za pripremu nacionalnog profila za upravljanje hemikalija**¹³, koji

¹³ Preparing a National Profile to Assess Infrastructure and Capacity Needs for Chemicals Management, Second Edition 2012, UNITAR, Guidance Document

izrađen od strane Instituta Ujedinjenih nacija za trening i istraživanje-UNITAR¹⁴ i usvojen od strane Međunarodnog foruma za hemijsku bezbjednost-IFCS¹⁵. Uzimajući u obzir smjernice iz ovog vodiča, kao i principe i zahtjeve propisane **Uredbom o načinu i postupku izrade, usklađivanja i praćenja sprovođenja strateških dokumenata („Sl. list CG“, br. 54/18)** (u daljem tekstu: Uredba) i prateće **Metodologije razvijanja politika, izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata**, struktura i sadržaj Nacionalne strategije prilagođeni su nacionalnim okolnostima uvažavajući zahtjeve preuzete kroz međunarodne sporazume i konvencije, a posebno obaveze iz EU procesa integracija. Stoga, strategija sadrži relevantne aspekte navedene u UNITAR vodiču, ali istovremeno zadovoljava zahtjeve pomenute Uredbe i Metodologije, a njen sadržaj podjeljen je u 5 poglavlja: I) Uvod, II) Analiza stanja (sa relevantnim podpoglavljima nacionalnog profila zahtjevanim po UNITAR vodiču-podpoglavlja 2.1-2.12), III) Ciljevi, aktivnosti i praćenje sprovođenja strategije (uključujući prateće indikatore, nadležne organe i tijela za praćenje sprovođenja, kao i način izvještavanja i evaluacije), IV) Rezime (sa kratkom informacijom o ciljevima i očekivanim rezultatima strategije i V) Akcioni plan.

U cilju ostvarivanja neophodne međuresorne saradnje i koordinacije u prikupljanju informacija potrebnih za procjenu stanja i određivanju ciljeva, aktivnosti i prioritetnih zadataka u svim područjima hemijske bezbjednost formirana je Radna grupa za izradu Nacionalne strategije upravljanja hemikalijama. Osim predstavnika Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma (MEPPU), kao primarno nadležnog organa za upravljanje hemikalijama, Radna grupa se sastojala od predstavnika Agencije za zaštitu životne sredine (AZŽS), Ministarstva zdravlja (MZ), Ministarstva rada i socijalnog staranja (MRSS), Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP), Uprave za inspekcijske poslove (UIP), Uprave prihoda i carina (UPC), Uprave za statistiku (MONSTAT), Uprave za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove (UBHVFP), Instituta za javno zdravlje Crne Gore (IJZCG), Centra za ekotoksikološka istraživanja (CETI), Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju (ZHMS), Privredne komore Crne Gore (PKCG) i Univerziteta Crne Gore (UCG) tj. Metalurškotehnoškog fakulteta (MTF) i Prirodno-matematičkog fakulteta (PMF), i NVO. Za koordinaciju rada Radne grupe bio je zadužen MEPPU. Uz podršku UNDP, za ekspertizu u pogledu izrade strategije angažovan je internacionalni konsultant sa višegodišnjim iskustvom u oblasti upravljanja hemikalijama.

Nacionalna strategija upravljanja hemikalijama za period 2023-2026 izrađena je shodno ažuriranoj analizi stanja i učinaka postignutih implementacijom relevantne strategije za period 2019-2022 i utvrđuje odgovarajuće aktivnosti koje je moguće sprovesti u narednom periodu uzimajući u obzir identifikovane prednosti, slabosti i nedostatake, postojeći zakonodavni i institucionalni okvir, administrativne i tehničke kapacitete, kao i prioritetne potrebe za nacionalnu akciju. Prilikom izrade Strategije posebna pažnja se obratila na odnos ovog strateškog dokumenta i postojećeg strateškog okvira kako bi se obezbedilo da se javne politike planiraju u skladu sa principima koherentnosti (član 6. Uredbe), principom ekonomičnosti i racionalnog planiranja (član 12. Uredbe), a posebno uzimajući u obzir da je strateški okvir u vezi sa međunarodnim konvencijama u oblasti hemikalija ažuriran, jer je Crna Gora prethodnih godina usvojila Nacionalni plan za implementaciju Stokholmske konvencije i Nacionalni plan za implementaciju Minamata konvencije, Takođe, posebna pažnja je posvećena napretku u pogledu EU integracija sa fokusom na upravljanje hemikalijama poštujući sve propisane principe planiranja, izrade i sprovođenja strateških dokumenata definisane u čl. 6-12. Uredbe (principi usklađenosti, finansijske održivosti, odgovornosti, saradnje nadležnih organa, transparentnosti, kontinuiteta, ekonomičnosti i racionalnog planiranja). Prilikom izrade strategije uzeto je u obzir da Akcioni plan za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 (životna sredina i klimatske promjene) kao jednu od aktivnosti koje je potrebno preduzeti predviđa preuzimanje obaveza iz Zelene agende za Zapadni Balkan, odnosno Evropskog zelenog dogovora u oblasti hemikalija što

¹⁴ UNITAR - Untied Nations Institute for Training and Research

¹⁵ IFCS - International Forum for Chemicals Safety

će se realizovati usklađivanjem sa EU Strategijom za hemikalije. Nacionalna strategija upravljanja hemikalijama za period 2023-2026 izrađena shodno prethodno navedenom i usvojena od strane Vlade Crne Gore predstavljaće pokazatelj realizacije ove aktivnosti iz Zajedničke pozicije EU za PG 27.

Pored toga ovaj strateški dokument pruža širu sliku o svim relevantnim pitanjima bitnim za upravljanje hemikalijama i daje jasnu viziju u pogledu daljeg razvoja politike bezbjednog upravljanja hemikalijama u Crnoj Gori, uz finansiranje kako iz donatorskih, tako i iz domaćih budžetskih fondova.

1.4. Usklađenost sa postojećim finansijskim okvirom

S obzirom da povezanost aktivnosti predviđenih ovim strateškim dokumentom sa poslovima koji su u nadležnosti državnih organa, značajan dio aktivnosti će biti finansiran iz budžeta Crne Gore.

Takođe, s obzirom da je veliki dio predviđenih aktivnosti za sprovođenje ove strategije povezan sa procesom EU integracija, kao i sa sprovođenjem međunarodnih konvencija drugi dio potrebnih finansijskih sredstava potrebnih za realizaciju je obezbjeđen iz donatorskih fondova (IPA, GEF). Ključni instrument za finansiranje aktivnosti u vezi Zelene agende, u skladu sa EU Ekonomskim i investicionim planom za Zapadni Balkan, predstavljaju sredstva iz Instrumenta pretprijetne podrške **IPA III za period 2021-2027**. U okviru IPA III programa opredeljena su sredstva za pružanje finansijske podrške za pet oblasti politika među kojima je i Zelena agenda i održivo povezivanje. U tom kontekstu, iz IPA III odobreno je finansiranje aktivnosti koje se odnose na EU *acquis* za politike životne sredine i klimatske akcije u Crnoj Gori (IPA III/2021/ 043-663/2) u okviru kojih su, između ostalog, opredeljena sredstva za Unapređenje institucionalnih i administrativnih kapaciteta za implementaciju i sprovođenje pravnih tekovina EU u oblasti životne sredine u podoblasti hemikalija. Konkretno za oblast hemikalija, iz ovog IPA III programa predviđeno finansiranje u iznosu 234.000 EUR radi uspostavljanja Registra hemikalija i biocida u adekvatnom obliku, unaprijeđenja rada Help desk-a i obuka za primenu EU pravne tekovine u oblasti hemikalija, kao i izrade programa upravljanja azbestom. IPA III sredstva opredeljena za navedene aktivnosti doprineće ostvarenju ciljeva utvrđenih ovom strategijom, naročito u pogledu jačanja kapaciteta za efikasnu implementaciju pravne tekovine EU u oblasti upravljanja hemikalijama.

Pored toga, za finansiranje aktivnosti u pogledu sprovođenja međunarodnih konvencija na raspolaganju su donatorska sredstva u okviru tehničke podrške u pogledu jačanja sinergije između Bazelske, Roterdamske, Stokholmske i Minamata konvencije. Za ovu namenu u okviru specijalnog programa UNEP za period 2022-2025 iz Globalnog fonda za životnu sredinu (GEF) odobrena su sredstva u iznosu 249.737 USD koja će doprinjeti ostvarenju ciljeva utvrđenih ovom strategijom u dijelu jačanja kapaciteta za efikasnu implementaciju međunarodnih konvencija u oblasti upravljanja hemikalijama.

Pored navedenih donatorskih sredstava, na raspolaganju su i sredstva iz Instrumenta Evropske komisije za tehničku pomoć i razmjenu informacija (TAIEX) sa ciljem pružanja kratkoročne tehničke pomoći u usklađivanju nacionalnih propisa sa EU *acquis*, kao i njihovoj implementaciji. TAIEX program ne finansira projekte, već je u velikoj mjeri vođen potrebama i finansira samo kratkoročne aktivnosti (poput obuka, ekspertske misije i studijskih posjeta) koje u potpunosti organizuje i posreduje između EU stručnjaka koji pružaju direktnu pomoć i korisnika kojima je pomoć namenjena. Za ovu podršku se aplicira u kratkom roku pre no što je potrebno otpočeti sa pripremom za realizaciju relevantnih aktivnosti. Stoga u ovom trenutku nema opredjeljenih sredstava iz TAIEX programa za sprovođenje ovog strateškog dokumenta, ali ona mogu biti odobrena za planirane obuke i druge kratkoročne aktivnosti u skladu sa identifikovanim potrebama. Takođe, Evropska agencija za hemikalije je obezbjedila sredstva iz posebnih IPA programa kako bi nadležne organe zemalja kandidata za članstvo u EU, između ostalih i Crne Gore, pripremila za izvršavanje obaveza koje proističu iz EU propisa u oblasti hemikalija. Ova sredstva su na raspolaganju za različite obuke i učešće na sastancima tijela ECHA u svojstvu posmatrača.

1.5. Usklađenost sa postojećim strateškim okvirom

Nacionalna strategija upravljanja hemikalijama za period 2023-2026. izrađena je uzimajući u obzir opšte strateške pravce Crne Gore definisane u sljedećim strateškim dokumentima:

- **Program pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji** koji u pogledu upravljanja hemikalijama definiše dinamiku daljeg usaglašavanja nacionalnih propisa sa odgovarajućim propisima EU za period 2022-2023., kao i dalje unapređenje administrativnih kapaciteta u ovoj oblasti;
- **Pregovaračka pozicija Crne Gore za međuvladinu konferenciju o pristupanju Crne Gore Evropskoj Uniji za poglavlje 27 – životna sredina i klimatske promjene** koja predviđa uspostavljanje Registra hemikalija i biocidnih proizvoda, Help Deska, Centra za kontrolu trovanja, rješavanje pitanja upravljanja PCB hemikalijama, kao i dodatno usklađivanje sa relevantnim EU propisima uključujući i EU Direktivu o zaštiti životinja koje se upotrebljavaju za naučne svrhe, Regulativu o živi, Direktivu o azbestu, Direktivu o DLP;
- **Akcionni plan za ispunjavanje završnih mjerila u poglavlju 27 - životna sredina i klimatske promjene** koji u oblasti hemikalija predviđa 27 aktivnosti koje je potrebno preduzeti, među kojima je i preuzimanje obaveza iz Zelene agende za Zapadni Balkan/Evropskog zelenog sporazuma u oblasti hemikalija kroz usklađivanje sa EU Strategijom o hemikalijama;
- **Nacionalna strategija održivog razvoja** koja utvrđuje principe, strateške ciljeve i smjernice za dostizanje dugoročnog održivog razvoja društva do 2030, uzimajući u obzir preuzete međunarodne obaveze u skladu sa ciljevima održivog razvoja Ujedinjenih nacija i obavezama iz procesa pristupanja EU. Jedna od prioritarnih oblasti za djelovanje u kontekstu održivog razvoja odnosi se na zaštitu životne sredine, gdje je u fokusu „promocija održivog razvoja zasnovanog na zaštiti prirode, minimalnog zagađenja vazduha, zaštite kvaliteta voda i efikasno upravljanje čvrstim otpadom i otpadnim vodama, zaštita od buke u životnoj sredini, bezbjedno upravljanje hemikalijama i kontrola industrijskog zagađenja”. Određene mjere (3.2.5, 4.3.1, 4.5.2), uključuju i podršku preduzećima za zamjenu opasnih hemikalija pogodnijim proizvodima i odnose se na podršku ozelenjavanju ekonomije kroz razvoj i primjenu operativnih instrumenata održive potrošnje i proizvodnje, a podrazumjevaju razvijanje regulatornog okvira za podršku održivoj potrošnji i proizvodnji u prerađivačkoj industriji. Ove mjere doprinose realizaciji cilja održivog razvoja SDG 12 (Obezbjediti održive obrasce potrošnje i proizvodnje), a posebno podcilja SDG 12.4 koji se odnosi na ekološki prihvatljivo upravljanje hemikalijama i otpadom kroz njihov životni ciklus, u skladu sa dogovorenim međunarodnim okvirima, i značajno smanjenje njihovog ispuštanja u vazduh, vodu i zemljište radi minimizacije štetnih efekata na zdravlje ljudi i životnu sredinu, kao i na podciljeve SDG 12.1. za razvoj i implementaciju nacionalnih programa i drugih instrumenata politike koji podržavaju prelazak na održivu potrošnju i proizvodnju i SDG 12.2. za održivo upravljanje i efikasno korišćenje prirodnih resursa). Pored direktnog uticaja u kontekstu održivog razvoja na ostvarenje SDG 12, unapređenje uslova za bezbjedno upravljanje hemikalijama, a posebno zamjena najopasnijih hemikalija bezbjednijim alternativama, može posredno uticati na ostvarenje SDG 3 (Obezbjediti zdrav život i promovisati blagostanje za sve u svim uzrastima), SDG 9 (Izgraditi održivu infrastrukturu, promovisati inkluzivnu i održivu industrijalizaciju i podsticati inovacije), SDG 11 (Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, sigurnim i održivim).

Imajući u vidu gore navedene opšte strateške pravce, Nacionalna strategija upravljanja hemikalijama, za period 2023-2026. godine, sa akcionim planom će doprinijeti kako realizaciji ciljeva održivog razvoja (SDG 12, SDG 3, SDG 9, SDG 11), tako i ispunjavanju završnih mjerila u poglavlju 27 u dijelu koji se odnosi na preuzimanje obaveza iz Zelene agende za Zapadni Balkan/Evropskog zelenog sporazuma u oblasti hemikalija kroz usklađivanje sa EU Strategijom o hemikalijama. Naime, sprovođenjem planiranih aktivnosti u okviru ove strategije podstaci će se zamjena opasnih hemikalija bezbjednijim alternativama i ozelenjavanje ekonomije, te podići nivo zaštite zdravlja ljudi i životne sredine, shodno doprinoseći održivosti. Takođe, ovaj dokument

će pružiti detaljnu razradu aktivnosti koje su neophodne radi dalje harmonizacije sa relevantnim EU propisima i unapređenja administrativnih kapaciteta za upravljanje hemikalijama kako bi se u ovoj oblasti stvorili uslovi za izvršavanje relevantnih obaveza u vezi pristupanjem Crne Gore Evropskoj Uniji.

Ciljevi utvrđeni ovom strategijom u saglasnosti su i sa drugim sektorskim strateškim dokumentima i planovima koji su od značaja za upravljanje hemikalijama, i to:

- **Nacionalna strategija upravljanja hemikalijama za period 2019-2022.** je za cilj imala izgradnju sistema upravljanja hemikalijama koji obezbjeđuje visok nivo zaštite zdravlja ljudi i životne sredine, kao i poboljšanje slobodnog prometa sa državama EU i drugim državama uz podsticanje konkurentnosti crnogorske privrede kroz uvođenje bezbjednijih hemikalija i tehnoloških procesa. Najznačajniji učinci ove strategije se odnose na harmonizaciju propisa, uključivanje predstavnika nadležnih organa u rad tjela ECHA u svojstvu posmatrača, formalizaciju saradnje sa naučnoistraživačkim sektorom na poslovima koji zahtjevaju viši nivo ekspertize, uspostavljanje Help desk, rješavanje pitanja istorijskog industrijskog otpada i PCB, ratifikaciju Minamata konvencije i sl. Značajan broj aktivnosti planiran ovom strategijom je sproveden, ali mnoge djelimično zbog toga što su kontinuiranog karaktera, kao i usljed činjenice da određene mjere nisu mogle biti sprovedene zbog vanredne situacije koju je uzrokovala pandemija Kovid -19. Treba istaći da još uvijek ostaje da se realizuju određene mjere poput onih koje se odnose na jačanje administrativnih kapaciteta, uspostavljanje Centra za kontrolu trovanja, uspostavljanje registra hemikalija u odgovarajućem elektronskom obliku, kao i registra biocidnih proizvoda, formiranje komisije za procjenu biocida na osnovu tehničkog dosijea, edukaciju inspektora u vezi sa EU principima kontrole i nadzora u oblasti hemikalija i biocida. Takođe, ostaje da se dovrši realizacija određenih aktivnosti poput onih koje se odnose na transponovanje odredbi EU uredbe o živi u dijelu koji se odnosi na otpad koji sadrži živu, kao i na rješavanje pitanja istorijskog industrijskog otpada i PCB koje je u završnoj fazi. Detaljniji osvrt na dosadašnju realizaciju prethodnog strateškog dokumenta dat je na kraju ovog u odeljku 2.12.1. U cilju daljeg razvoja sistema upravljanja hemikalijama potrebno je preispitati strateške pravce, i utvrditi prioritete i aktivnosti koji doprinose ostvarenju ciljeva za naredni četvorogodišnji period.
- **Nacionalni plan za implementaciju Stokholmske konvencije s Akcionim planom za period 2019-2023. (NIP)** koji sadrži mjere potrebne za ispunjavanje obaveza koje proističu iz Stokholmske konvencije o dugotrajnim organskim zagađujućim supstancama (POPs)¹⁶. S obzirom, da je Stokholmska konvencija je inicijalno obuhvatala 12 POPs hemikalija, ali da je nakon 2009. godine amandmanima na anekse Stokholmske konvencije ovaj broj proširen novim POPs hemikalijama, Nacionalni plan za implementacije Stokholmske konvencije je revidiran, ažurirani su inventari starih POPs hemikalija i izrađeni su inventari novih POPs hemikalija. Akcionim planom predložene su brojne mjere i aktivnosti koje treba sprovesti u periodu 2019-2023. a u cilju eliminacije ili ograničenja proizvodnje i upotrebe POPs, odnosno upravljanja POPs otpadom na bezbjedan, efikasan i ekološko prihvatljiv način, a uzimajući u obzir nalaze kako o starim, tako i o novim POPs hemikalijama.
- **Nacionalni plan implementacije Minamatske konvencije o živi, s Akcionim planom za period 2022-2023 i Izvještajem o Minamata inicijalnoj procjeni,** koji sadrži mjere potrebne za ispunjavanje obaveza koje proističu iz Minamatske konvencije o živi¹⁷. Ovaj nacionalni plan je donesen u cilju zaštite životne sredine i zdravlja ljudi od negativnih uticaja žive, a daje pregled stanja u vezi sa živom u Crnoj Gori i preporučuje ukupno 20 aktivnosti koje će dovesti do unaprijeđenja upravljanja otpadom koji sadrži živu, uvođenja tehnologije i bezbjednije alternative koje značajno redukuju emisiju i upotrebu žive, kao i uspostavljanja efikasnog monitoringa proizvoda i otpada sa sadržajem žive.

¹⁶ Crna Gora je ratifikovala Stokholmsku konvenciju po usvajanju Zakona o potvrđivanju Stokholmske konvencije o dugotrajnim organskim zagađujućim supstancama („Sl. list CG - Međunarodni ugovori", br. 16/2010)

¹⁷ Crna Gora je potpisnica Minamatske konvencije od septembra 2014, a istu je ratifikovala u martu 2019 po usvajanju Zakona o potvrđivanju Minamatske konvencije o živi ("Sl list CG-Međunarodni ugovori", br. 3/19)

II) ANALIZA STANJA

2.1. OPŠTE INFORMACIJE

2.1.1. Prirodno-geografske, demografske i društveno-političke karakteristike

Crna Gora je pretežno planinska, istovremeno i jadransko-mediteranska zemlja sa ukupnom površinom državne teritorije od 13.812 km². Dužina obale je 293,5 km, a dužina kopnenih granica iznosi 614 km.

Prema podacima Popisa stanovništva iz 2011. godine Crna Gora je imala 620.029 stanovnika, sa gustinom naseljenosti od 44,9 stanovnika po km² koja Crnu Goru svrstava u grupu rijetko naseljenih evropskih zemalja.

U administrativnom smislu, državna teritorija podijeljena je na 23 opštine/jedinice lokalne samouprave (21 opština, Glavni grad-Podgorica i Prijestonica-Cetinje). Glavni grad Podgorica ima gotovo 1/3 ukupnog stanovništva Crne Gore. Teritorija Crne Gore je neravnomjerno naseljena. U urbanim zonama živi 63,23% ukupnog stanovništva, a u ruralnim 36,77%.

Crna Gora je nezavisna i suverena država, uređena kao republika s parlamentarnim političkim sistemom. Vlast je uređena podjelom vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Zakonodavnu vlast vrši Skupština, izvršnu Vlada, a sudsku sudovi. Na čelu države nalazi se predsjednik Crne Gore koji se bira neposredno, na vrijeme od pet godina. Radom Vlade rukovodi premijer.

Integracija u EU jedan je od ključnih strateških ciljeva Crne Gore; stoga, već duže od decenije postupak približavanja EU oblikuje razvoj okvira, politika i institucija u svim oblastima, uključujući sektor životne sredine. Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) koji je stupio na snagu u maju 2010. nakon što su ga ratifikovale sve države potpisnice, omogućeno je učešće Crne Gore u programima EU. U decembru 2010, Evropski savjet je Crnoj Gori dodijelio status zemlje kandidata. Pristupni pregovori s Crnom Gorom otvoreni su u junu 2012. U trenutku izrade ove strategije otvorena su 30 pregovaračka poglavlja (uključujući i poglavlje 27 – životna sredina i klimatske promjene), a preostala 3 su privremeno zatvorena. Akcioni plan za ispunjavanje završnih mjerila u poglavlju 27, prethodno usaglašen sa svim relevantnim komentarima EK, Vlada je donijela 18. februara 2021. Sprovedenjem aktivnosti iz ovog Akcionog plana obezbijediće se ispunjavanje zahtjeva definisanih kako kroz završna mjerila, tako i kroz Zajedničku poziciju za poglavlje 27. Akcioni plan definiše 251 aktivnost u 10 potpoglavlja u okviru poglavlja 27, od čega se 27 aktivnosti odnose na podpoglavlje o hemikalijama.

U pogledu politike u oblasti zaštite životne sredine, Crna Gora je pristupila glavnim međunarodnim forumima za zaštitu životne sredine, uspostavila institucije i usvojila savremene zakonske norme u ovoj oblasti. Multilateralnim sporazumima (konvencijama) u oblasti zaštiti životne sredine Crna Gora je pristupila usvajanjem instrumenata sukcesije ili postupkom pristupanja odnosno ratifikacije¹⁸.

2.1.2. Privreda

U periodu 2016-2019. BDP je bilježio pozitivne stope rasta sa manjim oscilacijama. Ovi pozitivni trendovi su naglo prekinuti 2020. godine pod jakim negativnim uticajem krize uzrokovane pandemijom Covid-19, koja se

¹⁸ Crna Gora je članica: Roterdamske konvencije, Stokholmske konvencije, Minamatske konvencije, Bazelske konvencije, Konvencije UN-a o biodiverzitetu, Protokola iz Kjotoa, Protokola iz Kartagine, Protokola iz Nagoje, Londonske konvencije, Konvencije UN-a za borbu protiv dezertifikacije (UNCCD), Okvirne konvencije UN-a o klimatskim promjenama (UNFCCC), Konvencije o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe hemijskog oružja i o njegovom uništavanju (CWC) Konvencije o zaštiti migratornih vrsta divljih životinja (Bonska konvencija), Bernske konvencije, Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje flore i faune (CITES), Ramsar konvencije, Protokola iz Montreala, Međunarodne konvencije o sprečavanju zagađivanja sa brodova (MARPOL konvencija), Međunarodne konvencije o zaštiti biljaka (IPPC), Espoo konvencije, Protokola o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu, Arhuske konvencije, Konvencije o prekograničnom zagađivanju vazduha na velikim udaljenostima (CLRTAP) i Barselonske konvencije.

u Crnoj Gori odrazila kroz značajno smanjenje BDP u odnosu na prethodne godine i negativnu stopu rasta BDP od preko -15% (Tabela 1.).

Tabela 1. Bruto domaći proizvod, 2016-2020

	2016	2017	2018	2019	2020
1. Bruto domaći proizvod u tekućim cijenama, mil. EUR	3 954	4 299	4 663	4 951	4 186
2. Stanovništvo, hilj.	622,3	622,4	622,2	622,0	621,3
3. Bruto domaći proizvod po stanovniku, EUR $3 = (1/2)$	6 354	6 908	7 495	7 959	6 737
4. Bruto domaći proizvod u stalnim cijenama (cijene prethodne godine), mil. EUR	3 762	4 141	4 517	4 853	4 193
5. Realni rast BDP-a (%) (BDP u stalnim cijenama tekuće godine/BDP u tekućim cijenama prethodne godine) x 100 - 100	2,9	4,7	5,1	4,1	-15,3
6. Nominalni rast BDP-a (%) (BDP u tekućim cijenama tekuće godine/BDP u tekućim cijenama prethodne godine) x 100 - 100	8,2	8,7	8,5	6,2	-15,5
7. Deflator (%) (BDP u tekućim cijenama tekuće godine / BDP u stalnim cijenama tekuće godine) x 100 - 100	5,1	3,8	3,2	2,0	-0,2

Izvor: MONSTAT

U spoljnotrgovinskoj razmjeni Crne Gore dominira uvoz, dok izvoz čini oko 1/6 vrijednosti uvoza. Izvozni i uvozni partneri su u najvećoj mjeri iz zemalja EU i ostalih evropskih zemalja (Tabela 2.).

Tabela 2. Spoljnotrgovinska razmjena, 2018-2020

Vrijednost u hilj. EUR

	IZVOZ			UVOZ		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Ukupno	400 107	415 484	366 128	2 553 580	2 600 771	2 105 170
Evropska unija	179 578	160 112	141 053	1 232 481	1 254 314	948 838
Ostale evropske zemlje	200 338	230 300	190 383	872 636	941 330	774 296
Amerika	922	2 260	3 097	71 455	53 718	57 875
Azija	17 546	20 119	27 123	365 646	341 052	316 025
Afrika	1 150	2 555	4 379	10 764	8 604	7 325
Australija i Novi Zeland	573	137	93	598	1 754	811

Izvor: MONSTAT

Ekonomski rast crnogorske privrede u godinama prije krize uzrokovane pandemijom Covid-19 bio je vođen velikim javnim i privatnim investicionim aktivnostima u izgradnji saobraćajne infrastrukture, novih turističkih kapaciteta, te realizaciji projekata u energetici. Usluge, koje čine preko 66% BDP-a i preko 75% zaposlenosti, bile su pokretač rasta sa strane ponude, a u manjoj mjeri industrija i poljoprivreda. Pandemija korona virusa širom svijeta istakla je slabosti nacionalnih privrednih sistema. Pokazalo se da su najranjivije ekonomije koje se dominantno oslanjaju na usluge, a među njima posebno turizam, što je slučaj i sa Crnom Gorom. Zatvaranje granica u cilju suzbijanja širenja korona virusa, obustave i ograničenja rada, direktno ili indirektno uticali su na sve sektore domaće privrede, a posebno na turizam i saobraćaj, što je rezultiralo padom privredne aktivnosti od 15,3% u 2020. godini. Međutim, u 2021. godini došlo je do poboljšanja poslovne aktivnosti u sektorima industrije i trgovine, a posebno u sektoru turizma.¹⁹

Struktura BDP-a u tekućim cijenama (Tabela 3.) pokazuje da je u 2020. godini najveće učešće u ukupnoj ekonomskoj aktivnosti imao sektor trgovine 13,0%, državna uprava 7,8%, zatim poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo 7,6% i sektor poslovanja sa nekretninama 6,3%, dok je sektor usluga pružanja smještaja i ishrane zabilježio pad učešća sa 7,8% na 2,0% iz objektivnih razloga u vezi sa pandemijom. U pogledu industrijskih

¹⁹ 2021 Crnogorska privreda, Privredna komora Crne Gore

sektora, u 2020 sektor prerađivačke industrije ostvario je učešće u BDP-u od 4,1%, dok je doprinos sektora vađenja ruda i kamena u istom periodu bio 1.6%, a sektora snabdijevanja električnom energijom 3,7%.

Tabela 3. Struktura BDP prema tekućim cijenama, u %, po djelatnostima, 2016-2020

Klasifikacija djelatnosti	2016	2017	2018	2019	2020
A. Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	7,5	6,9	6,7	6,4	7,6
B. Vađenje rude i kamena	1,1	1,4	1,1	1,2	1,6
C. Prerađivačka industrija	3,7	3,8	4,0	3,7	4,1
D. Snadijevanje električnom energijom	3,6	2,3	3,5	3,1	3,7
E. Snadbijevanje vodom	1,8	1,8	1,6	1,7	1,8
D. Građevinarstvo	5,5	5,6	5,7	6,4	6,1
F. Trgovina na veliko i na malo i popravka motornih vozila i motocikala	12,1	13,0	12,6	12,5	13,0
H. Saobraćaj i skladištenje	4,0	4,2	4,2	4,1	3,5
I. Usluge pružanja smještaja i ishrane	7,1	7,5	7,3	7,8	2,0
J. Informisanje i komunikacija	3,9	3,7	3,7	3,7	4,0
K. Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	4,4	4,1	4,0	3,8	4,3
L. Poslovanje nekretninama	5,9	5,7	5,4	5,5	6,3
M. Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	2,4	2,6	3,0	3,1	3,8
N. Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	1,8	2,1	2,1	2,1	1,8
O. Državna uprava i obrana i obavezno socijalno osiguranje	7,4	7,1	6,7	6,7	7,8
P. Obrazovanje	4,3	4,0	3,8	3,7	4,5
Q. Zdravstvo i socijalna zaštita	3,8	3,7	3,5	3,4	4,4
R. Umjetničke, zabavne i rekreativne djelatnosti	1,5	1,4	1,8	1,4	1,5
S+T. Ostale uslužne djelatnosti; Djelatnost domaćinstava kao poslodavca	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Ukupno	82,7	81,8	81,8	81,2	82,8
Porezi minus subvencije	17,3	18,2	18,2	18,8	17,2
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: MONSTAT

Kretanja u industrijskoj proizvodnji analizirana kroz indekse u sektorima B, C i D pokazuju da je obim industrijske proizvodnje u proteklih 10 godina održavan na približno istom novou uz izvjesne fluktuacije. Najveći rast godišnjeg indeksa industrijske proizvodnje je zabilježen 2018. godine (122,4), a najveći pad u 2014. (88,6) (Grafik 1). Kretanja godišnjih indeksa industrijske proizvodnje u periodu 2018-2020. pokazuju da je opadajući trend iz 2019 smanjen u 2020. što ukazuje na otpornost industrije na krizne situacije (poput pandemije Covid-19) koje primarno pogađaju sektor usluga.

Grafik 1. Godišnji indeksi industrijske proizvodnje, 2010-2020

Izvor: MONSTAT

Prema podacima Monstat, ukupna industrijska proizvodnja u 2020. godini, smanjena je za 0,9% u odnosu na 2019. godinu, a trendovi pada, odnosno rasta iz prethodne godine nastavljeni su u sva tri sektora. Pad je zabilježen u sektorima prerađivačka industrija (-0,5%) i snadbijevanje električnom energijom, gasom i parom

(-3,8%), dok je u sektoru vađenje ruda i kamena ostvaren rast proizvodnje od 7,2% (Tabela 4.). Iako mjerama za suzbijanje pandemije Covid-19 nije bilo ograničeno poslovanje u industriji, privremena zabrana rada u pojedinim privrednim djelatnostima odrazila se na smanjenje ukupne industrijske proizvodnje, kao i na smanjenje potrošnje električne energije.

Tabela 4. Kretanja indeksa industrijske proizvodnje po sektorima klasifikacije delatnosti, 2016-2020

	2016	2017	2018	2019	2020
Indeks industrijske proizvodnje (prethodna godina=100)	95.6	95.8	122.4	93.7	99.1
<i>Sektor B: Vađenje rude i kamena</i>	81.9	213.9	78.7	120.8	107.2
<i>Sektor C: Prerađivačka industrija</i>	92.2	97	112.1	90	99.5
<i>Sektor D: Snabdijevanje električnom energijom, gasom i parom</i>	103.5	75.4	162.1	92.9	96.2

Izvor: MONSTAT

U strukturi industrijske proizvodnje prerađivačka industrija ima udio od preko 50% godišnje, a od toga proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda ostvaruje udio od svega 0,1-0,2% (Tabela 5)²⁰.

Tabela 5. Struktura industrijske proizvodnje, u %, 2016-2020

Struktura industrijske proizvodnje (%)	2016	2017	2018	2019	2020
Vađenje rude i kamena	4,4	13,0	8,4	10,8	11,7
Vađenje ruda metala	0,1	8,3	4,4	6,5	7,2
Vađenje uglja	3,2	3,6	3,1	3,4	3,5
Ostalo rudarstvo	1,1	1,1	0,9	0,9	1,0
Prerađivačka industrija	57,8	57,6	52,7	50,7	50,9
Proizvodnja prehrambenih proizvoda	7,0	6,7	6,0	6,9	6,6
Proizvodnja pića	2,9	3,2	2,5	2,8	2,0
Proizvodnja odjevnih predmeta	0,1	0,1	0,1	0,1	-
Proizvodnja kože i predmeta od kože	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Proizvodi od drveta, plute i sl.	3,1	3,2	2,7	3,7	3,1
Proizvodnja papira i proizvoda od papira	0,7	1,4	0,6	0,7	0,5
Štampanje i umnožavanje audio i video zapisa	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1
Proizvodnja duvanskih proizvoda	1,1	0,1	0,2	0,8	1,3
Proizvodnja osnovnih farmaceutskih proizvoda i preparata	14,9	10,2	8,2	6,3	8,0
Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	0,3	0,3	0,2	0,2	0,4
Proizvodnja proizvoda od ostalih nemetalnih minerala	8,5	13,1	16,1	13,9	13,9
Proizvodnja osnovnih metala	10,6	11,1	9,2	8,9	10,1
Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina i uređaja	2,9	3,2	2,5	2,8	1,0
Proizvodnja mašina i opreme na drugom mjestu nepomenute	6,3	6,1	5,1	4,5	3,4
Proizvodnja namještaja	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2
Snabdijevanje električnom energijom, gasom i parom	37,9	29,4	38,9	38,5	37,4

Izvor: PKCG

²⁰ Privredna komora Crne Gore, Industrija, <https://komora.me/pkcg/industrija>

U sektoru prerađivačke industrije, u 2020. u odnosu na prethodnu godinu evidentiran je pad proizvodnje u jedanaest oblasti među kojima je i proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda, ali i rast u 4 oblasti što je rezultovalo time da je ovaj sektor u 2020 ostvario ukupni pad od 0,5% (Tabela 6.)²¹.

Tabela 6. Oblasti prerađivačke industrije u Crnoj Gori, indeksi promjene, 2020/2019

Oblast prerađivačke industrije (sektor C, prema klasifikaciji delatnosti)	QI-IV 2020/ QI-IV 2019
Proizvodnja prehrambenih proizvoda	94,7
Proizvodnja pića	70,2
Proizvodnja odjevnih predmeta	68,6
Proizvodnja kože i predmeta od kože	-
Proizvodi od drveta, plute i sl.	84,5
Proizvodnja papira i proizvoda od papira	78,6
Štampanje i umnožavanje audio i video zapisa	93,9
Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda	72,7
Proizvodnja duvanskih proizvoda	148,0
Proizvodnja osnovnih farmaceutskih proizvoda i preparata	124,1
Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	151,4
Proizvodnja proizvoda od ostalih nemetalnih minerala	99,6
Proizvodnja osnovnih metala	112,1
Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina i uređaja	90,5
Proizvodnja mašina i opreme na drugom mjestu nepomenute	75,0
Proizvodnja namještaja	63,0
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA – ukupno	99,5

Izvor: CBCG

S obzirom da je gotovo u svim oblastima prerađivačke industrije za proizvodnju neophodno korišćenje različitih hemikalija, ovaj sektor u cjelini značajno doprinosi potrošnji hemikalija. Takođe, i ostali industrijski sektori u izvjesnoj mjeri doprinose potrošnji hemikalija.

Prioritetni izazov

Imajući u vidu da **supstance koje izazivaju visoku zabrinutost (SVHC)** mogu biti prisutne u različitim sirovinama koje se koriste u industrijskoj proizvodnji, treba težiti da se ove sirovine, gdje god je moguće, **zamjene bezbjednijim alternativama** (npr. bromovane retardera plamena, poput BMP²², TBNPA²³ i DBPA²⁴, zamjeniti nehalegenim bezbjednijim hemikalijama koje takođe usporavaju gorenje različitih proizvoda u slučaju požara). Ovo će doprinjeti da proizvodi crnogorske industrije budu bezbjedniji u pogledu hemijskog sastava, ali i povećanju konkurentnosti crnogorske industrije u pogledu potencijalnog plasmana svojih na tržište EU. Takođe, zamjena SVHC bezbjednijim alternativama može doprinjeti usklađivanju poslovanja sa principima cirkularne ekonomije, odnosno stvaranju uslova za bezbjednu reciklažu i održivo korišćenje materijala u više ciklusa.

²¹ Centralna banka Crne Gore, Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG 2020, Realni sektor 2020

²² BMP = 2,2-bis(bromometil)propan-1,3-diol

²³ TBNPA = 2,2-dimetilpropan-1-ol,tribromo derivat / 3-bromo-2,2-bis(bromometil)-1-propanol

²⁴ DBPA = 2,3-dibromo-1-propanol.

2.2. PROIZVODNJA, UVOZ, IZVOZ, KORIŠĆENJE HEMIKALIJA I ODLAGANJE OTPADA

2.2.1. Hemikalije na tržištu Crne Gore

Shodno Zakonu o hemikalijama („Sl. list CG“, br. 51/17), hemikalije koje se proizvode ili stavljaju na tržište u količinama preko 1t godišnje (u kalendarskoj godini) upisuju se u Registar hemikalija. Upis hemikalija u Registar hemikalija vrši se na osnovu prijave proizvođača/uvoznika koja se odnosi na hemikalije koje je proizveo, odnosno uvezao u prethodnoj godini u količinama većim od 1t. Agencija za zaštitu životne sredine je zadužena za vođenje Registra hemikalija i godišnje izvještavanje u ovoj oblasti.

Prema podacima o izdatim rješenjima o upisu u Registar hemikalija, 30-40 privrednih subjekata stavlja hemikalije na tržište Crne Gore u količinama iznad 1t godišnje. Hemikalije upisane u ovaj registar su prevashodno iz uvoza. Među obveznicima upisa hemikalija u Registar hemikalija u Crnoj Gori, nalaze se i kompanije koje hemikalije uvoze radi distribucije, kao i one koje hemikalije uvoze radi korišćenja u proizvodnji različitih proizvoda ili radi korišćenja za sopstvene potrebe u obavljanju registrovane djelatnosti. Ukupna količina hemikalija koja se upiše u registar hemikalija na godišnjem nivou iznosi 3,5-4 hiljade tona.

Opis i pripadajuće količine hemikalija za tržištu Crne Gore u 2021. godini prema tarifnim brojevima, a na osnovu upisa u Registar hemikalija, date su u Tabeli 7. Prema ovim podacima najveći količinski udio (32%) hemikalija upisanih u registar čine neorganski hemijski proizvodi iz tarifne grupe 28 (najviše perhlorati, amonijum hlorid, hipohloriti sulfiti, sulfati, natrijum hidroksid). Druga po količinskoj zastupljenosti je tarifna grupa 27-Ulja dobijena od nafte i ulja dobijena od bitumenoznih minerala, osim sirovih, koja čini 27% od ukupne količine hemikalija upisanih u registar. Zatim slijedi tarifna grupa 34 sa udjelom od ukupno 18% u kojoj dominiraju organska površinska aktivna sredstva, površinski aktivni preparati, preparati za pranje i čišćenje. Takođe, razni proizvodi hemijske industrije iz tarifne grupe 38 čine ukupno 9%, i to prvenstveno hemijski proizvodi i preparati hemijske ili srodnih industrija, kao i preparati protiv smrzavanja i pripremljene tečnosti za odleđivanje. Pored toga, etanol je iz tarifne grupe 22 čini 5% od ukupne količine hemikalija upisanih u registar, a dodatnih 5% čine organski hemijski proizvode iz tarifne grupe 29 poput onih na bazi metanola, sirćetne koseline, ksantata i organskih derivata hidrazina. Azotna đubriva iz tarifne grupe 31, i to ona na bazi uree, čine 3% od ukupne količine hemikalija upisanih u registar, a ostale hemikalije koje pripadaju drugim tarifnim grupama su zastupljene u mnogo manjem procentu i njihova zbirna količina iznosi oko 1%.

Tabela 7. Podaci iz Registra hemikalija o hemikalijama na tržištu Crne Gore u 2021. Godini

Opis	Glava carinske tarife	Količina (t)	Količinski udio (%)	Najzastupljenije grupe hemikalija u Registru hemikalija u odnosu na Glavu carinske tarife (naznaka za tarifni broj)
Neorganski hemijski proizvodi	28	1 173	32	- perhlorati (2829) - amonijum hlorid (2827) - hipohloriti (2828) - sulfiti (2832) - sulfati (2833) - natrijum hidroksid (2815)
Ulja dobijena od nafte i ulja dobijena od bitumenoznih minerala, osim sirovih	27	992	27	- motorna ulja, kompresorska ulja, turbinska ulja za podmazivanje (2710) - hidraulična ulja (2710) - ostala ulja za podmazivanje (2710) - ulja za menjače i reduktore (2710) - sredstva za obradu metala, ulja za skidanje kalupa i antikorozivna ulja (2710)
Organska površinski aktivna sredstva; površinski, aktivni preparati, preparati za pranje i čišćenje	34	657	18	- preparati za pranje i preparati za čišćenje (3402) - površinski aktivni preparati (3402)

Razni proizvodi hemijske industrije	38	317	9	- hemijski proizvodi i preparati hemijske ili srodnih industrija (3824) - preparati protiv smrzavanja i pripremljene tečnosti za odležavanje (3820)
Nedenaturisan etil-alkohol alkoholne jačine 80% vol ili jači	22	182	5	- etil-alkohol alkoholne jačine 80% zapr, ili jači, nedenaturisani (2207)
Organski hemijski proizvodi	29	185	5	- metanol (2905) - sirćetna kiselina (2915) - ditiokarbonati -ksantati (2930) - organski derivati hidrazina (2928)
Azotna đubriva, mineralna ili hemijska	31	114	3	- urea sa sadržajem više od 45% po masi azota, računato na suvi proizvod (3102)
Ostalo (zastupljeno u manjim količinama)	Ostalo (35,36,39)	53	1	- proizvodi od zapaljivih materijala (3606)
UKUPNO		3 672 t	100 %	

Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine

Bitno je istaći da ne postoji direktna veza između ovog registra i registra supstanci koje podliježu postupku registracije po REACH, jer se ovde radi o nacionalnom registru zemlje koja je u statusu kandidata za EU, a koji je propisan nacionalnom legislativom, odnosno registru koji nije vezan za EU centralizovane postupke po EU propisima. Ipak, ovaj registar je od značaja u predpristupnom periodu, kako sa aspekta adekvatnog sagledavanja tržišta hemikalija u Crnoj Gori, tako i sa aspekta relevantnih podataka o najzastupljenijim hemikalijama na osnovu kojih se može pregovarati o eventualnim prelaznim periodima za punu primenu REACH po pristupanju Crne Gore u EU. Naime, REACH nameće brojne obaveze u pogledu registracije, evaluacije, autoritacije i restrikcija hemikalija kako nadležnim organima, tako i privrednim subjektima koji posluju sa hemikalijama u svim zemljama članicama EU. Stoga je neophodno da se u predpristupnom periodu kroz nacionalne procedure i zahteve koji su kompatibilni onim koji su propisani u EU, relevantni akteri upoznaju sa obimom podataka o hemikalijama, terminima i formatima dokumenata, kao i adekvatnim načinima za razmenu podataka, između ostalog i kroz postupak upisa hemikalija u Registar hemikalija koji je dostupan *on-line* u adekvatnoj elektronskoj formi i povezan sa relevantnim informacionim sistemima.

Način na koji se trenutno vodi Registar hemikalija (u MS excel formi, bez povezanosti sa informacionim sistemima) ne pruža potrebne funkcionalnosti.

Registar hemikalija uspostavljen na nacionalnom nivou treba **da bude podržan odgovarajućim softverskim rješenjem koje omogućava on-line podnošenje prijave za upis u registar hemikalija i olakšava prikupljanje i čuvanje, kao i statističku obradu podataka o hemikalijama.** Ovaj registar treba da slične funkcionalnosti pruži i za biocidne proizvode, uzimajući u obzir sve njihove specifičnosti, kao i činjenicu da Registar biocidnih proizvoda treba da bude sastavni deo Registra hemikalija. Nacionalni registar u predpristupnom periodu treba da omogući praktično korišćenje IT alata sličnih onim koji se koriste u EU kako od strane državnih organa, tako i privrednih subjekata obveznika upisa u Registar hemikalija. Ovakav registar zahtjeva **odgovarajuću IT infrastrukturu, alate i procedure koji će osigurati bezbjednu IT vezu sa različitim nivoima pristupa podacima** za relevantne državne organe i druge korisnike registra hemikalija. **Korišćenje ovih alata bi se olakšalo ukoliko se nadležni organi i privreda obuče za dostavljanje informacija u odgovarajućoj formi (IUCLID) preko IT sistema ECHA (REACH-IT i R4BP),** što bi takođe predstavljalo bitan aspekt pripreme za izvršavanje obaveza propisanih REACH, CLP i BPR. Određeni dio statistički obrađenih podataka iz registra hemikalija (uključujući i podatke iz registra biocidnih proizvoda kao sastavnog dijela) treba da bude predstavljen u obliku tabela i dijagrama i učinjen javno dostupnim preko informacionog sistema životne sredine ili drugih pogodnih platformi za informisanje opšte javnosti o pitanjima u oblasti životne sredine.

Treba imati u vidu da se rješenja o upisu hemikalija u Registar hemikalija izdaju samo kompanijama koje u velikoj količini stavljaju u promet hemikalije na tržište Crne Gore (preko 1t na godišnjem nivou), dok postoje i druge kompanije koje hemikalije uvoze u manjoj količini, o čemu govori oko 500 izdatih dozvola za slobodan promet (uvoz/izvoz) opasnih hemikalija na godišnjem nivou. Dozvola za obavljanje slobodnog prometa opasnih hemikalija može izdati samo ako dobavljač ima odgovarajući prostor za skladištenje i čuvanje opasnih hemikalija na način kojim se onemogućava dostupnost licima za korišćenje u nedozvoljene svrhe, te se na ovaj način obezbjeđuje i adekvatno skladištenje hemikalija. Takođe, neke od hemikalija koje se uvoze spadaju u hemikalije sa liste hemikalija za PIC postupak, odnosno sa Liste Roterdamske konvencije koje podliježu posebnom postupku davanja saglasnosti na osnovu prethodnog obavještenja (PIC), shodno međunarodnim obavezama koje proističu iz Roterdamske konvencije (Tabela 8).

Tabela 8. Podaci o izdatim rešenjima o upisu u registar hemikalija, dozvolama za slobodan promet (uvoz/izvoz) opasnih hemikalija i PIC saglasnostima, 2019-2021

Godina	2019	2020	2021
Broj izdatih rješenja o upisu hemikalija u Registar hemikalija	40	41	35
Broj izdatih dozvola za slobodan promet opasnih hemikalija	467	526	448
od toga:			
- za uvoz	467	524	445
- za izvoz	0	2	3
Broj izdatih PIC saglasnosti	8	33	19

Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine

Shodno Zakonu o biocidnim proizvodima („Sl. list CG“, br. 54/16), biocidni proizvodi se upisuju u Privremenu listu za dostavljanje tehničkog dosijea, a tek nakon upisa se mogu stavljati na tržište Crne Gore. Počev od 2017. kada je otpočela primjena ovog zakona do kraja 2021. izdato je ukupno 820 rješenja o upisu biocidnog proizvoda u privremenu listu. Najveći broj izdatih rješenja o upisu biocida u privremenu listu odnosi se na dezinficijense (59%), zatim slijede sredstva za suzbijanje stetočina (insekticidi, rodenticidi, repelenti i sl.) sa udjelom od 39%, a udio biocida iz grupe konzervanasa je 2% (Tabela 9.). U toku postupka upisa biocidnog proizvoda u privremenu listu provjerava se da li biocid ispunjava osnovne uslove po pitanju efikasnosti i svojstava, i utvrđuje rok za dostavljanje tehničkog dosijea kada će se stvoriti uslovi za sprovođenje detaljne procjene rizika.

Prioritetni izazov

Upis u privremenu listu predstavlja prvu fazu u registraciji biocidnog proizvoda koja je u toku za sve registrovane biocidne proizvode u Crnoj Gori, dok **druga faza izdavanja odobrenja na osnovu tehničkog dosijea ili priznavanja odobrenja izdatih u EU treba da uslijedi po stvaranju uslova** za njeno sprovođenje. **Jedan od preduslova** za sprovođenje druge faze je da se **obezbjedi neophodna stručna podrška formiranjem Komisije za biocidne proizvode** sa 7 članova iz reda istaknutih javnih naučnih i stručnih radnika, a ista **još uvijek nije formirana**. Iako do sada ni jedan privredni subjekt nije podnio zahtjev za izdavanje odobrenja, te komisija ne mora odmah početi sa konkretnim zadacima na procjeni tehničkog dosijea, treba imati u vidu neophodnu pripremu za obavljanje ovih veoma zahtjevnih zadataka. S obzirom na nedostatak domaćih stručnjaka koji su ranije praktikovali primjenu naučnog znanja u svrhe regulatorne procjene rizika od hemikalija i biocida, bez **pripremnih obuka u kojima bi EU stručnjaci sa iskustvom na ovim poslovima prenijeli svoja znanja na članove buduće komisije za biocidne proizvode**, neće biti moguće otpočinjanje komisije sa radom na procjeni biocida na osnovu tehničkog dosijea. Dodatno, **Registar biocidnih proizvoda** se za sada vodi na osnovu bazičnih podataka o upisu biocidnog proizvoda u privremenu listu u MS Excel formi, a treba **da bude uspostavljen kao sastavni dio Registra hemikalija, sa svim potrebnim funkcionalnostima**.

Da bi se osigurala bezbjednost prilikom proizvodnje, prometa, upotrebe i skladištenja biocida pravna lica koja obavljaju ovu djelatnost moraju ispunjavati propisane uslove u pogledu kadra, prostora i opreme, te imati odgovarajuću dozvolu. U 2020. kao godini pandemije uočava se značajan porast izdavanja ovih dozvola.

Tabela 9. Podaci o broju izdatih rješenja o upisu upisu biocidnih proizvoda u Privremenu listu, kao i o broju izdatih dozvola za obavljanje djelatnosti proizvodnje prometa, upotrebe i skladištenja biocida, 2017-2021

Period	1.1.2017.-31.12.2021.				
Broj izdatih rješenja o upisu biocida u Privremenu listu	820				
<i>od toga:</i>					
- za dezinfekciona sredstva	484		(59%)		
- za biocide za suzbijanje stetočina	319		(39%)		
- za konzervanse	17		(2%)		
Godina	2017	2018	2019	2020	2021
Broj izdatih dozvola za obavljanje djelatnosti proizvodnje, prometa, upotrebe i skladištenja biocida	0	3	13	30	15

Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine

Hemikalije na tržište Crne Gore dospijevaju prevashodno uvozom, a najveće količine uvezenih hemikalija koriste u industrijskoj proizvodnji ili za profesionalnu upotrebu prilikom obavljanja registrovane djelatnosti.

Postrojenja u kojima se vrši organska sinteza hemikalija ne postoje u Crnoj Gori, te shodno ne postoji ni rizik od hemijskih akcidenata svojstvenih ovakvim postrojenjima. Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda se svodi na jednostavne postupke dobijanja gasova i umješavanje smješa, uglavnom onih namijenjenih za čišćenje i održavanje (tzv. kućna hemija) i eksplozive.

Izvoz hemikalija iz Crne Gore se rijetko dešava o čemu govori veoma mali broj izdatih dozvola za izvoz, pri čemu se ove dozvole uglavnom odnose na izvoz hemikalija koje su porijeklom iz drugih zemalja.

Transport opasnih hemikalija se obavlja u skladu sa nacionalnim propisima i međunarodnim pravilima o prevozu opasnih materija (ADR/RID/ADN, IMDG, IATA).

Mehanizmi za smanjenje uticaja industrije na životnu sredinu uključuju dosljednu primjenu Zakona o industrijskim emisijama i Zakona o životnoj sredini kojima je propisano da su operateri dužni da preuzmu neophodne mjere za sprečavanje i kontrolu emisija koje nastaju iz industrijskih postrojenja, odnosno mjere za sprječavanje hemijskog akcidenta i ograničavanja uticaja na život i zdravlje ljudi i životnu sredinu u cilju stvaranja uslova za upravljanje rizikom. AZŽS izdaje integrisane dozvole (IPPC) relevantnim postrojenjima u kojima, između ostalog, utvrđuje mjere koje operater mora da slijedi radi usaglašenosti procesa i aktivnosti prema najbolje dostupnim tehnikama. U 2019. godini izdata je jedna IPPC dozvola, a u 2020. i 2021. po 4 dozvole. Tokom 2020. AZŽS je pokrenula postupke za reviziju integrisane dozvole operaterima koji je imaju iz prethodnog perioda.

2.2.1.1. Proizvodnja, uvoz i izvoz hemikalija i hemijskih proizvoda

Industrijska proizvodnja, između ostalog, obuhvata i oblast proizvodnje hemikalija i hemijskih proizvoda, koja u strukturi industrijske proizvodnje ima mali udio koji godinama iznosi 0,1-0,2%.²⁵ U oblasti proizvodnje hemikalija i hemijskih proizvoda u 2020. bilježi se rast u pogledu proizvodnje površinskih aktivnih preparata i šampona, dok proizvodnja azota, kiseonika i pripremljenih eksploziva bilježe pad u odnosu na prethodnu

²⁵ Privredna komora Crne Gore, <https://komora.me/pkcg/industrija/>

godinu (Tabela 10.). Ovaj trend prevashodno proističe iz dodatne potražnje za sredstvima za čišćenje i dezinfekciju usled pandemije Covid-19.

Tabela 10. Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda, prema PRODCOM²⁶

Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda u okviru sektora C. Prerađivačka industrija.			2019		2020		2021	
PRODCOM	Naziv proizvoda	Jedinica mjere	Proizvedena količina	Vrijednost prodaje, u hilj. EUR	Proizvedena količina	Vrijednost prodaje, u hilj. EUR	Proizvedena količina	Vrijednost prodaje, u hilj. EUR
20111160	Azot	m ³	107	114	100	97	89	174
20111170	Kiseonik	m ³	2 543	1 338	2 700	1 296	2 910	1 796
20413240	Površinski aktivni preparati	t	55	40	71	50	65	396
20421630	Šamponi	kg	62 779	43	68 940	49	65 500	428
20511150	Pripremljeni eksplozivi (osim baruta)	t	675	830	455	490	511	514
UKUPNO (vrijednost u hilj. EUR)			2 365		1 982		3 308	

Izvor: MONSTAT

Ukupni godišnji uvoz hemijskih proizvoda je u 2019. i 2020. godini bio 9 puta veći od vrijednosti njihovog izvoza, a u 2021. čak 11 puta. Hemijski proizvodi imaju udio do 11-13% u ukupnom uvozu, odnosno 7-8% u ukupnom izvozu. U strukturi ostvarene spoljnotrgovinske razmjene u pogledu hemijskih proizvoda dominiraju medicinski i farmaceutski proizvodi, a značajan udio ostvaruju i eterična ulja, parfemski i toaletni preparati, plastične mase, proizvodi za bojenje i štavljenje i ostale hemijske materije i proizvodi (Tabela 11.).

Tabela 11. Spoljnotrgovinska robna razmjena Crne Gore u odnosu na hemijske proizvode, prema SMTK²⁷

Vrijednost u hiljadama EUR

		IZVOZ			UVOZ		
		2019	2020	2021	2019	2020	2021
Ukupno (hilj. EUR)		415 484	366 128	437 045	2 600 771	2 105 170	2 505 115
Hemijski proizvodi	hilj. EUR	28 936	30 432	29 811	274 839	271 642	329 006
	%	7%	8%	7%	11%	13%	13%
<i>Od toga:</i>							
	Organski hemijski proizvodi	71	59	52	2 471	2 315	3 538
	Neorganski hemijski proizvodi	1 101	1 381	1 650	4 446	4 698	4 337
	Proizvodi za bojenje i štavljenje	95	99	73	29 178	28 091	29 205
	Medicinski i farmaceutski proizvodi	22 680	24 086	22 867	107 409	116 377	154 814
	Eterična ulja, parfemski i toaletni preparati	1 744	2 397	2 063	56 113	47 782	53 704
	Đubriva (osim sirovih)	0	3	0	2 614	2 660	3 033
	Plastične materije u primarnim oblicima	130	65	324	3 535	3 864	6 403
	Plastične mase u ostalim oblicima	899	1 392	1 020	37 604	31 345	34 314
	Hemijske materije i proizv. nigdje nepomenuti	2 219	949	1 762	31 470	34 510	39 658

Izvor: MONSTAT

Poređenjem podataka iz tabela 9 i 10. uočava se da je proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda oko 100 puta manja od vrijednosti njihovog uvoza, odnosno da se snabdjevanje hemikalijama obavlja prevashodno iz uvoza kojim se obezbjeđuje nesmetano funkcionisanje mnogih privrednih aktivnosti povezanih sa korišćenjem hemikalija.

²⁶ Nomenklatura industrijskih proizvoda za godišnje istraživanje PRODCOM ="PRODUCTION COMMUNAUTAIRE"

²⁷ Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija-SMTK

2.2.1.3. Potrošnja hemikalija i hemijskih proizvoda

Prerađivačka industrija u značajno doprinosi potrošnji hemikalija jer je za proizvodnju u gotovo svim podoblastima ovog sektora neophodno korišćenje različitih hemikalija (npr. u proizvodnji plastike i gume, nameštaja, tekstila i td.). Takođe, i drugi sektori crnogorske privrede u doprinose potrošnji hemikalija, bilo da se radi o korišćenju hemikalija u proizvodnji (uključujući i poljoprivrednu proizvodnju) ili pri pružanju usluga.

Potrošnja hemikalija u privredi se može sagledati kroz podatke o učešću relevantnih robnih grupa u prometu na veliko (Tabela 12). U pogledu robnih grupa koje su povezane sa hemikalijama, promet hemijskih proizvoda (u industriji i poljoprivredi) u periodu 2019-2021 imao je relativno malo učešće od 0,4-0,6% u ukupnom prometu roba u Crnoj Gori, pri čemu se u poslednje dvije godine bilježi pad. Goriva, sa kontinuirano visokim učešćem, zabilježila su pad učešća sa 23,0% u 2019, na 19,4% u 2020. godini, ali i rast na 21,1% u 2021, što se objašnjava smanjenjem potražnje za gorivom zbog ograničenja u pogledu kretanja u godini pandemije. Pored toga, u ovom periodu i sredstva za održavanje lične higijene (Parfimerijski, kozmetički i toaletni proizvodi) očekivano su zabilježila rast (sa 4,0% u 2019. na 4,8% u 2020. i 4,9% u 2021.). Dodatno, robna grupa farmaceutskih proizvoda u posljednje dvije godine zabilježila je značajan rast učešća (sa 10,5% u 2019. na 14,4% u 2020. i 15,3 u 2021.) koje je očekivano s obzirom na izrazitu potrebu za lijekovima i vitaminskim suplementima u godinama pandemije.

Tabela 12. Učešće odabranih robnih grupa u vezi sa hemikalijama u ukupnom prometu na veliko

ODABRANE ROBNE GRUPE u trgovini na veliko (učešće u %)	2019	2020	2021
Hemijski proizvodi (u industriji i poljoprivredi)	0,6	0,5	0,4
Čvrsta, tečna i gasovita goriva	23,0	19,4	21,1
Lakovi, boje, zidni tapeti i sredstva za čišćenje u domaćinstvu	1,6	1,7	1,5
Parfimerijski, kozmetički i toaletni proizvodi	4,0	4,8	4,9
Farmaceutski proizvodi	10,5	14,4	15,3

Izvor: MONSTAT

Pored potrošnje hemikalija i hemijskih proizvoda u privredi, izvjesna, mada značajno manja, potrošnja hemikalija postoji i u domaćinstvima, o čemu govori učešće u prometu na malo za relevantne robne grupe (Tabela 13). Od robnih grupa povezanih sa hemikalijama, značajno učešće u ukupnom prometu na malo imaju proizvodi za održavanje i popravku u domaćinstvima koji uključuju boje i lakove, cement i slične hemijske proizvode (4,5%), goriva za motorna vozila, motocikle i ostala vozila za transport (4,5%), kao sredstva za čišćenje i održavanje domaćinstva poput detergenata i omekšivača (3,5%). Takođe, farmaceutski proizvodi imaju značajno učešće u prometu na malo od 7,1%.

Tabela 13. Učešće odabranih robnih grupa u vezi sa hemikalijama u ukupnom prometu na malo

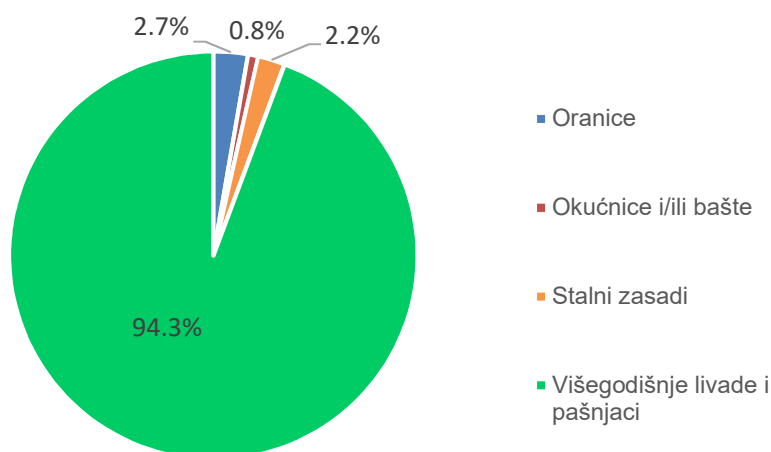
ODABRANE ROBNE GRUPE u trgovini na malo (učešće u %)	2011	2014	2017	2020
Proizvodi za održavanje i popravku u domaćinstvima (farbe, lakovi, parket, keramičke pločice, tapete, cement, stakla za prozore i dr)	6,0	6,3	5,8	4,5
Lož ulje, butan-gas, ugalj i drvo za domaćinstvo	0,2	0,2	0,2	0,1
Sredstva za čišćenje i održavanje domaćinstva (deterdženti, omekšivači, insekticidi i dr.)	2,1	2,5	2,5	3,5
Farmaceutski proizvodi (lijekovi, vitamini, vakcine i drugi medicinski preparati)	3,3	3,5	4,0	7,1
Goriva za motorna vozila, motocikle i ostala vozila za transport	3,7	3,6	4,1	4,5

Izvor: MONSTAT

2.2.1.3.1. Potrošnja sredstava za zaštitu bilja kao posebne vrste hemikalija za upotrebu u poljoprivredi

Posebnu grupu hemikalija koje se koriste u poljoprivredi predstavljaju sredstva za zaštitu bilja. Njihova namjena je da suzbiju i kontrolišu biljne bolesti i štetočine koje uništavaju usjeve i zasade, i koriste ih poljoprivrednici koji se bave biljnom proizvodnjom. Primjenom odgovarajućih sredstava za zaštitu bilja, uz njihovu pravilnu i pravovremenu upotrebu, ostvaruje se veći prinos, uz napomenu da je za svako sredstvo za zaštitu bilja potrebno poštovati utvrđenu karencu²⁸, kao i toleranciju²⁹. S druge strane, neispravna i prekomjerna upotreba sredstava za zaštitu bilja može štetno uticati kako na kvalitet tretiranih biljnih proizvoda, tako i na kvalitet površinskih i podzemnih voda, kao i zemljišta, a time i na živi svijet u njima. Takođe, ukoliko se tretman sprovodi nepravilno i bez adekvatne opreme za ličnu zaštitu operatera, može doći do izlaganja poljoprivrednika, odnosno korisnika sredstava za zaštitu bilja, koje može ugroziti njegovo zdravlje.

Imajući u vidu gore opisane rizike, potrošnja sredstava za zaštitu bilja predstavlja jedan od indikatora o stanju životne sredine.³⁰ S obzirom da u strukturi korišćenog poljoprivrednog zemljišta u Crnoj Gori (Grafik 2.) sa učešćem od 94,3% preovladavaju površine višegodišnjih livada i pašnjaka koje ne zahtjevaju upotrebu sredstava za zaštitu bilja, upotreba sredstava za zaštitu bilja se uzima u obzir samo na preostalim 5-6% korišćenog poljoprivrednog zemljišta, koje obuhvata oranice (2,7%), stalne zasade (2,2%) i okućnice (0,8%), a potrošnja se preračunava kao ukupna godišnja količina aktivnih supstanci u kg po hektaru korišćene obradive površine bez višegodišnjih livada i pašnjaka.

Grafik 2. Struktura korišćenog poljoprivrednog zemljišta
Izvor: MONSTAT

Prema podacima Uprave za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove, kojoj, shodno svojoj zakonskoj obavezi, registrovani uvoznici i distributeri na veliko dostavljaju podatke iz evidencija o prometu sredstava za zaštitu bilja, u Crnoj Gori se godišnje prometuje i upotrebi oko 200-225 tona sredstava za zaštitu bilja, na nivou preparata, dok posmatrano na nivou aktivne supstance (AS), potrošnja iznosi oko 90-100 tona. Korišćeno poljoprivredno zemljište, bez višegodišnjih livada i pašnjaka, iznosi 13-15 hiljada hektara, a godišnja potrošnja sredstava za zaštitu bilja po jedinici površine relevantnog poljoprivrednog zemljišta iznosi 6,5-6,9 kgAS/ha (Tabela 14). Izuzetak je 2018. godina (sa 6,3 kgAS/ha/god) u kojoj je zabilježeno smanjenje potrošnje svih sredstava za zaštitu bilja, praćeno povećanjem tretirane površine poljoprivrednog zemljišta. Površina korišćenog poljoprivrednog zemljišta u Crnoj Gori svake godine se povećava, što određena godišnja povećanja u potrošnji sredstava za zaštitu bilja održava na stabilnom nivou.

²⁸ Karencu je dozvoljen broj dana od primjene do korišćenja plodova.

²⁹ Tolerancija je najmanja dozvoljena količina ostataka pesticida u biljci (u mg/kg)

³⁰ Izvještaj o stanju životne sredine u Crnoj Gori na bazi indikatora(2017-2020), Agencija za zaštitu životne sredine

Tabela 14. Potrošnja sredstava za zaštitu bilja u Crnoj Gori, 2015-2019

	2015	2016	2017	2018	2019
Ukupna količina sredstava za zaštitu bilja, na nivou preparata, u kg	217 536,4	226 858,1	219 746,5	205 498,6	224 630,3
Ukupna potrošnja sredstava za zaštitu bilja (u kg aktivne supstance)	90 043,6	96 637,0	100 981,2	93 409,2	102 273,5
Korišćeno poljoprivredno zemljište (ha), bez višegodišnjih livada i pašnjaka*	13 772,3	14 512,6	14 636,8	14 694,8	14 752,1
Godišnja potrošnja sredstava za zaštitu bilja po jedinici površine poljoprivrednog zemljišta* (kgAS/ha/god)	6,53	6,65	6,89	6,35	6,93

Izvor: UBHVFP, preliminarni podaci ³¹

U pogledu potrošnje sredstava za zaštitu bilja po vrstama, na nivou aktivne supstance, ubjedljivo je najveća potrošnja fungicida, i to preko 60% u odnosu na ukupnu potrošnju, a zatim slijede herbicidi i insekticidi sa tri puta manjom potrošnjom (15-20% od ukupne) uz izvjesne fluktuacije po godinama (Tabela 15).

Tabela 15. Godišnja potrošnja sred. za zaštitu bilja po vrstama, na nivou aktivne supstance, 2015-2019

Potrošnja sred. za zaštitu bilja po vrstama, na nivou aktivne supstance u kg, po godinama					
	2015	2016	2017	2018	2019
Fungicidi	56 900,2	56 826,9	66 905,2	61 340,8	64 342,1
Herbicidi	16 471,8	17 211,9	20 896,6	18 921,3	19 143,8
Insekticidi	16 623,1	17 764,1	10 821,2	11 985,6	18 502,4
Moluscidi	32,7	36,7	46,5	41,7	53,6
Regulatori rasta bilja	3,5	6,0	0,2	0	0
Ostala sredstva za zaštitu bilja	12,2	2 791,1	2 311,6	1 119,9	231,6
Ukupno	90 043,6	96 637,0	100 981,2	93 409,2	102 273,5

Izvor: UBHVFP

U Crnoj Gori nema proizvođača sredstava za zaštitu bilja i ovakva sredstva na tržište dopijevaju iz isključivo iz uvoza. Lista registrovanih sredstava za zaštitu bilja objavljena u Sl. listu CG, br. 97/2022, sadrži ukupno 79 registrovanih sredstava za zaštitu bilja, od čega 49 fungicida, 22 insekticida i 8 herbicida. U pogledu registracije ovih sredstava, uspostavljen je sistem prepoznavanja EU odobrenih sredstava za zaštitu bilja. Sredstva za zaštitu bilja su pod posebnim regulatornim rezimom u Crnoj Gori koji, pored zahtjevnog postupka registracije bez koga nije moguće stavljanje u promet, obuhvata i niz mjera za održivu upotrebu pesticida. ³² Ove mjere obuhvataju i sprovođenje obuka prema propisanom programu specijalističkog kursa za sredstva za zaštitu bilja ³³ koji je uveden kako bi poljoprivrednici tj. profesionalni korisnici bili adekvatno obučeni za njihovu upotrebu i detaljno informisani o potencijalnim rizicima i o mjerama za smanjenje rizika. Po završenoj obuci oni dobijaju legitimaciju za profesionalno korišćenje sredstava za zaštitu bilja. Do decembra 2019. obuku je uspješno završilo ukupno 555 korisnika sredstava za zaštitu bilja odnosno poljoprivrednih proizvođača ³⁴, a nakon toga obuke nijesu organizovane zbog ograničenja uzrokovanih pandemijom i sa praksom sprovođenja ovih obuka će se nastaviti u narednom periodu u skladu sa Nacionalnim planom za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja, 2021-2026. U pogledu prometovanja sredstava za zaštitu bilja, zaključno sa 2021. registrovana su 37 uvoznika/veleprodajnih mjesta i 90 distributera za promet na malo ³⁵. Lica zaposlena kod distributera i uvoznika koja su odgovorna za nabavku, promet, smještaj, čuvanje i

³¹ Podaci označeni sa * su preliminarni i u postupku verifikacije od MONSTAT

³² Nacionalni plan za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja, 2021-2026 („Sl. list CG“ br. 115/21)

³³ Pravilnik o programu specijalističkog kursa za sredstva za zaštitu bilja („Sl. list CG“ br. 35/15)

³⁴ Izvještaj o sprovođenju nacionalnog plana za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja za 2020. godinu

³⁵ Izvještaj o sprovođenju nacionalnog plana za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja za 2021. godinu

izdavanje sredstava za zaštitu bilja takođe su dužna da prođu poseban specijalistički kurs. Obaveza svih lica koja učestvuju u prometu, bilo da se radi o prodaji ili kupovini, je da nabavljaju samo registrovana sredstava za zaštitu bilja kod registrovanih distributera i da ih upotrebljavaju u skladu sa registracijom i uputstvom za upotrebu. Dodatno, sredstva za zaštitu bilja su kontinuirano pod režimom postregistracione kontrole koja podrazumeva uzorkovanje i laboratorijsku analizu prehrambenih namirnica na potencijalno prisustvo pesticida u nedozvoljenim količinama (videti 2.2.3.2).

2.2.2. Industrijski/hemijski otpad

Oblasti upravljanja hemikalijama i otpadom su usko povezane jer je zbrinjavanje otpada od hemikalija poslednja faza u njihovom životnom ciklusu. Takođe, da li je neki otpad opasan ili neopasan zavisi od toga da li sadrži opasne hemikalije koje mu svojim opasnim svojstvima daju opasan karakter. Tako na primer, teški metali, polihlorovani bifenili (PCB), dioksini i furani, policiklični aromatični ugljovodonici (PAH) su neke od zagađujućih hemijskih supstanci, koje se mogu osloboditi iz otpada i uticati na sastav i kvalitet površinskih i podzemnih voda, zemljišta ili vazduha. Navedeni kontaminanti putem lanca ishrane, kao i putem udisanja mogu dospeti do ljudi kod kojih utiču na zdravlje uglavnom hroničnim efektima. Upravo zbog sadržaja opasnih hemikalija, opasan otpad³⁶ predstavlja poseban izazov u pogledu adekvatnog načina zbrinjavanja, iako je njegova količina višestruko manja od količine neopasnog otpada. Tako na primer, tretman opasnog otpada je zbog prisutnih hemikalija tehnološki zahtevniji u poređenju sa tretmanom neopasnog otpada.

Posmatrano u odnosu na ukupnu količinu stvorenog otpada u Crnoj Gori, industrija generiše oko 60% ukupnog otpada, pri čemu opasan otpad u najvećoj mjeri potiče iz industrije (preko 90%), dok industrija uz manjinsko učešće od 45-46% doprinosi generisanju neopasnog otpada. Tokom 2020. godine u Crnoj Gori, stvoreno je 1 314 393,6 t otpada, od čega 58,1% u sektorima industrije. Od 343 893,5 t opasnog otpada stvorenog tokom 2020. godine 92,2% potiče iz industrijskih sektora (Tabela 16). Sličan trend je zabilježen i u 2019, kada je udio otpada iz industrije u ukupnom opasnom otpadu iznosio čak 99,2%. Od ukupne količine stvorenog otpada u 2020. je obrađeno i/ili izvezeno 86,1%, a u 2019. godini 91,6%.

Tabela 16. Stvorene i obrađene količine otpada, 2019-2020 god.

		2019			2020		
		Ukupno	Opasan	Neopasan	Ukupno	Opasan	Neopasan
Stvoreno otpada (t)		1 276 244,6	328 711,6	947 533,0	1 314 393,6	343 893,5	970 500,1
od toga industrijski sektori B, C, D i E	t	753 239,0	326 002,9	427 236,1	763 270,9	317 136,6	446 134,3
	%	59,0	99,2	45,1	58,1	92,2	46,0
Obrada otpada u CG i izvoz - (t)		1 169 592,7			1 131 102,6		
Index obrada/stvoreni otpad		91,6			86,1		

Izvor: MONSTAT

Sektori industrije (B, C, D, E) u Crnoj Gori su u 2020. godini generisali ukupno 763 270,9 tona otpada, od čega je sektor rudarstva generisao je 47,9%; sektor prerađivačke industrije 4,1%; sektor snabdijevanje električnom energijom, gasom, parom 47,4% i sektor snabdijevanja vodom, upravljanje otpadnim vodama, kontrolisanje procesa uklanjanja otpada i slične aktivnosti 0,6% (Tabela 17). Najveći udio neopasnog otpada generiše se u sektoru Snabdijevanje električnom energijom, gasom i parom (81,0%), a ubjedljivo najveći udio opasnog otpada u sektoru Rudarstvo (99,6%). Prerađivačka industrija generiše mnogo manji udio otpada, i to 6,9% neopasnog otpada i svega 0,2% opasnog otpada.

³⁶ Opasan otpad je otpad koji sadrži hemijske elemente ili jedinjenja koja imaju jedno ili više od sljedećih opasnih svojstava: eksplozivnost, reaktivnost, zapaljivost, nadražljivost, štetnost, toksičnost, infektivnost, kancerogenost, korozivnost, mutagenost, teratogenost, ekotoksičnost, svojstvo nagrizanja i svojstvo otpuštanja otrovnih gasova hemijskom ili biološkom reakcijom i osjetljivost/razdražljivost, kao i otpad iz kojeg, nakon odlaganja, može nastati druga materija koja ima neko od opasnih svojstava.

Tabela 17. Generisani otpad u industriji Crne Gore, prema sektorima, 2020

		B Rudarstvo	C Prerađivačka industrija	D Snabdijevanje el.energijom, gasom i parom	E Snabdijevanje vodom, uprav. otpad. vodama	Otpad iz industrije UKUPNO
2020						
Neopasni otpad	t	49 620,2	30 986,1	361 285,4	4 242,6	446 134,3
	%	11,1	6,9	81,0	1,0	100
Opasni otpad	t	315 920,1	566,4	558,9	91,2	317 136,6
	%	99,6	0,2	0,2	0,0	100
Ukupni otpad po sektorima industrije	t	365 540,3	31 552,5	361 844,3	4 333,8	763 270,9
	%	47,9	4,1	47,4	0,6	100

Izvor: MONSTAT

Crna Gora je potpisnica Bazelske konvencije o kontroli prekograničnog kretanja opasnih otpada i njihovom odlaganju. Kada se sakupi, opasan otpad se pažljivo čuva u skladu sa zakonom na za to predviđenoj lokaciji (privremeno skladištenje), a zatim se uglavnom izvozi u zemlje EU gdje se adekvatno obrađuje i spaljuje. Otpad koji ne zahtjeva posebne kapacitete za obradu poput spalionica opasnog otpada, prerađuje se i zbrinjava u Crnoj Gori.

Uvoz opasnog otpada u Crnu Goru je zakonom zabranjen, kao i uvoz neopasnog otpada u svrhe zbrinjavanja i korišćenja kao gorivo ili na drugi način za proizvodnju energije. U 2020. godini, izdato je 68 dozvola za uvoz neopasnog otpada od kojih se najveći dio (85,3%) odnosio se na uvoz polovnih mašina isključivo za ponovnu upotrebu, dok se ostalih 14,7% dozvola odnosilo na sekundarne sirovine (uglavnom metali). Za tranzit otpada kroz Crnu Goru u 2020. godini izdato je 80 dozvola i sve su se odnosile na tranzit neopasnog otpada.

U pogledu izvoza, u 2020. godini izdato je 6, u 2019. godini 8, a u 2018. godini 9 dozvola koje su se odnosile na izvoz opasnog otpada u količini od ukupno 42 075 tona u 2020., 44 550 tona u 2019. i 4 615 tona u 2018. godini, kao što je specificirano po vrstama u Tabeli 18. Desetostruko veće količine opasnog otpada izvezenog u 2019. i 2020. u poređenju sa ranijim godinama, posljedica su realizacije izvoza u okviru velikih projekata kojima se na državnom nivou rješava pitanje industrijskog otpada, kao i opreme i otpada koji sadrži PCB.

Tabela 18. Vrste i količina opasnog otpada na osnovu izdatih dozvola za izvoz u 2019-2020. godini

Vrsta otpada	Broj dozvola			Količina (t)		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Otpadne baterije (Pb)	2	2	1	2 000	2 700	800
Otpadne baterije (Ni/Cd)	-	-	1	-	-	50
Otpadna mineralna ulja	2	1	2	1 000	500	1 125
Zemlja i kamen koji sadrži opasne supstance	-	-	1	-	-	40 000
Šljaka iz primarne proizvodnje aluminijuma	1	1	-	500	300	
Otpad od pjeskarenja	-	1	-	-	40 000	
Otpad koji se sastoji ili sadrži hemikalije koje nisu specificovane ili hemikalije kojima je istekao rok	2	1	1	80	500	100
Otpad koji sadrži PCB (ulja, transformatori, apsorbenti, oprema, otpad od gradnje)	-	1	-	-	400	-
Otpad iz proizvodnje, pripreme i upotrebe farmaceutskih proizvoda	-	1	-	-	150	-
Mulj koji sadrži opasne supstance	1	-	-	35	-	-
Ostali otpad od mehaničkog tretmana otpada koji sadrži opasne supstance	1	-	-	1 000	-	-
UKUPNO	9	8	6	4 615	44 550	42 075

Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine

2.2.2.1. Istorijski industrijski otpad i PCB, zastarjele hemikalije i dotrajali proizvodi koji sadrže azbest

Na nacionalnom nivou postoje naslijeđeni problemi „istorijskog“ industrijskog otpada koji su u finalnoj fazi rješavanja kroz projekat **“Upravljanje industrijskim otpadom i čišćenje”** u okviru koga se sprovodi uklanjanje otpada i remedijacija 4 crne ekološke tačke: Jadransko brodogradilište Bijela (remedijacija tla), Rudnik „Šuplja stijena“ (flotaciono jalovište Gradac), Termoelektrana Pljevlja (deponija pepela i šljake Maljevac), Kombinat aluminijuma Podgorica (deponija čvrstog otpada i bazeni crvenog mulja). Ovaj projekat se realizuje u saradnji sa Svjetskom bankom, kroz kredit u vrijednosti od max. 50 miliona EUR. Do kraja 2021. završeni su remedijacioni radovi na flotacionom jalovištu „Gradac“ i deponiji pepela i šljake „Maljevac“ (odnosno rekultivacija Kasete II, izmještanje Paleškog potoka, sanacija klizišta, izgradnja novog taložnika i sanacija 4 i 5 stepenice), a veći dio grita na lokaciji brodogradilišta Bijela je izvezen. Kada je riječ o bazenima crvenog mulja i deponiji čvrstog otpada koji se nalaze na lokaciji KAP, završene su aktivnosti na geodetskom snimanju i geološko-geotehničkom snimanju, pripremljeni su nacrti Glavnih projekata remedijacije čija revizija je u toku, a paralelno sa tim radi se na pripremi preostale tehničke dokumentacije, odnosno izrade Elaborata procjene uticaja na životnu sredinu (EIA) i Elaborata procjene uticaja na životnu sredinu i društvo (ESIA). Takođe, uspostavljen je mehanizam za stvaranje i održavanje kvalitetne baze podataka (registra) otpada.

U pogledu POPs hemikalija, u završnoj fazi rješavanja je i pitanje zaostalog otpada i opreme koja sadrži PCB, a kroz **projekat „Sveobuhvatno ekološki prihvatljivo upravljanje otpadom koji sadrži PCB u Crnoj Gori“** u koji nadležno ministarstvo sprovodi saradnji sa UNDP, a sredstvima Globalnog fonda za životnu sredinu (GEF) i projektnih partnera (Crnogorski elektrodistributivni sistem – CEDIS, UNIPOM /KAP, Luka Bar, Rudnik uglja Pljevlja, Port of Adria, Željeznica Crne Gore itd.) koji su vlasnici ovog otpada. Cilj projekta je identifikacija, zbrinjavanje i trajno odstranjivanje opreme i otpada kontaminiranih polihlorovanim bifenilima (PCB) iz životne sredine. Implementacija ovog projekta je počela 2017. Do kraja 2021. je izvezeno 473 tona PCB otpada i kontaminirane opreme, što čini veći dio identifikovanih količina PCB. Dodatno, ukupno 59 transformatora (oko 80 tona) je dekontaminirano i vraćeno vlasniku na dalju upotrebu. Zbirno, zaključno sa 2021. godinom ukupno je 553 tone, odnosno 85% PCB opreme i otpada identifikovanog u zemlji, zbrinuto na ekološki prihvatljiv način. Takođe, objavljen je tender za uklanjanje oko 1,000 tona zemljišta sa najvećim i opasnim stepenom kontaminacije. Glavni projekat za rekonstrukciju PCB skladišta u KAP je razvijen i revidiran. Očekuje se da preostale projektne aktivnosti budu završene do kraja 2022.

Prioritetni izazov

Preostali izazov predstavljaju zastarjele hemikalije kojima je istekao rok trajanja ili se iz drugih razloga više ne mogu koristiti, a nalaze se u starim fabrikama iz vremena SFRJ koje su prošle kroz brojne vlasničke transformacije i poslovne krize praćene generalno lošim stanjem u ovakvim fabrikama. Ovakva situacija tokom dugog niza godina, između ostalog, uzrokovala je i **neadekvatno staranje o hemikalijama u krugu fabrike što predstavlja rizik od zagađenja**. Podaci Uprave za inspekcijske poslove (UIP) ukazuju da na 5 takvih lokacija ima ukupno oko 110t zastarjelih hemikalija koje je potrebno **zbrinuti na adekvatan način**.

Znanja i iskustva stečena kroz sprovođenje projekata koji su se odnosili na industrijski otpad i PCB treba iskoristiti u svim situacijama kada je potrebno zbrinuti otpad koji se ne može reciklirati niti preraditi i iskoristiti na drugi način.

Poseban problem predstavljaju **brojni dotrajali proizvodi koji sadrže azbest, a koje treba popisati, zamjeniti i zbrinuti kao otpad**. Naime, iako je azbest u Crnoj Gori od 2016. godine zabranjen za upotrebu u novim proizvodima, postoje takvi prouzvodni iz ranijeg perioda. Tako na primer, azbestno-cementne vodovodne cjevi, djelovi kočnica na starim vozilima, krovni pokrivači i drugi građevinski materijali, sadrže azbestna vlakna koja se mogu osloboditi u vazduh i odatle udisanjem unijeti u organizam gdje ostvaruju karcinogene efekte. S obzirom na dugotrajnu upotrebu i dotrajalost ovih predmeta, manipulacija sa njima prilikom rukovanja, zamjene i daljeg zbrinjavanja otpada predstavlja poseban rizik jer tada lako dolazi do trenja i oslobađanja u vazduh azbestnih vlakana opasnih po zdravlje. Takođe, za zbrinjavanje azbestnog otpada ne postoji druga

opcija osim da se izveze u pojedine zemlje koje imaju opciju za njegovo finalno uklanjanje. Stoga je, zamjena ovakvih proizvoda i zbrinjavanje otpada veoma zahtjevan proces, kako u tehničkom, tako i u finansijskom u pogledu. Prema podacima koje je prikupilo Udruženje vodovoda Crne Gore u nedavno sprovedenom projektu uz podršku UNDP, preko 600 km vodovodne mreže je od azbestnih vodovodnih cijevi koje treba zamjeniti, dok za ostale dotrajale materijale i proizvode koji sadrže azbest nema ni preliminarnih podataka.

Kako bi se situacija sa dotrajalim proizvodima i materijalima koji sadrže azbest sveobuhvatno sagledala i sistemski pristupilo njenom rješavanju, a s obzirom na široku rasprostranjenost ovakvih dotrajalih proizvoda, kao i opasnosti po zdravlje povezane sa azbestom, potrebno je **izraditi Nacionalni profil izloženosti azbestu** u skladu sa preporukama WHO.

2.2.3. Monitoring

2.2.3.1. Monitoring u segmentima životne sredine

Stanje životne sredine Crne Gore prati se na osnovu rezultata mjerenja ostvarenih realizacijom programa monitoringa životne sredine³⁷ i prikupljenih kvantitativnih i kvalitativnih pokazatelja stanja životne sredine koje obuhvata praćenje prirodnih faktora, odnosno promjena stanja i karakteristika životne sredine. **Informacije o stanju životne sredine objavljuju se svake godine na web sajtu Agencije za zaštitu životne sredine**, a i Izvještaj o stanju životne sredine u Crnoj Gori na bazi indikatora koji usvaja Vlada za četvorogodišnji period.

- Vazduh

Kvalitet vazduha se prati u skladu sa Pravilnikom o načinu i uslovima praćenja kvaliteta vazduha ("Sl. list CG", br. 21/2011), kojim je propisan način praćenja kvaliteta vazduha i prikupljanja podataka, kao i referentne metode mjerenja, kriterijumi za postizanje kvaliteta podataka, obezbjeđivanje kvaliteta podataka i njihova validacija. Ocjena kvaliteta vazduha vrši se u skladu sa Uredbom o utvrđivanju vrsta zagađujućih materija, graničnih vrijednosti i drugih standarda kvaliteta vazduha ("Sl. list CG", br. 45/08, 25/12),

U skladu sa Uredbom o uspostavljanju mreže mjernih mjesta za praćenje kvaliteta vazduha ("Sl. list CG", br. 44/10, 13/11 i 64/18), teritorija Crne Gore podijeljena je u tri zone, koje su određene preliminarnom procjenom kvaliteta vazduha u odnosu na granice ocjenjivanja zagađujućih materija na osnovu dostupnih podataka o koncentracijama zagađujućih materija i modeliranjem postojećih podataka, i to:

1. **Sjeverna zona kvaliteta vazduha** koja obuhvata opštine: Andrijevića, Berane, Bijelo Polje, Gusinje, Pljevlja, Kolašin, Mojkovac, Petnjica, Plav, Plužine, Rožaje, Šavnik i Žabljak
2. **Centralna zona kvaliteta vazduha** koja obuhvata opštine: Podgorica, Nikšić, Danilovgrad i Cetinje
3. **Južna zona kvaliteta vazduha** koja obuhvata opštine: Bar, Budva, Kotor, Tivat, Ulcinj i Herceg Novi

³⁷ Kontinuirana kontrola i praćenje životne sredine (monitoring životne sredine) je obaveza definisana Zakonom o životnoj sredini („Sl. List CG“ br. 052/16, 073/19). Godišnji program monitoringa priprema Agencija za zaštitu životne sredine i dostavlja Ministarstvu ekologije, prostornog planiranja i urbanizma radi odobranja i pokretanja procedure za dalje usvajanje od strane Vlade u IV kvartalu tekuće za narednu godinu. Između ostalog, ovaj program uključuje praćenje kvaliteta vazduha i sadržaja opasnih i štetnih materija u zemljištu. Program monitoringa u pogledu kvaliteta vazduha u skladu sa članom 7. Zakona o zaštiti vazduha ("Sl. list Crne Gore", br. 025/10, 040/11, 043/15, 073/19) realizuje D.O.O. "Centar za ekotoksikološka ispitivanja"(CETI). Shodno Zakonu o životnoj sredini ("Sl. list CG", br. 052/16, 073/19) Program monitoringa kvaliteta površinskih, podzemnih i voda za kupanje priprema organ državne uprave nadležan za vode, a realizuje ga Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju Crne Gore, dok program monitoringa voda za piće priprema organ državne uprave nadležan za poslove zdravlja, u skladu sa posebnim propisima. Program monitoringa donosi Vlada, a sredstva za njegovu realizaciju se obezbjeđuju iz budžeta.

Državnu mrežu za kontinuirano praćenje kvaliteta vazduha čini devet stacionarnih stanica (Tabela 19.).

Tabela 19. Mjerna mjesta u okviru Državne mreže za praćenje kvaliteta vazduha

Red. broj	Mjerno mjesto	Vrsta mjernog mjesta	Zagađujuće materije koje se mjere
1.	Pljevlja 2-Gagovića imanje	UB	NO, NO ₂ , NO _x , SO ₂ , CO, PM _{2.5} , PM ₁₀ (Pb, As, Cd, Ni i BaP u PM ₁₀)
2.	Gradina	RB	NO, NO ₂ , NO _x , SO ₂ , O ₃ , CH ₄ , THC i Hg
3.	Bijelo Polje	UB	NO, NO ₂ , NO _x , CO, PM _{2.5} , PM ₁₀ , (Pb, As, Cd, Ni i BaP u PM ₁₀)
4.	Podgorica 2	UB	SO ₂ , PM _{2.5} , PM ₁₀ , (Pb, As, Cd, Ni i BaP u PM ₁₀)
5.	Podgorica 3	UT	NO, NO ₂ , NO _x , CO, C ₆ H ₆ , PM ₁₀ , (Pb, As, Cd, Ni i BaP u PM ₁₀)
6.	Podgorica 4-Gornje Mrke	RB	NO, NO ₂ , NO _x , O ₃ , CH ₄ i THC
7.	Nikšić 2	UB	NO, NO ₂ , NO _x , CO, O ₃ , SO ₂ , PM _{2.5} , PM ₁₀ (Pb, As, Cd, Ni i BaP u PM ₁₀)
8.	Bar 3	UB	NO, NO ₂ , NO _x , PM _{2.5} , PM ₁₀ (Pb, As, Cd, Ni i BaP u PM ₁₀)
9.	Kotor	UT	NO, NO ₂ , NO _x , CO, SO ₂ , C ₆ H ₆ , PM ₁₀ , (Pb, As, Cd, Ni i BaP u PM ₁₀)

Napomena: UB- urban background, UT-urban trafic, RB-rural background

Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine, Informacija o stanju životne sredine za 2020.

Podaci sa automatskih stacionarnih stanica dostupni su javnosti i drugim zainteresovanim stranama na sajtu Agencije za zaštitu životne sredine (www.epa.org.me). Na ovaj način obezbjeđeno je pravovremeno informisanje o kvalitetu vazduha.

Na osnovu dobijenih rezulta mjerenja u okviru programa monitoringa za 2020. godinu³⁸ može se zaključiti da je **prekoračenje koncentracije PM čestica** (u prvom redu PM₁₀ i PM_{2,5}), u odnosu na propisane vrijednosti, **dominantno su uticalo na lošiji kvalitet vazduha**. Prisustvo ovih čestica u koncentracijama iznad propisanih najčešće se javlja **tokom sezone grijanja**, a najveće je u Pljevljima i Bijelom Polju (Sjeverna zona), ali su značajna i u Podgorici i Nikšiću (Centralna zona). U pogledu drugih zagađujućih supstanci, evidentirano je pogoršanje kvaliteta vazduha na mjernom mjestu u urbanoj zoni Pljevalja, zbog povećane koncentracije **sumpor(IV)oksida – SO₂**, kao i prekoračenja propisane granične vrijednosti za srednje satne i srednje dnevne koncentracije, veće u odnosu na prethodne godine. Zagađenje **benzo(a)pirenom, koji je produkt sagorijevanja fosilnih goriva** (grijanje, industrija i saobraćaj), evidentno je u urbanim sredinama, što potvrđuju i rezultati mjerenja ovog polutanta na lokacijama u Pljevljima, Nikšiću, Podgorici i Bijelom Polju. Visoke koncentracije ovog polutanta uobičajene su tokom perioda prekoračenja koncentracije PM čestica, odnosno najčešće tokom sezone grijanja. U Južnoj zoni, kvalitet vazduha je zadovoljavajući, po osnovu svih praćenih parametara.

Nacionalni Inventar emisija zagađujućih gasova u vazduh se ažurira shodno međunarodnim obavezama iz Konvencije o prekograničnom zagađivanju vazduha na velikim udaljenostima (CLRTAP) uz primjenu smjernica o izvještavanju na godišnjem nivou o emisijama azotnih oksida (NO_x), sumpornih oksida (SO_x), nemetanskih komponenti (NMVOC), ugljen-monoksida (CO), amonijaka (NH₃), praškastih materija (PM), teških metala (TM) i postojanih organskih zagađujućih materija (POPs). Shodno Zakonu o zaštiti vazduha, Agencija za zaštitu životne sredine je nadležna institucija za ažuriranje Inventara, koristeći podatke i informacije od prepoznatih instalacija tj. zagađivača i nacionalnih institucija. **Za period 1990-2019, najveći udio u ukupnim emisijama: NO_x imale su aktivnosti vezane za Sektor energetike i saobraćaja; NMVOC emisije su nespecificirane i uglavnom se odnose na upotrebu rastvarača; SO₂ emisije većinom su bile porijeklom iz Sektora proizvodnje energije; NH₃ iz Poljoprivrede; dok je porijeklo CO nespecificiranih aktivnosti iz Sektora energetike.**

³⁸ Informacija o stanju životne sredine za 2020. Godinu, Agencija za zaštitu životne sredine

- Zemljište

Monitoring sadržaja opasnih i štetnih materija u zemljištu realizuje se u skladu sa Zakonom o životnoj sredini ("Sl. list CG", br. 52/16, 73/19), Zakonom o poljoprivrednom zemljištu ("Sl. list RCG", br. 15/92, 59/92, 27/94, "Sl. list CG", br. 73/10, 32/11) i Pravilnikom o dozvoljenim koncentracijama štetnih i opasnih materija u zemljištu i metodama za njihovo ispitivanje („Sl. list RCG“, br. 18/97), a usklađuje se i sa zahtjevima Stokholmske konvencije o dugotrajnim organskim zagađujućim supstancama (POPs).

Utvrđivanje sadržaja opasnih i štetnih materija u zemljištu tokom 2020. godine izvršeno je na 13 lokacija, u sedam crnogorskih opština (Berane, Nikšić, Pljevlja, Podgorica, Tivat, Ulcinj i Žabljak). Na svim lokacijama ispitivan je sadržaj neorganskih materija (kadmijum, olovo, živa, arsen, hrom, nikal, fluor, bakar, molibden, bor, cink i kobalt), u okviru čega su sprovedene analize za utvrđivanje ukupnog sadržaja hemijskih elemenata u zemljištu, kao i analize za utvrđivanje stepena biodostupnosti odnosno prirodnog geo-hemijskog ili antropogenog porijekla hemijskih elemenata. Na devet lokacija ispitivano je i prisustvo toksičnih i karcinogenih organskih jedinjenja i to perfluorooktan sulfonska kiselina - PFOS, polibromovani difeniletri - PBDE, policiklični aromatični ugljovodonici - PAH, polihlorovani bifenili - PCB kongeneri, organokalajna jedinjenja i organohlorni pesticidi, a dioksini/furani na četiri lokacije.

Rezultati sprovedenih analiza u okviru monitoringa sadržaja opasnih i štetnih materija u zemljištu u 2020. godini pokazali su da se **evidentirana prekoračenja u sadržaju hemijskih elemenata uglavnom odnose na prirodan odnosno geo-hemijski sadržaj zemljišta. Izuzetak je samo lokacija Rubeža**, u opštini Nikšić, na kojoj se povećan sadržaj kadmijuma u određenoj mjeri vezuje za antropogeno porijeklo i **primarno prezentuje uticaj rada nikšićke željezare**. Na svim uzorkovanim lokacijama, izuzev Rubeže (gdje je evidentiran povećan sadržaj policikličnih aromatičnih ugljovodonika), sadržaj svih analiziranih toksičnih i karcinogenih organskih jedinjenja, uključujući i POPs supstance (PCB, PFOS, PBDE, organohlorni pesticidi i dioksini/furani) je u okviru propisanih vrijednosti ili ispod limita detekcije, što ukazuje da nije evidentirano potencijalno zagađenje zemljišta porijeklom od saobraćaja, upotrebe sredstava za zaštitu bilja ili odlaganja komunalnog i industrijskog otpada.

- Vode

Monitoring površinskih i podzemnih voda sprovodi se u skladu sa Pravilnikom o načinu i rokovima utvrđivanja statusa površinskih voda ("Sl. list CG", 25/19) i Pravilnikom o načinu i rokovima utvrđivanja statusa podzemnih voda ("Sl. list CG", 52/19). Ispitivanje kvalitativnih i kvantitativnih karakteristika površinskih i podzemnih voda vrši Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju Crne Gore, u okviru svoje osnovne djelatnosti i nadležnosti koja je određena Zakonom o vodama ("Sl. list RCG", br. 27/07 i "Sl. list CG", br. 32/11, 47/11, 48/15, 52/16, 55/16, 2/17, 80/17 i 84/18), i objavljuje rezultate u godišnjoj publikaciji „Stanje kvaliteta voda u Crnoj Gori“ . Tokom 2020. godine, monitoring je obuhvatio srednje i donje tokove značajnih vodotoka, prirodna jezera, vještačka jezera (zPVT/VVT), mješovite vode Crne Gore i vode obalnog mora Crne Gore, kao i podzemne vode - izdani i podzemni bunari, čija se voda zahvata od strane vodovoda i koristi za piće ili za neki drugi način (poljoprivreda, industrija) eksploatacije.

Kvalitet površinskih voda

Mreža stanica za kvalitet površinskih voda u 2020. godini obuhvatila je mjerna mjesta koja spadaju u lokacije visokog i srednjeg prioriteta (donji i srednji djelovi rijeka i mjesta pod jakim antropogenim uticajem ili antropogenim pritiskom u smislu fizičkog uticaja, odnosno vađenja šljunka, erozije, malih hidrocentrala). Analize fizičko-hemijskih parametara odrađene u uzorcima sakupljenim tokom 2020. godine su: pH vrijednost, temperatura, mutnoća, el. provodljivost, suvi ostatak, susp. materije, koncentracija O₂, %O₂, BPK5,

HPK (sa KMnO₄), alkalitet, dH₀, HCO₃⁻, Cl⁻, SO₄²⁻, NO₃⁻, NO₂⁻, NH₄⁺, TN, o-PO₄³⁻, u-PO₄³⁻, TOC, Ca²⁺, Mg²⁺, u-Fe, Na⁺, K⁺, salinitet. Pored fizičko-hemijskih parametara, na ekološki status kvaliteta voda utiču i biološki faktori.

Na osnovu vrijednosti prethodno navedenih fizičko-hemijskih parametara kvaliteta, stanje riječnih voda na ispitivanih 38 lokacija imalo je vrlo dobar status na 2 mjerna mjesta (5,3%)³⁹, dobar status na 14 mjernih mjesta (36,8%)⁴⁰ i umjeren status na 22 mjerna mjesta (57,9%)⁴¹. Na ispitivanih 6 lokacija prirodnih jezera, stanje voda imalo je dobar status na 3 lokacije (50,0%)⁴² i 3 lokacije imale su umjeren status (50,0%)⁴³. Na ispitivanih 5 lokacija vještačkih jezera i ZPVT, stanje voda imalo je dobar i bolji potencijal na 2 lokacije (40,0%)⁴⁴ i umjeren potencijal na 3 lokacije (60,0%)⁴⁵. Što se tiče mješovitih voda, odnosno njihovih ispitivanih 5 lokacija, stanje voda imalo je dobar status na 1 lokaciji (20,0%)⁴⁶ i umjeren status na 4 lokacije (80,0%)⁴⁷. Vode obalnog mora, od 5 ispitivanih lokacija imale su dobar status na 2 lokaliteta (40,0%)⁴⁸, dok umjeren status sa aspekta fizičko-hemijskih parametara imale su 3 lokacije (60,0%)⁴⁹

Uzroci zagađenja voda su antropogeni i raznoliki, npr. komunalne i industrijske otpadne vode koje se još uvijek u nekim količinama ispuštaju neprečišćene ili djelimično prečišćene, difuzni izvori zagađenja, depozicija polutanata, uticaj poljoprivrednih aktivnosti, industrije, prehrambene prije svega, kao i malih i srednjih preduzeća, kao i uticaj saobraćaja i građevinskih radova - izgradnja puteva i razne havarije. Posljednjih godina zabeleženo je nekoliko ekoloških incidenata u kojima je došlo do zagađivanja voda (vodotok rijeke Vezišnica i Čehotina u Pljevljima-jul 2019, vodotok rijeke Lim u Bijelom Polju-mart 2022 i sl.).

Kvalitet podzemnih voda

Status kvaliteta podzemnih voda određuje se na osnovu srednjih vrijednosti 12 osnovnih fizičko hemijskih parametara: BPK5, TOC, el. provodljivost, alkalitet, pH, NH₄⁺, NO₃⁻, NO₂⁻, TN, uk.P, o-PO₄³⁻, SO₄²⁻. Od 20 ispitivanih izdani i podzemnih bunara sa prostora Zetske ravnice, u 2020. godini, utvrđen je dobar status na 16 izdani/bunara i loš status na 4 bunara/izdani (Gostilj, Vranj, Drešaj i Vrelo Ribničko). **Od koncentrisanih izvora zagađenja koji najznačajnije utiču na kvalitet podzemnih voda, izdvajaju se otpadne vode naselja i industrije. Od rasutih izvora zagađenja najznačajniji su uticaji poljoprivrede (usled korišćenja vještačkih đubriva)**, rasipanja čvrstog i tečnog otpada po slivnim površinama, a nisu zanemarljivi ni ostali uticaji (sječa šuma, boravak ljudi i životinja na slivu, kao i druge aktivnosti na slivu s kojeg se izvorišta prihranjuju. Na uticaj vještačkih đubriva - šalitre, ukazuje visok sadržaj nitrata kod bunara Vranj, Gostilj i Drešaj koji se kreće od 21,8 -51,9mg NO₃⁻/L, zajedno sa povišenim sadržajem kalijuma koji ima vrijednost do 9,6mgK/l vode.

³⁹ 2 lokacije na rijekama Dunavskog sliva: Ljuča-ispod Gusinja (sredina vodotoka) i Voloder-gornji tok, ispod sela Tikovine

⁴⁰ 5 lokacija na rijekama Jadranskog sliva: Bojani-Fraskanjel, Cijevni-gornji tok, Zeti- Danilovgrad i Vranjske njive, Gračanica-iznad Manastira i 9 mjenih mjesta na rijekama Dunavskog sliva: Lim-iznad Vinicke, Bistrica Bjelopoljska-Gubavač, Ljuboviđa-Kovren, Lješnici- Petnjica i iznad ušća u Lim, Bistrica-Pešča (iznad lušca), Zlorečica- iznad ušća u Lim, Tara-Trebaljevo, Čehotina-Vrulja

⁴¹ Bojana-Reč, Crmnica-gornji tok i Virpazar, Orahovštica-donji tok, Crnojevića Rijeka-Brodsko Njiva, Morača - Zlatica, ispod Sportskog centra, ispod ušća Cijevne, iznad ušću u S. jezero (lijevi rukavac-Vranjina), Cijevna-Dinoša (nizvodno od mosta), Mala rijeka- iznad ušća (Bioče), Zeta (Duklov Most), Gračanica-donji tok (kod sladišta boksita), Lim-ispod Bijelog Polja, indus. zona i Dobrakovo, Ljuboviđa-ispod Pavinog Polja, Ibar-iznad Rožaja i Bač, Tara-ispod Mojkovca, Čehotina-Rabitlja, ispod grad. kolek i Gradac

⁴² mjerna mjesta na Skadarskom jezeru: Moračnik i Podhum, Crno jezero-pored splava

⁴³ Šasko jezero-kod splava, Skadarsko jezero: Kamenik i Centar jezera

⁴⁴ Slano i Bilečko jezero

⁴⁵ Krupačko, Liverovića i Otilovća jezero

⁴⁶ prostor uliva Risanske rijeke

⁴⁷ ušće Sutorine, Ušće Škude, ušće potoka kod Opatova i ušće rijeke Bojane

⁴⁸ Luštica- Mirište i Prostor Bara-Dobre vode

⁴⁹ zaliv Trašte-Oblatno, Budvanski zaliv-Slovenska plaza, hotel Park i prostor Petrovca-Drobni pijesak

Kvalitet vode za piće

Shodno važećim propisima u Crnoj Gori, kontrolu zdravstvene ispravnosti i kvaliteta vode za piće, kao i sanitarno higijenskog stanja objekata za vodosnabdijevanje vrše zdravstvene ustanove. U 2020. godini ispitivanje vode za piće iz sistema za vodosnabdijevanje vršeno je u: Institutu za javno zdravlje Crne Gore, Higijensko epidemiološkoj službi Doma zdravlja Bar, DOO Vodovod i kanalizacija Podgorica. Institut za javno zdravlje, prikuplja, analizira, prikazuje rezultate zdravstvene ispravnosti vode za piće iz vodovodnih sistema na teritoriji Crne Gore, i daje odgovarajuće preporuke.

U 2020. godini, na teritoriji Crne Gore ispitivano je ukupno 18 012 uzoraka vode za piće sa gradskih vodovoda i drugih javnih objekata vodosnabdijevanja i to: 9 173 mikrobiološki i 8 839 fizičko-hemijski. Prema rezultatima mikrobioloških ispitivanja 2,23 % ispitanih uzoraka hlorisanih voda nije zadovoljilo propisane norme higijenske ispravnosti, najčešće zbog povećanog ukupnog broja bakterija i identifikacije koliformnih bakterija. Na osnovu rezultata fizičko-hemijskih ispitivanja 3,08 % ispitanih uzoraka hlorisanih voda nije odgovaralo važećim propisima pri čemu je najčešći uzrok neispravnosti bio je nedovoljna koncentracija ili potpuno odsustvo rezidualnog hlora kao i povećana mutnoća u periodu obilnijih padavina. Povećan sadržaj nitrata i gvožđa konstatovan u uzorcima iz vodovodne mreže u Ulcinju, i Budvi. S obzirom da sredstva za dezinfekciju vode za piće koja se koriste u vodovodima spadaju u biocidne proizvode (na bazi aktivnog hlora), navedeni rezultati mikrobioloških ispitivanja ukazuju na **uspešno sprovedene dezinfekcione tretmane za oko 97% uzoraka vode za piće**, a odgovarajući sadržaj rezidualnog hlora na adekvatnost upotrebjene doze dezinficijensa.

Pored redovne i kontinuirane dezinfekcije, **na rezultate ispitivanja ispravnosti vode sa gradskih vodovoda imaju uticaja i higijensko - sanitarno stanje kaptažnih objekata i crpnih stanica, kao i stanje razvodne mreže, koja je u većini gradskih vodovoda stara i dotrajala (određenim dijelom izrađena je od dotrajalih azbestno-cementnih cijevi)**. Takođe, značajan faktor u obezbjeđenju higijenske ispravnosti pijaće vode je uspostavljanje sanitarnih zona zaštite oko izvorišta, što za većinu vodovoda nije izvedeno u potpunosti, već obično postoji samo neposredna zona sanitarne zaštite.

2.2.3.2. Monitoring u uzorcima hrane i predmeta opšte upotrebe

Faktori iz životne sredine u značajnoj mjeri direktno ili indirektno, utiču na zdravlje stanovništva. Hemikalije prisutne u namirnicama ili u predmetima opšte upotrebe mogu se peroralnim, dermalnim ili inhalacionim putem uneti u ljudski organizam i dovesti do akutnih ili hroničnih poremećaja zdravlja. **Jedan od primera hemikalija na koje treba obratiti pažnju su ftalati koji se koriste za omekšavanje nekih vrsta plastike (npr. PVC) koja se može naći i u nekim predmetima opšte upotrebe, između ostalog i u igračkama.** Tako na primer, u 2019. je u toku proaktivnog inspekcijskog nadzora koji je vršen od početka marta do kraja novembra analizirano 116 uzoraka na prisustvo ftalata i bora u igračkama. Dostavljeni rezultati ispitivanja su pokazali da je 38 uzoraka bilo neispravno⁵⁰, jer su uzorci plastičnih igračaka sadržali ftalate u koncentraciji većoj od dozvoljene i uzorci ljigavaca imali su koncentraciju bora veću od dozvoljene. Identifikovane nebezbedne igračke su povučene sa tržišta i uništene. **Takođe, namirnice mogu sadržati neke hemikalije poput ostataka pesticida u nedozvoljenim koncentracijama.**

Institut za javno zdravlje sprovodi statistička istraživanja u oblasti zdravstva i objavljuje ih u okviru Statističkog godišnjaka o zdravlju stanovništva i zdravstvenoj zaštiti u Crnoj Gori. Ovaj **Statistički godišnjak, između**

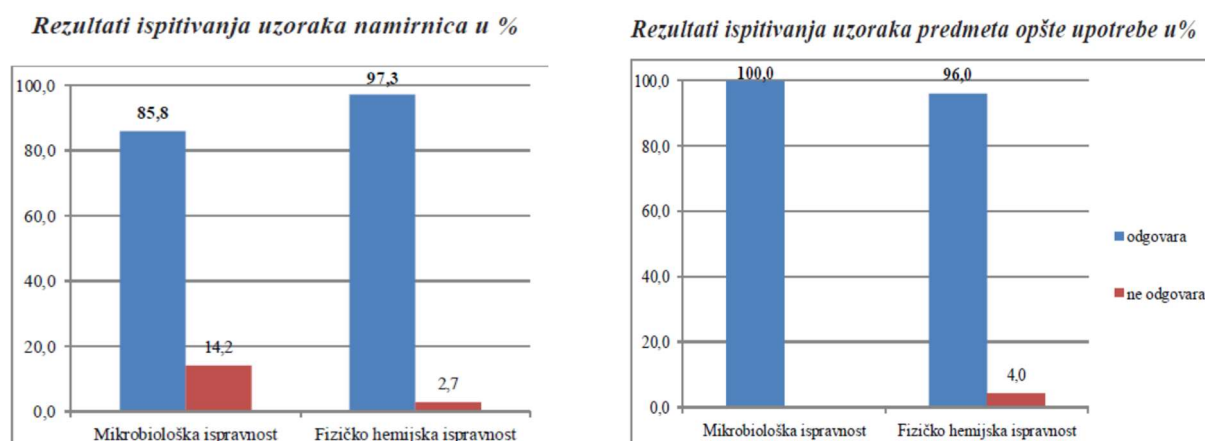
⁵⁰ Pregled opasnih proizvoda_igračaka, Uprava za inspekcijske poslove, 2019, <https://www.gov.me/dokumenta/70c0eb91-5d12-4bab-a583-d2542fda51b8>

ostalog, sadrži i podatke o zdravstvenoj ispravnosti namirnica i predmeta opšte upotrebe (uključujući kozmetiku, igračke, sredstava za čišćenje i sl.).

Rezultati prezentirani u Godišnjaku za 2018. odnose se na ispitivanja zdravstvene bezbjednosti namirnica (tj. hrane) i predmeta opšte upotrebe koja su vršena u: Institutu za javno zdravlje Crne Gore, JU Centar za ekotoksikološka istraživanja i Odjeljenju za ispitivanje hrane životinjskog porijekla Specijalističke veterinarske laboratorije. U toku 2018. godine u svim laboratorijama u Crnoj Gori, ukupno je analizirano 18585 uzoraka namirnica i 1167 uzoraka predmeta opšte upotrebe.

Od ukupno analiziranih uzoraka namirnica, 9640 uzoraka je ispitano u pogledu mikrobiološke ispravnosti, a 8945 uzoraka u pogledu fizičko-hemijske ispravnosti. Propisane zahtjeve u pogledu mikrobiološke ispravnosti nije zadovoljilo 1367 (14,2%), a u pogledu fizičko-hemijske ispravnosti 206 (2,7%) analiziranih uzoraka namirnica (Grafik 3.). Najčešći razlog fizičko-hemijske neispravnosti namirnica su promjenjene senzorne karakteristike, neodgovarajući sastav, neadekvatno deklarisanje proizvoda. U 5 ispitivanih uzoraka iz unutrašnjeg prometa i 28 uzorka iz uvoza registrovana je neadekvatna primjena aditiva. U 7 uzoraka iz unutrašnjeg prometa i 47 uzoraka iz uvoza je registrovano nedozvoljeno prisustvo pesticida.

Od ukupno analiziranih predmeta opšte upotrebe, 45 uzoraka je ispitano u pogledu mikrobiološke ispravnosti, a 1122 uzoraka u pogledu fizičko-hemijske ispravnosti. Svi analizirani uzorci predmeta opšte upotrebe su zadovoljavali propisane zahtjeve u pogledu mikrobiološke ispravnosti, a u pogledu fizičko-hemijske ispravnosti 45 (4,0%) uzoraka igračaka (27 iz uvoza i 18 iz unutrašnjeg prometa) nisu odgovarali propisanim normama zbog neadekvatne izrade, označavanja proizvoda i nedozvoljenog prisustva ftalata.

Grafik 3. Rezultati ispitivanja uzoraka namirnica i predmeta opšte upotrebe, 2018

Izvor: Statistički godišnjak 2018. o zdravlju stanovništva i zdravstvenoj zaštiti u Crnoj Gori, IJZCG

Ispitivanja uzoraka namirnica i predmeta opšte upotrebe vrše akreditovane laboratorije, a podatke sakuplja i statistički obrađuje Institut za javno zdravlje. Podaci koji se objavljuju u Statističkom godišnjaku prikazani su na osnovu broja ukupno ispitanih i neispravnih uzoraka i ne oslikavaju u kojoj mjeri do neispravnosti ispitivanih uzoraka dolazi zbog prisustva hemikalija u nedozvoljenoj količini.

2.3. ZAKONODAVNI INSTRUMENTI I MEHANIZMI ZA UPRAVLJANJE HEMIKALIJAMA

Zakonodavno-pravni okvir zaštite životne sredine, koji uključuje i upravljanje hemikalijama, ima svoje uporište u Ustavu Crne Gore kojim se utvrđuje pravo građana na zdravu životnu sredinu, kao i dužnost građana da štite i unapređuju životnu sredinu.

Usljed međuresorne prirode upravljanja hemikalijama, pored Zakona o hemikalijama, kao osnovnog propisa u kojim se uređuju aspekti vezani za stavljanje na tržište i korišćenje hemikalija, postoji i veći broj zakona koji su u vezi sa bezbjednim upravljanjem hemikalijama jer uređuju specifične aspekte posebnih vrsta hemijskih proizvoda ili posebna pitanja povezana sa upotrebom hemikalija i neophodnim mjerama zaštite zdravlja ljudi i životne sredine, a koji su u nadležnosti drugih resora državne uprave.

S tim u vezi, u ovom poglavlju je dat detaljan pregled propisa u vezi sa upravljanjem hemikalijama, kao i ključni aspekti njihovog sprovođenja. Integracija u EU jedan je od ključnih strateških ciljeva Crne Gore, a proces približavanja EU oblikuje razvoj okvira, politika i institucija u svim oblastima, pa i u oblasti zaštite životne sredine uključujući podoblast upravljanja hemikalijama. Stoga je u analizi zakonodavnog okvira dat i osvrt na usaglašenost sa propisima EU. Takođe, drugi propisi od značaja za bezbedno upravljanje hemikalijama, uključujući one koji se odnose na sredstva za zaštitu i ishranu bilja, zaštitu životne sredine, zaštitu i zdravlje na radu, zaštitu i spašavanje i prevoz opasnih materija su u značajnoj mjeri usaglašeni sa relevantnim propisima EU.

U načelu, zakonodavstvo u oblasti upravljanja hemikalijama je u značajnoj mjeri usaglašeno sa relevantnim propisima EU, i to onoliko koliko je to moguće za zemlju kandidata, tako što su prenesene sve relevantne odredbe osim onih koje se odnose na postupke koji se ne sprovedu na nivou zemalja članica već na centralnom nivou EU. Imajući u vidu **relativno česte izmjene relevantnih EU propisa radi prilagođavanja tehničkom progresu i novim saznanjima, potrebno je kontinuirano raditi na ažuriranju nacionalnih propisa** kako bi se održala usaglašenost uslova za stavljanje hemikalija na tržište CG i EU-

2.3.1. Propisi u oblasti upravljanja hemikalijama

Krovni propis u oblasti upravljanja hemikalijama je **Zakon o hemikalijama ("Sl. list CG" br. 51/17)**. Ovaj zakon i podzakonski propisi⁵¹ doneseni na osnovu njega se odnose na uslove za stavljanje u promet, snabdjevanje,

⁵¹ Podzakonski propisi za sprovođenje Zakona o hemikalijama:

Pravilnik o načinu klasifikacije, pakovanja i označavanja hemikalije u skladu sa globalno harmonizovanim sistemom UN ("Sl. list CG", br. 85/17 i 117/21)

Pravilnik o Listi klasifikovanih supstanci ("Sl. list CG", br. 11/18, 63/20 i 52/21)

Pravilnik o svojstvima supstance za koju može da se upotrijebi alternativni hemijski naziv ("Sl. list CG", br. 23/18)

Pravilnik o sadržaju bezbjednosnog lista za hemikalije ("Sl. list CG", br. 25/22)

Pravilnik o metodama ispitivanja opasnih svojstava hemikalije ("Sl. list CG", br. 68/17)

Pravilnik o bližem sadržaju dosijea i registra hemikalija ("Sl. list CG", br. 96/20 i 63/22)

Pravilnik o listi supstanci koje se ne upisuju u registar hemikalija i ne podliježu stručnoj procjeni ("Sl. list CG", br. 14/18)

Pravilnik o listi supstanci koje izazivaju visoku zabrinutost ("Sl. list CG", br. 65/17, 37/21 i 64/22)

Pravilnik o bližem sadržaju prethodnog obavještanja za izvoz hemikalija ("Sl. list CG", br. 61/17)

Pravilnik o listi opasnih hemikalija i proizvoda čiji je izvoz zabranjen ("Sl. list CG", br. 71/18, 68/20, 99/20 i 86/22)

Pravilnik o kriterijumima za identifikaciju supstance kao perzistentne, bioakumulativne, toksične i veoma perzistentne i bioakumulativne ("Sl. list CG", br. 42/20)

Pravilnik o načinu izrade i sadržaju izvještaja o bezbjednosti hemikalije ("Sl. list CG", br. 28/20)

Pravilnik o načinu vođenja evidencije o hemikalijama i izdatim dozvolama za obavljanje slobodnog prometa opasnih hemikalija ("Sl. list CG", br. 36/18)

upotrebu kao centralne faze u životnom ciklusu hemikalija i predstavlja ključni instrument usklađivanja s pravnom tekovinom EU u ovoj oblasti.

Ključni postulati utvrđeni ovim zakonom i podzakonskim aktima su:

- Pravna lica i preduzetnici koji proizvode, uvoze, distribuiraju i dalje koriste i stavljaju u promet hemikalije, dužna su da propisno ih propisno klasifikuju, označavaju i pakuju. Procedura **klasifikacije, označavanja i pakovanja** hemikalije i određenog proizvoda propisana je u skladu sa Globalno harmonizovanim sistemom (GHS). Supstanca se klasifikuje u skladu sa klasifikacijom supstance istog hemijskog sastava iz Liste klasifikovanih supstanci, a ako se supstanca ne nalazi na Listi klasifikovanih supstanci ili nije klasifikovana za sve klase opasnosti, klasifikacija se vrši na osnovu procjene opasnosti poređenjem podataka o njihovim fizičko-hemijskim, toksikološkim i ekotoksikološkim svojstvima sa kriterijuma za klasifikaciju u određene klase opasnosti. Sličan pristup klasifikaciji propisan je i za smješe, s tim da su za smješe na raspolaganju i računске metode procjene opasnosti na osnovu podataka o supstancama koje smješa sadrži. Ukoliko nema raspoloživih podataka o svojstvima hemikalija, mogu se izvršiti nova ispitivanja po propisanim metodama, s tim da se radi izbjegavanja ispitivanja na kičmenjacima za svaki pojedinačni slučaj procjenjuje se potreba novog ispitivanja hemikalija.
- Toksikološka i ekotoksikološka ispitivanja može da vrši laboratorija čiji je rad usklađen sa smjernicama dobre laboratorijske prakse (DLP). Smjernice i uslove za **DLP** propisuje Ministarstvo, a ispunjenost uslova DLP utvrđuje Agencija i izdaje DLP sertifikat. DLP sertifikat izdat od strane nadležnog organa države članice Radne grupe za DLP Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) priznaje se u Crnoj Gori.
- Opasnu hemikaliju, kao i hemikaliju koja nije klasifikovana ali sadrži opasne supstance mora da prati **Bezbjedonosni list** (safety data sheet), koji naročito sadrži identifikaciju hemikalije, podatke načinu korišćenja, svojstvima hemikalije, mjere zaštite, kao i podatke o snabdjevaču hemikalije i dr. Dobavljač je dužan da dostavi bezbjednosni list svakom distributeru ili daljem korisniku u lancu snabdijevanja, na crnogorskom jeziku u štampanoj ili elektronskoj formi.
- **Slobodan promet opasnih hemikalija** može da obavlja dobavljač samo na osnovu dozvole koja može se izdati dobavljaču koji ima odgovarajući prostor za skladištenje i čuvanje opasnih hemikalija na način kojim se onemogućava dostupnost licima za korišćenje u nedozvoljene svrhe.
- Dobavljač je dužan da vodi **evidenciju o hemikalijama**, a proizvođač i uvožnik da u skladu sa propisanim uslovima upiše hemikaliju u registar hemikalija.
- **Izvoz hemikalija** sa Liste hemikalija koje podliježu postupku prethodnog obavještanja vrši se na osnovu obavještenja koje priprema izvoznik i dostavlja Agenciji, a Agencija zemlji u koju se izvozi hemikalija. Postupak davanja saglasnosti po prethodnom obavještanju (**PIC postupak**) sprovodi se za izvoz hemikalije koja se nalazi na Listi hemikalija za PIC postupak, odnosno za hemikalije sa Liste Roterdamske konvencije i ove hemikalije se mogu izvoziti samo pod uslovom da se o izvozu saglasi država uvoznica.

Pravilnik o bližim uslovima za skladištenje, mjerama za bezbjedno čuvanje, odnosno korišćenje opasnih hemikalija ("Sl. list CG", br. 28/13)

Pravilnik o bližem sadržaju zahtjeva i sertifikata dobre laboratorijske prakse ("Sl. list CG", br. 48/13)

Pravilnik o smjernicama i uslovima dobre laboratorijske prakse ("Sl. list CG", br. 24/14)

Uredba o zabranjenim odnosno dozvoljenim načinima upotrebe, proizvodnje i stavljanja na tržište hemikalija koje predstavljaju neprihvatljiv rizik po zdravlje ljudi i životnu sredinu ("Sl. list CG", br. 70/18 i 76/20)

Pravilnik o metodama ispitivanja biorazgradljivosti površinski aktivne supstance, načinu obilježavanja i sastavu detergenta ("Sl. list CG", br. 71/18)

Pravilnik o utvrđivanju liste površinski aktivnih supstanci koje se mogu koristiti u detergentu ("Sl. list CG", br. 71/18)

- **Uvoz hemikalija** sa Liste hemikalija za **PIC postupak**, odnosno hemikalija sa Liste Roterdamske konvencije može se izvršiti ukoliko Agencija izda saglasnost na osnovu prethodnog obavještenja nadležnog organa zemlje izvoznice.
- **Lista zabrana i ograničenja** za hemikalije za koje je u EU utvrđeno da predstavljaju neprihvatljiv rizik po zdravlje ljudi i životnu sredinu preuzima se u nacionalno zakonodavstvo podzakonskim propisom. Istim propisom utvrđena je i lista zabranjenih POPs hemikalija, kao i ograničenja u pogledu maksimalno dozvoljenog sadržaja VOC u premazima (boje i lakovi).
- **Detergenti** se mogu stavljati na tržište samo ako površinski aktivne supstance ispunjavaju propisane uslove u pogledu biorazgradljivosti, kao i druge propisane uslove, a naročito one u pogledu specifičnog označavanja za detergente za opštu upotrebu uključujući i naznačavanje sastava.
- Hemikalije, odnosno supstance pojedinačno, u smješama ili u proizvodu koje se proizvode ili stavljaju na tržište u ukupnim količinama preko 1t godišnje (u kalendarskoj godini), upisuju se u **Registar hemikalija**. Ovaj registar vodi Agencija za zaštitu životne sredine, a upis hemikalija u registar hemikalija vrši se na osnovu prijave proizvođača odnosno uvoznika, koja se podnosi Agenciji i to najkasnije do 31. marta tekuće godine za hemikalije koje je su proizvedene, odnosno uvezene u prethodnoj godini. Registar hemikalija treba da sadrži: podatke o proizvođaču, odnosno uvozniku; registarski broj hemikalije; podatke iz dosijea o hemikaliji (trgovačko ime, kao i drugu indentifikaciju hemikalije; količinu hemikalije stavljen na tržište; način upotrebe hemikalije; hemijski sastav) i carinski tarifni broj. Formiranjem Registra hemikalija stvara se baza podataka o hemikalijama koje su tržištu Crne Gore prisutne u značajnim količinama, a na koje treba obratiti pažnju kako u pogledu primjene zaštitnih mjera, tako i u pogledu pregovora u okviru poglavlja 27 u delu koji se odnosi na hemikalije. Zahtjev za upis u registar za stranog proizvođača ili uvoznika može podnijeti lice koje ovlasti strani proizvođač tj. zastupnik sa sjedištem u Crnoj Gori. Registar treba da se vidi u elektronskoj formi.
- AZŽS je dužna da obavještava javnost i priprema vodiče o rizicima i bezbjednoj upotrebi hemikalija ili proizvoda, kao i da pruža stručne savjete (**helpdesk**) proizvođačima, uvoznicima, daljim korisnicima i drugim zainteresovanim licima u ovoj oblasti.

Pored zakona o hemikalijama, veoma značajan zakon u ovoj oblasti je **Zakon o biocidnim proizvodima ("Sl. list CG" br. 54/16)** koji se odnosi na posebnu vrstu hemikalija sa specifičnom namjenom i dejstvom protiv nepoželjnih organizma u najrazličitijim sferama ljudskog života i rada. Naime, biocidni proizvodi predstavljaju supstance ili smješe koje sadrži jednu ili više aktivnih supstanci, pripremljene u obliku u kojem se snabdijevaju korisnici, a čija je namjena da uništi, spriječi djelovanje, učini bezopasnim ili kontroliše nepoželjne organizme na bilo koji način, osim fizičkim ili mehaničkim djelovanjem. Značaj biocidnih proizvoda svakodnevno raste zbog njihove široke primjene u javnoj higijeni, za dezinfekciju, za suzbijanje insekata i glodara, za zaštitu gotovih proizvoda dok su u originalnoj ambalaži, za zaštitu drveta, kože, gume, papira, tekstila, tečnosti u rashladnim i procesnim sistemima i dr. S obzirom na njihovo dejstvo protiv nepoželjnih organizama i mogućnosti da usljed neadekvatne upotrebe biocidnih proizvoda dođe i do ugrožavanja zdravlja ljudi i životne sredine, neophodno je da se njihovo stavljanje u promet i upotreba kontroliše posebnim regulatornim mehanizmima koji podrazumijevaju posebne procedure registracije kojima se odobrava njihovo stavljanje u promet samo ukoliko se utvrdi da ne predstavljaju neprihvatljiv rizik za zdravlje ljudi i životnu sredinu. Ovaj zakon i podzakonski propisi donešeni na osnovu njega⁵² uređuju stavljanje u promet (uključujući uvoz i izvoz)

⁵² Podzakonski propisi za sprovođenje Zakona o biocidnim proizvodima:

Pravilnik o uslovima za stavljanje biocidnih proizvoda u promet i upotrebu ("Sl. list CG", br. 59/16).

Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja Registra biocidnih proizvoda ("Sl. list CG", br. 62/16)

Pravilnik o načinu procjene rizika biocidnih proizvoda ("Sl. list CG", br. 62/16 i 60/19)

i upotrebu biocidnih proizvoda. Donošenjem podzakonskih akata za koje je ovim zakonom osnov stvoreni su uslovi za implementaciju i postignuta usaglašenost sa EU Uredbom o biocidnim proizvodima (EU Uredba 528/2012 – BPR) u meri u kojoj je to moguće za zemlju koja je kandidat za članstvo u EU.

Ključni postulati utvrđeni ovim zakonom i podzakonskim aktima su:

- Biocidni proizvod se može **staviti u promet i upotrebu samo na osnovu prethodno pribavljene dozvole**, i ako je klasifikovan, pakovan i označen u skladu sa važećim propisima. Osnovni uslov da se odobri stavljanje u promet biocida je da sadrži aktivnu supstancu koja ima adekvatan status u pogledu korišćenja u konkretnoj vrsti biocidnog proizvoda odnosno za konkretnu namjenu. **U prvoj fazi** odobravanja nadležnom organu se dostavljaju **osnovni podaci** o biocidnom proizvodu na osnovu kojih se biocid upisuje u Privremenu listu za dostavljanje tehničkog dosijea i može se stavljati u promet u ostavljenom roku. **U drugoj fazi** dostavlja se **tehnički dosije** na osnovu kojeg se vrši detaljna procjena biocidnog proizvoda i izdaje dozvola za stavljanje biocida u promet i upotrebu. Pored toga, zakon daje mogućnost izdavanja dozvole na osnovu priznavanja akta o autorizaciji biocidnog proizvoda izdatog u skladu sa propisima EU (BPR). Procjenu biocida na osnovu tehničkog dosijea treba da vrši stručna komisija od sedam članova iz reda stručnjaka iz toksikologije, veterinarske medicine, farmacije, biologije, poljoprivrede, ekologije i humane medicine, sa specifičnim stručnim znanjima u pogledu procjene rizika od biocida.
- **Vrste biocida** u zavisnosti od načina upotrebe, organizama na koje djeluju, objekata u kojima se koriste, i predmeta i površina koje se tretiraju biocidima utvrđene su podzakonskim propisom.
- **Liste dozvoljenih aktivnih supstanci** se preuzimaju iz EU.
- **Klasifikacija, pakovanje i označavanje** biocida, vrši se u skladu sa zakonom kojim su uređene hemikalije. Na deklaraciji biocida moraju biti jasno i neizbrisivo navedene propisane informacije, kao i na deklaraciji tretiranog proizvoda.
- Biocide ili aktivne supstance koji se stavljaju u promet i upotrebu na osnovu dozvole, treba da prati **bezbjednosni list** u skladu sa zakonom kojim su uređene hemikalije, koji se stavlja na raspolaganje svakom daljem korisniku biocida u cilju preduzimanja preventivnih mjera za zaštitu zdravlja ljudi, životinja i životne sredine.
- **Djelatnost proizvodnje, prometa, upotrebe i skladištenja biocida** mogu obavljati pravna lica koja su registrovana za obavljanje te djelatnosti i koja ispunjavaju uslove u pogledu kadra, prostora i opreme.
- Biocid za koji je izdata dozvola upisuje se u **Registar biocida** na osnovu podataka iz dozvole. Registar biocida je sastavni dio Registra hemikalija koji vodi Agencija za zaštitu životne sredine. Sastavni dio registra biocida je i bezbjednosni list; uslovi za davanje dozvole; izvještaj o procjeni rizika biocida (u drugoj fazi odobravanja).

Nadležnost za uređivanje oblasti upravljanja hemikalijama ima Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma (MEPPU) u okviru koga je za ova pitanja zadužen Direktorat za ekologiju. Stručni i sa njima povezani upravni poslovi u vezi sa Zakonom o hemikalijama i Zakonom o biocidnim proizvodima povjereni su Agenciji za zaštitu životne sredine (AZŽS). Inspekcijski nadzor nad sprovođenjem Zakona o hemikalijama vrši uprave nadležan za inspekcijske poslove, preko ekoloških i sanitarnih inspektora, dok su u inspekcijski nadzor

Pravilnik o vrstama biocidnih proizvoda ("Sl. list CG", br. 66/16 i 52/19)

Pravilnik o sadržaju izvještaja o uvozu biocidnih proizvoda ("Sl. list CG", br. 69/16)

Pravilnik o listama aktivnih supstanci koje su dozvoljene za upotrebu u biocidnim proizvodima i biocidnim proizvodima manjeg rizika ("Sl. list CG", br. 16/19)

Pravilnik o sadržaju tehničkog dosijea i osnovnim podacima o biocidu ("Sl. list CG" br. 5/17, 19/18 i 68/19)

Pravilnik o metodama za ispitivanje efikasnosti biocidnih proizvoda ("Sl. list CG" br. 5/17)

Pravilnik o sadržaju zahtjeva za izdavanje dozvole za biocidne proizvode ("Sl. list CG" br. 17/17)

Pravilnik o uslovima u pogledu kadra, prostora i opreme za pravna lica koja profesionalno koriste biocidne proizvode ("Sl. list CG" br. 23/17)

nad sprovođenjem Zakona o biocidnim proizvodima, pored sanitarnih i ekoloških inspektora, uključeni i veterinarski i fitosanitarni inspektori.

2.3.1.1. Harmonizacija sa EU propisima u oblasti upravljanja hemikalijama

Politika EU u oblasti upravljanja hemikalijama usmjerena je na uspostavljanje jedinstvenog sistema stavljanja na tržište hemikalija kroz postupke registracije, procjene, autorizacije (odobravanja) i ograničavanja upotrebe hemikalija, klasifikacije, obilježavanja i pakovanja hemikalija u skladu sa GHS, kontrolu uvoza i izvoza određenih opasnih hemikalija, kao i kroz posebne registracione procedure za biocide i sl. Propisi iz ove oblasti predmet su redovnog prilagođavanja tehničkom napretku. Sistem upravljanja hemikalijama uspostavljen na nivou EU obavezuje proizvođače i uvoznike da obezbijede detaljnije podatke o hemikalijama uključujući i procjenu rizika i dostave propisani dosije nadležnom organu preko centralnog IT sistema koji administrira Evropska agencija za hemikalije (*European Chemical Agency-ECHA*). ECHA predstavlja centralno tijelo zaduženo za uspostavljanje i unapređenje sistema upravljanja hemikalijama i nadležna je, između ostalog, za vođenje centralnih baza podataka, koordinaciju svih procedura u oblasti hemikalija i biocidnih proizvoda, kao i izgradnju javno dostupne baze podataka namenjene potrošačima i industriji.

Legislatura Crne Gore je usaglašena sa odgovarajućom legislativom EU u pogledu hemikalija i biocidnih proizvoda onoliko koliko je to moguće za zemlju kandidata, odnosno prenesene su sve relevantne odredbe osim onih koje se odnose na postupke koji se ne sprovode na nivou zemalja članica već na centralnom nivou od strane ECHA.

Zakonom o hemikalijama ("Sl. list CG" br. 51/17) i podzakonskim propisima donetim na osnovu njega, domaći pravni sistem usaglašen je sa sledećim propisima EU: Uredba 1907/2006/EC (REACH), Uredba 1272/2008/EC (CLP), Uredba 440/2008/EC (test metode); Uredba 649/2012/EC (uvoz/izvoz-PIC), Aneks I Uredbe 850/2004/EC (POPs), Direktiva 2004/42/EC (VOC u bojama i premazima); Uredba 648/2004/EC (detergenti) i Direktiva 2004/10/EC (dobra laboratorijska praksa), i to:

- Odredbe u vezi sa izradom i sadržajem bezbjednosnog lista (**Aneks II, REACH**, sa važećim amandmanima) su preuzete u nacionalno zakonodavstvo **Pravilnikom o sadržaju bezbjednosnog lista za hemikalije ("Sl. list CG", br. 25/22)** koji se primenjuje od 1. januara 2023. godine do kada će u primeni biti prethodna verzija ovog pravilnika publikovana u "Sl. list CG", br. 81/17 i 21/18.
- Odluke EK o supstancama koje podliježu postupku autorizacije (**Aneks XIV, REACH**) preuzete su u kroz **Pravilnik o listi supstanci koje izazivaju visoku zabrinutost ("Sl. list CG", br. 65/17, 37/21 i 64/22)** kojim se iz EU preuzimaju liste supstanci koje izazivaju visoku zabrinutost (SVHC)⁵³. Ova Lista sadrži SVHC supstance na koje treba obratiti posebnu pažnju s obzirom da je dokazano da imaju svojstva CMR, PBT, vPvB ili predstavljaju ekvivalentan nivo zabrinutosti, poput endokrinih disruptora. Treba napomenuti značaj ove liste za sprovođenje člana 23 Zakona o hemikalijama koji je preuzet iz člana 33 REACH, a odnosi se na obavezu proizvođača, uvoznika ili distributera proizvoda koji sadrži SVHC supstancu u koncentraciji većoj od 0,1%, da svakom drugom distributeru ili daljem korisniku u lancu snabdijevanja i svakom potrošaču na njegov zahtjev, dostavi podatke dovoljne za bezbjednu upotrebu tog proizvoda, a najmanje naziv te supstance.
- Kriterijumi u pogledu PBT⁵⁴ i vPvB⁵⁵ supstanci su **Pravilnikom o kriterijumima za identifikaciju supstance kao perzistentne, bioakumulativne, toksične i veoma perzistentne i bioakumulativne ("Sl. list CG", br. 42/20)** preuzete iz odredbi **Aneksa XIII REACH**, sa važećim amandmanima.

⁵³ Eng: Substances of Very High Concern-SVHC

⁵⁴ Eng: Persistent, Bioaccumulative and Toxic -PBT

⁵⁵ Eng: Very Persistent and Very Bioaccumulative - vPvB

- Odredbe u vezi sa načinom izrade i sadržajem Izvještaja o bezbjednosti hemikalije (**Aneks I REACH**) su preuzete u nacionalno zakonodavstvo **Pravilnikom o načinu izrade i sadržaju Izvještaja o bezbjednosti hemikalije ("Sl. list CG", br. 28/2020)**. Ove odredbe doživjeće punu primjenu nakon pristupanja EU, jer Izvještaj o bezbjednosti hemikalije (CSR)⁵⁶ dokumentuje procjenu hemijske bezbjednosti koja se vrši kao dio procesa registracije supstanci po REACH i predstavlja ključni izvor informacija u vezi sa relevantnim scenarijima izloženosti, kao i osnovu za druge REACH procese, uključujući evaluaciju, autorizaciju i ograničenja. U predpristupnom periodu ovakav dokument je u Crnoj Gori dostupan za hemikalije iz uvoza koje su registrovane po REACH i kao takav dostavlja se u postupku upisa u nacionalni registar hemikalija.
- Odredbe **Pravilnika o bližem sadržaju dosijea i registra hemikalija ("Sl. list CG", br. 96/20 i 63/22) i Pravilnika o listi supstanci koje se ne upisuju u registar hemikalija i ne podliježu stručnoj procjeni ("Sl. list CG", br. 14/18)** uređene su delom prema modelu iz EU, s tim da zbog ograničenja koje zemlja kandidat ima u pogledu pristupa EU IT bazama, ali i jedinstvenom EU tržištu, ne treba praviti paralelu između ovog registra i registra supstanci koje podliježu postupku registracije po REACH. Naime, postupak registracije po REACH je centralizovani postupak koji se sprovodi na nivou EU, a ne na nivou zemalja članica, te njegovo uvođenje u zakonodavstvo zemlje kandidata u predpristupnom periodu nije realno niti svrsishodno. Ipak, u predpristupnom periodu važno je uspostaviti nacionalni registar koji će dati potrebne podatke o hemikalijama prisutnim na tržištu Crne Gore, a naročito o njihovom identitetu i količinama, kako bi se moglo adekvatno pristupiti pregovorima u okviru poglavlja 27 u pogledu hemikalija, a u cilju pripreme za pristupanje EU kada će se REACH u potpunosti i direktno primjenjivati i u Crnoj Gori. S tim u vezi, u Pravilnik o listi supstanci koje se ne upisuju u registar hemikalija i ne podliježu stručnoj procjeni ("Sl. list CG", br. 14/18) preuzete su odredbe **Aneksa IV i V REACH** u pogledu supstanci koje se ne podliježu postupku registracije po REACH. Takođe, donešen je i Pravilnik o bližem sadržaju dosijea i registra hemikalija ("Sl. list CG", br. 96/20 i 63/22) koji je usaglašen sa **Aneksom III i Aneksima VI do XI REACH**.
- Odredbe u vezi sa zabranama i ograničenjima (**Aneks XVII, REACH**, sa važećim amandmanima) su preuzete u nacionalno zakonodavstvo kroz **Uredbu o zabranjenim odnosno dozvoljenim načinima upotrebe, proizvodnje i stavljanja na tržište hemikalija koje predstavljaju neprihvatljiv rizik po zdravlje ljudi i životnu sredinu ("Sl. list CG", br. 70/18 i 76/20)** i to njegovim prilogom 1. Takođe, ovom uredbom su preuzete i odredbe koje se odnose listu POPs supstanci na koje se odnose zabrane (prilog 2) iz **Uredbe (EC) 850/2004 o dugotrajnim organskim zagađivačima (POPs)** koja je naknadno **zamenjena Uredbom (EU) 2019/1021** koja sada uređuje ovu tematiku u EU, kao i odredbe koje se odnose na maksimalno dozvoljene vrijednosti sadržaja VOC u premazima (prilog 3) iz **Direktive 2004/42/EC o isparljivim organskim jedinjenjima u određenim bojama**.
- **Uredba (EC) 1272/2008 (CLP)** sa pratećim amandmanima (ATP⁵⁷) je u transponovana kroz **Pravilnik o načinu klasifikacije, pakovanja i označavanja hemikalije u skladu sa globalno harmonizovanim sistemom UN ("Sl. list CG", br. 85/17 i 117/21), Pravilnik o Listi klasifikovanih supstanci ("Sl. list CG", br. 11/18, 63/20 i 52/21) i Pravilnik o svojstvima supstance za koju može da se upotrijebi alternativni hemijski naziv ("Sl. list CG", br. 23/18)**. Ovom uredbom se uređuju način i kriterijumi za klasifikaciju hemikalija (supstanci i smješa) u skladu sa Globalno harmonizovanim sistemom UN (GHS) sa ciljem da se postigne da širom svijeta hemikalije budu klasifikovane i označene na isti način odnosno po jedinstvenim kriterijumima što će olakšati slobodno promet roba u pogledu hemikalija, ali i obezbjediti da svi korisnici hemikalija budu na isti način informisani o opasnostima koje hemikalije predstavljaju. Između ostalog, u okviru ove uredbe zahtijeva se od zemalja članica da uspostave „help

⁵⁶ Eng: Chemical Safety Report- CSR

⁵⁷ Adaptation to Technical Progress - ATP

desk“ za pružanje relevantnih informacija privrednim subjektima i građanstvu. Crna Gora je uspostavila help desk u okviru Agencije za zaštitu životne sredine. Dalje napore potrebno je uložiti u kontinuiranu harmonizaciju sa ATP i osiguravanje pune implementacije kroz izgradnju adekvatnih kapaciteta i obuke za primjenu ovog u stručnom pogledu zahtjevnog propisa. S obzirom da se kontrola klasifikacije, pakovanja i označavanja hemikalija vrši u inspekcijskom nadzoru na tržištu, pored administrativnog osoblja u okviru nadležnog organa, u obuke za primjenu ovog propisa treba uključiti i nadležne inspekcije.

- **Pravilnik o metodama ispitivanja opasnih svojstava hemikalije ("Sl. list CG", br. 68/17)** propisuje metode ispitivanja u pogledu fizičko-hemijskih, toksikoloških i ekotoksikoloških svojstava hemikalija koje se preuzimaju iz **Uredbe (EC) 440/2008** i pratećih amandmana.
- **Uredba (EC) 649/2012 (PIC)** koja se odnosi na uvoz i izvoz određenih opasnih hemikalija (tj. određene opasne hemikalije i pesticide koje su obuhvaćene Roterdamskom konvencijom, odnosno hemikalije za koje se sprovodi PIC postupak) preuzeta je u nacionalno zakonodavstvo kroz **Pravilnik o bližem sadržaju prethodnog obavještanja za izvoz hemikalija ("Sl. list CG", br. 61/17)**, a njen Aneks V u delu koji se odnosi na zabranu izvoza POPs hemikalija koje su obuhvaćene Stokholmskom konvencijom, metalne žive i smješa metalne žive, određenih jedinjenja žive (cinabarit, živin(I) hlorid (Cl_2Hg_2), živin(II) oksid (HgO), živin sulfid (HgS)) i kozmetičkih sapuna koji sadrže živu, preuzet je kroz **Pravilnik o listi opasnih hemikalija i proizvoda čiji je izvoz zabranjen ("Sl. list CG", br. 71/18, 68/20, 99/20 i 86/22)**.
- **Uredba (EC) 648/2004** o detergentima preuzeta je u nacionalno zakonodavstvo kroz **Pravilnik o metodama ispitivanja biorazgradljivosti površinski aktivne supstance, načinu obilježavanja i sastavu detergenta ("Sl. list CG", br. 71/18)** i **Pravilnik o utvrđivanju liste površinski aktivnih supstanci koje se mogu koristiti u deterгентu ("Sl. list CG", br. 71/18)**.
- **Direktiva 2004/10/EC** koja se odnosi na principe dobre laboratorijske prakse i njihovu primjenu u pogledu ispitivanja hemikalija preuzeta je u nacionalno zakonodavstvo kroz **Pravilnik o smjernicama i uslovima dobre laboratorijske prakse za ispitivanje hemikalija ("Sl. list CG", br. 85/18)**.
- Odredbe **Uredbe (EC) br. 2017/852 o živi** kojima se zabranjuje izvoz metalne žive i određenih živinih jedinjenja i smješa djelimično su preuzete su kroz **Pravilnik o listi opasnih hemikalija i proizvoda čiji je izvoz zabranjen ("Sl. list CG", br. 71/18, 68/20, 99/20 i 86/22)**, a odredbe kojima se zabranjuje upotreba žive i živinih jedinjenja i smješa žive u postrojenjima odnosno, odgovarajućim proizvodnim procesima, kao i tradicionalno rudarstvo i obrada zlata i rudarstvo i obrada zlata u malom opsegu gdje se amalgam žive upotrebljava za izdvajanje zlata iz rude, preuzete su kroz Zakon o industrijskim emisijama („Sl. list CG”, br. 17/19). Odredbe koje se odnose na otpad od žive će se preuzeti posebnim podzakonskim propisom za koji će se osnov za donošenje dati kroz novi Zakonom o upravljanju otpadom čije se usvajanje planirano za 2022 .

S obzirom da gore navedeni **EU propisi o hemikalijama podlježu relativno čestim izmjenama radi usklađivanja sa tehničkim progresom i naučnim saznanjima** (poput onih koje se odnose supstance za koje su utvrđene zabrane i ograničenja, harmonizovana klasifikacija i obeležavanje, obaveza sprovođenja postupka prethodnog obavještanja pri uvozu/izvozu, supstance koje se ne upisuju u registar, kao i test metode), treba imati u vidu **potrebu čestog ažuriranja nacionalnih propisa o hemikalijama**. Time će se sprečiti pojava značajnih razlika u regulatornom statusu pojedinih supstanci u Crnoj Gori u poređenju sa EU, pri čemu posebnu pažnju treba obratiti na status u pogledu propisanih zabrana i ograničenja.

Takođe, potrebno je dalje raditi na **usaglašavanju sa odredbama EU Uredbe o živi, i to u dijelu koji se odnosi na otpad od žive**, što će se preuzeti posebnim podzakonskim propisom za koji će se osnov za donošenje dati kroz novi Zakonom o upravljanju otpadom čije se usvajanje planirano za 2022⁵⁸.

Zakonom o biocidnim proizvodima ("Sl. list CG" br. 54/16) i podzakonskim propisima donesenim na osnovu njega u nacionalno zakonodavstvo preuzeta je **Uredba 528/2012/EC (BPR)**⁵⁹ o stavljanju biocidnih proizvoda na tržište, osim u djelu koji se odnosi na procedure koje se sprovode na centralizovani na nivou EU (poput procedure odobravanja aktivnih supstanci). Aneksi ove uredbe preuzeti su kroz pozakonske propise, i to:

- **Liste aktivnih supstanci koje su odobrene u EU** za upotrebu u biocidnim proizvodima sadrži aktivne supstance (u skladu sa procedurom iz člana 4-16 BPR), kao i Lista aktivnih supstanci koje su dozvoljene za upotrebu u biocidima manjeg rizika (**Aneks I BPR**) preuzete su u nacionalno zakonodavstvo kroz **Pravilnik o listama aktivnih supstanci koje su dozvoljene za upotrebu u biocidnim proizvodima i biocidnim proizvodima manjeg rizika ("Sl. list CG", br. 16/19)**.
- Odredbe o sadržaju tehničkog dosijea o biocidnom proizvodu (**Aneks II, III i IV BPR**) preuzete su u nacionalno zakonodavstvo kroz **Pravilnik o sadržaju tehničkog dosijea i osnovnim podacima o biocidu ("Sl. list CG" br. 5/17, 19/18 i 68/19)**.
- Odredbe o vrstama biocidnih proizvoda (**Aneks V BPR**) preuzete su u nacionalno zakonodavstvo kroz **Pravilnik o vrstama biocidnih proizvoda ("Sl. list CG", br. 66/16 i 52/19)**.
- Odredbe o načinu procjene rizika biocidnog proizvoda na osnovu podataka iz tehničkog dosijea (**Aneks VI BPR**) preuzete su u nacionalno zakonodavstvo kroz **Pravilnik o načinu procjene rizika biocidnih proizvoda ("Sl. list CG", br. 62/16 i 60/19)**.

S obzirom da se **liste aktivnih supstanci koje su odobrene u EU za upotrebu u biocidnim proizvodima kontinuirano mjenjaju i dopunjavaju**, a da je posljednje ažuriranje nacionalnog pravilnika kojim se prenose ove liste rađeno 2019. godine, evidentna je potreba da se u tom pogledu izvrši dalje usaglašavanje. Isto važi za pravilnik o sadržaju tehničkog dosijea za biocidni proizvod, s obzirom da je došlo do izmjena i dopuna Aneksa BPR kojima se uređuje ovo pitanje.

Evropska Unija je 2020 godine donijela novu **EU Strategiju za hemikalije**⁶⁰, kao jedan od strateških dokumenata od velikog značaja za ostvarivanje EU ambicije nultog zagađenja utvrđene u **Evropskom zelenom dogovoru**⁶¹. Osnovni cilj u vezi sa upravljanjem hemikalijama je da se obezbjedi bolja zaštita stanovništva i životne sredine i podstaknu inovacije prema bezbednim i održivim hemikalijama. Radi ostvarenja ovog cilja planirana je dalja nadogradnja jedinstvenog zakonodavstva Evropske Unije u oblasti upravljanja hemikalijama i povezanim oblastima, te se, između ostalog, radi na reviziji REACH i CLP uredbe. Takođe, potpisivanjem **Deklaracije o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan** na Samitu u Sofiji 10. novembra 2020, zemlje Zapadnog Balkana, između ostalih i Crna Gora, obavezale su se da će sprovoditi preporučene mjere za usaglašavanje regiona sa strateškim ciljevima utvrđenim u EU Zelenom dogovoru. U kontekstu usklađivanja sa EU, ove novine treba uzeti u obzir prilikom planiranja daljeg razvoja sistema upravljanja hemikalijama u Crnoj Gori.

⁵⁸ Program pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji 2022 – 2023., Vlada Crne Gore

⁵⁹ Eng: **Biocidal Products Regulation-BPR**

⁶⁰ Chemicals strategy for sustainability towards a toxic-free environment, European Commission, COM(2020) 667 final

⁶¹ The European Green Deal, Brussels, European Commission, COM(2019) 640 final

2.3.2. Drugi propisi iz povezanih oblasti od značaja za bezbedno upravljanje hemikalijama

2.3.2.1. Propisi o hemijskim sredstvima koja se koriste u poljoprivredi

Radi zaštite bilja od biljnih bolesti i štetočina u poljoprivredi se koriste sredstva za zaštitu bilja, a radi podsticanja rasta i razvoja bilja koriste se sredstva za ishranu bilja. Ova sredstva predstavljaju posebnu vrstu hemijskih proizvoda, odnosno preparate koji sadrže jednu ili više aktivnih supstanci (najčešće hemijskog, a ređe prirodnog porekla, poput onih koje su dobijene iz mikroorganizama, iz minerala, ili su ekstrakti biljaka). Zbog svoje specifične namjene i dejstva na živi svijet ova sredstva moraju biti regulisana posebnim propisima.

Zakon o sredstvima za zaštitu bilja ("Sl. list CG", br. 51/08 i 18/14) i podzakonski propisi⁶² doneseni na osnovu njega se odnose na uslove za stavljanje u promet i upotrebu sredstava za zaštitu bilja, uključujući i način klasifikacije, registraciju, liste dozvoljenih aktivnih supstanci, maksimalno dozvoljeni nivo rezidua sredstava za zaštitu bilja, način vođenja registara i evidencija, razmjenu podataka i druga pitanja. Ovaj zakon i podzakonski propisi su u značajnoj mjeri usklađeni sa EU Uredbom 1107/2009/EC koja se odnosi na stavljanje u promet sredstava za zaštitu bilja, osim u dijelu koji se odnosi na procedure koje se sprovode na centralizovano na nivou EU. Ovim propisima prenete su i odredbe implementacionih uredbi, poput Uredbe EU 540/2011 koje se odnosi na listu odobrenih aktivnih supstanci, Uredbe EU 547/2011 koja utvrđuje obeležavanje sredstava za zaštitu bilja i dr. Takođe, preuzete su i odredbe Uredbe (EC) No 396/2005 kojima se propisuju maksimalno dozvoljene količine ostataka pesticida, Direktive 2009/128/EC o održivoj upotrebi pesticida i Direktive 2009/127/EC o uređajima za primenu pesticida.

Prioritetni izazov

Imajući u vidu izmene i dopune koje su izvršene u odredbama EU propisa kojima se uređuje ova oblast u narednom periodu biće potrebno dodatno usaglašavanje propisa o sredstvima za zaštitu bilja. To se prvenstveno odnosi na **dodatno usaglašavanje liste u pogledu aktivnih materija** za koje je status u EU promjenjen u odnosu na ono što je trenutno uključeno u nacionalnu listu, kao i na propis kojim se uređuju **maksimalni nivoi rezidua sredstava za zaštitu bilja**.

⁶² Podzakonski propisi Zakona o sredstvima za zaštitu bilja od značaja u kontekstu bezbjednog upravljanja hemikalijama: Lista aktivnih materija dozvoljenih za upotrebu u sredstvima za zaštitu bilja ("Sl. list CG", br. 118/21)
Pravilnik o priznavanju registracije sredstava za zaštitu bilja ("Sl. list CG" br. 50/14)
Pravilnik o bližim uslovima postupanja sa zalihama sredstava za zaštitu bilja u slučaju ukidanja rješenja o registraciji sredstava za zaštitu bilja ("Sl. list CG", br. 68/19)
Pravilnik o načinu vođenja i sadržaju registra sredstava za zaštitu bilja ("Sl. list CG", br. 17/14, 24/22)
Pravilnik o uslovima za izdavanje dozvole za proširenje namjene registrovanog sredstva za zaštitu bilja ("Sl. list CG" br. 68/16)
Pravilnik o označavanju sredstava za zaštitu bilja ("Sl. list CG" br. 46/14, 81/21))
Program monitoringa post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja za 2022. godinu ("Sl. list CG" br. 52/22)
Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja evidencije o upotrebi sredstava za zaštitu bilja ("Sl. list CG", br. 24/13, 81/21)
Pravilnik o bližim uslovima u pogledu prostora za skladištenje i promet sredstava za zaštitu bilja ("Sl. list CG", br. 15/13)
Pravilnik o metodama uzorkovanja za utvrđivanje rezidua sredstava za zaštitu bilja ("Sl. list CG" br. 48/14)
Pravilnik o maksimalnom nivou rezidua sredstava za zaštitu bilja na ili u bilju, biljnim proizvodima, hrani ili hrani za životinje ("Sl. list CG" br. 21/15, 44/15, 34/19, 82/20, 92/20, 130/21, 9/22)
Pravilnik o mjerama predostrožnosti koje se odnose na sredstva za zaštitu bilja ("Sl. list CG" br. 69/16)
Pravilnik o programu specijalističkog kursa za sredstva za zaštitu bilja ("Sl. list CG" br.35/15)
Pravilnik o načinu izdavanja i izgledu Legitimacije za profesionalno korišćenje sredstava za zaštitu bilja ("Sl. list CG" br. 67/15 i 84/17)
Pravilnik o uslovima koje treba da ispunjavaju pravna lica koja vrše edukaciju lica odgovornih za promet i upotrebu sredstava za zaštitu bilja ("Sl. list CG" br. 28/16 i 66/16)
Pravilnik o uslovima u pogledu stručnog kadra, opreme i uređaja koja treba da ispunjavaju pravna lica za vršenje stručnih poslova za provjeru tehničke ispravnosti uređaja za upotrebu sredstava za zaštitu bilja ("Sl. list CG" br.11/20)
Program monitoringa prometa sredstava za zaštitu bilja ("Sl. list CG" br. 52/22)

Proces registracije sredstava za zaštitu bilja sprovodi se po principu priznavanja registracije koja je odrađena u nekoj od zemalja Evropske Unije u skladu sa jedinstvenim načelima. Na ovaj način osigurano je da su sredstva koja se nalaze na tržištu Crne Gore istog kvaliteta i bezbjednosti kao u EU. Puno je urađeno i na implementaciji principa održive upotrebe pesticida kako propisivanjem relevantnih odredbi, tako i kroz distribuiranje brošura i drugih informacionih materijala sa uputstavima o bezbjednoj upotrebi pesticida i mjerama zaštite. Ključni postulati utvrđeni ovim zakonom i podzakonskim aktima su:

- Sredstva za zaštitu bilja mogu se stavljati u promet samo ako su registrovana, klasifikovana odnosno razvrstana, pakovana, označena i ako ih prati etiketa i uputstvo za upotrebu, u skladu sa propisima kojima se uređuju hemikalije i u skladu sa ovim zakonom.
- Pakovanje sredstava za zaštitu bilja mora da sadrži sve propisane informacije.
- Prometom sredstava za zaštitu bilja može se baviti privredno društvo, odnosno drugo pravno lice i preduzetnik registrovan za obavljanje te djelatnosti i koji je upisan u Registar za promet sredstava za zaštitu bilja na veliko i Registar za promet sredstava za zaštitu bilja na malo. Sredstva za zaštitu bilja koja su registrovana u Crnoj Gori mogu uvoziti privredna društva, odnosno druga pravna lica ili preduzetnici upisani u Registar uvoznika. Sredstva za zaštitu bilja koja su registrovana i koja su označena oznakom za profesionalnu upotrebu mogu se u maloprodaji prodavati samo licima koja posjeduju legitimaciju za profesionalno korišćenje sredstava za zaštitu bilja. Ovu legitimaciju organ uprave izdaje licu koje ima završen specijalistički kurs za sredstva za zaštitu bilja po propisanom programu ili dokaz o završenim specijalističkim studijama, odnosno poljoprivrednom fakultetu.
- Sredstva za zaštitu bilja moraju se upotrebljavati u skladu sa rješenjem o registraciji sredstva za zaštitu bilja, odnosno uputstvom za upotrebu, etiketom, mjerama predostrožnosti za održivu upotrebu sredstva za zaštitu bilja uz poštovanje pravila dobre poljoprivredne prakse za zaštitu bilja, integralne zaštite bilja i zaštite životne sredine.
- Aktivna materija u sredstvu za zaštitu bilja mora biti odobrena za tu namenu, a rezidue koje zaostaju na prehrambenim proizvodima ne smiju biti većeg nivoa od propisanog.
- Poslove suzbijanja i iskorjenjivanja štetnih organizama u poljoprivredi i šumarstvu sredstvima za zaštitu bilja mogu obavljati registrovani davaoci usluga koji ispunjavaju propisane uslove.
- Nacionalnim planom za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja⁶³ utvrđuju se ciljevi, mjere, indikatori i rokovi za postizanje održive upotrebe sredstava za zaštitu bilja radi smanjenja rizika i uticaja upotrebe sredstava za zaštitu bilja na zdravlje ljudi i životnu sredinu. Nacionalni plan donosi Vlada Crne Gore na period od pet godina.
- Organ uprave vodi Registar sredstava za zaštitu bilja u prometu na teritoriji Crne Gore. Upis u Registar sredstava za zaštitu bilja vrši se na osnovu izdatog rješenja o registraciji. Organ uprave utvrđuje Listu registrovanih sredstava za zaštitu bilja.

Sredstva za ishranu bilja (đubriva, biostimulatori, oplemenjivači zemljišta i supstrati) uređena su **Zakonom o sredstvima za ishranu bilja ("Sl. list RCG", br. 48/07 i "Sl. list CG", br. 76/08, 30/17 i 43/18)** koji je u djelimično usklađen sa ranijom EU **Uredbom (EC) br. 2003/2003** o đubrivima, u mjeri u kojoj je to moguće za zemlju kandidata za članstvo u EU.

Imajući u vidu da je **u EU je došlo do usvajanja nove Uredbe (EU) 2019/1009 o đubrivima** kojom se Uredba (EC) br. 2003/2003 stavlja van snage počev od 16. jula 2022, **potrebno je dalje usklađivanje nacionalnih propisa radi prenošenja odredbi nove uredbe.**

⁶³ Nacionalni plan za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja za period od 2021. do 2026. godine ("Sl. list CG", br. 115/21) koji u petogodišnjem periodu treba da obezbijedi da se štetno djelovanje sredstava za zaštitu bilja na zdravlje ljudi svede na najmanju mjeru, da se negativni uticaj na životnu sredinu svede na prihvatljiv nivo i da se sredstva za zaštitu bilja koriste na održiv način.

Ovaj zakon i podzakonski propisi⁶⁴ doneseni na osnovu njega se odnose na uslove za proizvodnju, promet, karakteristike i primjenu sredstava za ishranu bilja, kao i druga pitanja. Ako sredstva za ishranu bilja sadrže i opasne materije (hemikalije), na promet i primjenu sredstava za ishranu bilja primjenjuju se i propisi kojima se uređuju opasne materije (hemikalije). Ključni postulati utvrđeni ovim zakonom i podzakonskim aktima su:

- Sredstva za ishranu bilja moraju imati određeni najmanji sadržaj hraniva, kao i odgovarajuća hemijska, fizička, fiziološka i druga svojstva i moraju biti deklarirana na propisni način.
- Ova sredstva se mogu stavljati u promet u Crnoj Gori samo ako imaju odgovarajuće odobrenje i ako su upisana u Registar sredstava za ishranu bilja.
- Sredstva za ishranu bilja može proizvoditi privredno društvo ili preduzetnik koji je upisan u Registar proizvođača sredstava za ishranu bilja, a uvoziti onaj koji je upisan u Registar uvoznika, dok sa prometom na veliko, odnosno na malo može baviti onaj je upisan u odgovarajući registar distributera sredstava za ishranu bilja (na veliko ili na malo).
- Proizvođač, odnosno uvoznik sredstava za ishranu bilja dužan je da vodi knjigu evidencije o prometu.
- Sredstva za ishranu bilja koriste se u skladu sa načelima dobre poljoprivredne prakse, što podrazumijeva primjenu određenog tipa sredstva za ishranu bilja u skladu sa: potrebama biljaka, svojstvima zemljišta, klimatskim karakteristikama, uslovima sjetve i sadnje.

Nadležnost za oblast sredstava za zaštitu bilja i sredstava za ishranu bilja ima Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPVŠ) u sastavu koga je za ova pitanja zadužena Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove - Fitosanitarni sektor, Odsjek za promet i registraciju sredstava za zaštitu i ishranu bilja. Radi davanja mišljenja i pružanja stručne pomoći, nadležno ministarstvo iz reda istaknutih javnih naučnih i stručnih radnika za zaštitu bilja, zdravstvene zaštite bilja, veterinarstva, zaštite životne sredine, hemije, biohemije, toksikologije i drugih stručnih radnika od značaja za oblast sredstava za zaštitu bilja obrazuje sedmočlanu Komisiju za sredstva za zaštitu bilja. Praćenje primjene sredstava za ishranu bilja, u skladu sa načelima održivog razvoja, i davanje stručnih mišljenja i predloga u ovoj oblasti vrši Komisija za praćenje primjene sredstava za ishranu bilja koju imenuje Ministarstvo. Inspekcijski nadzor nad sprovođenjem Zakona o sredstvima za zaštitu bilja, u okviru svoje nadležnosti, vrše organi uprave preko fitosanitarnih, veterinarskih i sanitarnih inspektora, dok su za nadzor nad sprovođenjem Zakona o sredstvima za zaštitu bilja zaduženi fitosanitarni inspektori, u skladu sa zakonom.

2.3.2.2. Propisi u oblasti zaštite životne sredine

Oblast zaštite životne sredine uređena je kompleksnim zakonodavstvom s obzirom na sve aspekte koje u ovoj oblasti treba obuhvatiti. Zakon o životnoj sredini je krovni zakon u ovoj oblasti i njime se uređuju principi zaštite životne sredine i održivog razvoja, subjekti, instrumenti i mjere zaštite životne sredine, pristup informacijama, učešće javnosti, pristup pravosuđu u pitanjima životne sredine, finansiranje u životnoj sredini i druga pitanja od značaja za životnu sredinu. Pored Zakona o životnoj sredini kao krovnog propisa u ovoj oblasti i posebnim zakonima se uređuju pojedini segmenti životne sredine, i to: procjena uticaja planova,

⁶⁴ Podzakonski propisi Zakona o sredstvima za ishranu bilja od značaja u kontekstu bezbjednog upravljanja hemikalijama: Pravilnik o tipovima đubriva, uslovima za amonijum-nitratna đubriva visoke koncentracije azota, načinu označavanja i pakovanja đubriva ("Sl. list CG" br. 32/15)

Pravilnik o načinu donošenja i sprovođenja mjera za sredstva za ishranu bilja koja predstavljaju rizik za zdravlje ljudi, životinja, bilja i životnu sredinu ("Sl. list CG", br. 35/15)

Pravilnik o upisu u Registar sredstava za ishranu bilja ("Sl. list CG" br. 45/15)

Pravilnik o bližim uslovima za skladišta sredstava za ishranu bilja ("Sl. list CG", br. 27/14)

Pravilnik o načinu skladištenja i rukovanja amonijum - nitratnim đubrivima sa visokim sadržajem azota ("Sl. list CG" br. 45/15)

Pravilnik o načelima dobre poljoprivredne prakse za primjenu sredstava za ishranu bilja ("Sl. list CG" br. 29/14)

programa i projekata na životnu sredinu; odgovornost za štetu u životnoj sredini; integrisano sprječavanje i kontrola zagađivanja (industrijske emisije); zaštita prirode; zaštita vazduha, voda, mora, zemljišta, šuma i geoloških resursa; hemikalije; upravljanje otpadom; zaštita od negativnog uticaja klimatskih promjena; jonizujuća i nejonizujuća zračenja; zaštita od buke.

Nadležnost za uređivanje oblasti životne sredine ima Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma (MEPPU) u okviru koga je za ova pitanja zadužen Direktor za ekologiju. Stručne i sa njima povezane upravne poslove iz oblasti zaštite životne sredine vrši organ uprave nadležan za poslove zaštite životne sredine (Agencija za zaštitu životne sredine). U obavljanju ovih poslova Agencija: izdaje dozvole, vrši monitoring, izrađuje analize i izvještaje, vodi katastar zagađivača, uspostavlja i vodi jedinstveni informacijski sistem zaštite životne sredine, ostvaruje komunikaciju sa relevantnim domaćim i međunarodnim organima i organizacijama, kao i sa javnošću, vrši i druge poslove utvrđene ovim zakonom i posebnim propisima. Agencija saraduje sa međunarodnim organima i organizacijama drugih država koje se bave zaštitom životne sredine, a posebno sa Evropskom agencijom za životnu sredinu, Međunarodnom agencijom za atomsku energiju, učestvuje u radu profesionalnih mreža u okviru Evropske Unije, kao i sa sličnim agencijama u drugim državama. Inspekcijski nadzor nad sprovođenjem propisa u oblasti zaštite životne sredine vrši Uprava za inspekcijske poslove preko nadležnih inspekcija.

Osim propisa koji se direktno odnose na upravljanje hemikalijama (Zakon o hemikalijama i Zakon o biocidnim proizvodima), zbog mogućeg uticaja hemikalija na životnu sredinu neophodno je pažnju obratiti i na druge propise iz oblasti zaštite životne sredine, a koji se odnose na sprečavanje zagađivanja prilikom proizvodnje, distribucije, skladištenja, korišćenja i odlaganja hemikalija, i to:

Zakon o životnoj sredini ("Sl. list CG", br. 52/16 i 73/19-dr.zakon) je krovni zakon kojim se uređuju se principi zaštite životne sredine i održivog razvoja, instrumenti i mjere zaštite životne sredine i druga pitanja od značaja. Između ostalog, ovaj zakon propisuje i posebne mjere zaštite životne sredine koje se sprovode radi sprečavanja, smanjivanja ili ublažavanja negativnih uticaja dugotrajnih organskih zagađujućih supstanci, azbesta i žive, monitoring kojim se obezbjeđuje kontinuirana kontrola i praćenje stanja životne sredine, kao i izvještavanje o stanju životne sredine. Izvještaj o stanju životne sredine izrađuje se na osnovu Nacionalne liste indikatora zaštite životne sredine za period od četiri godine. Takođe, Informacije o životnoj sredini objavljuju se na internet strani AZŽS. Poseban dio informacionog sistema životne sredine je Katastar zagađivača životne sredine koji predstavlja registar svih vrsta zagađivača životne sredine sa podacima o njihovoj lokaciji, proizvodnim procesima, zagađujućim materijama koje se koriste kao sirovina ili nastaju kao poluproizvod, proizvod ili nusproizvod, dinamici ispuštanja zagađujućih materija, mjestima ispusta, načinu i postupku njihovog uklanjanja. Zagađivači su dužni da AZŽS dostavljaju podatke u svrhe vođenja Katastra zagađivača.

Zakon o industrijskim emisijama („Sl. list CG", br. 17/19) uređuju se mjere za sprečavanje i kontrolu emisija koje nastaju iz industrijskih postrojenja, a mogu imati negativne uticaje na zdravlje ljudi, životnu sredinu ili materijalna dobra i druga pitanja od značaja za integrisano sprečavanje i kontrolu zagađivanja životne sredine. Postrojenja mogu otpočeti obavljanje aktivnosti samo na osnovu integrisane dozvole (IPPC). Vrste aktivnosti i postrojenja sa kapacitetima u okviru svake vrste aktivnosti za koje se izdaje dozvola određuju se uredbom Vlade. Dozvolom se u zavisnosti od prirode aktivnosti i njihovog uticaja na životnu sredinu, utvrđuju uslovi za rad postrojenja i obaveze operatera. Izdate dozvole upisuju se u registar izdatih dozvola, koji vodi organ uprave. Postrojenja koja za obavljanje aktivnosti koriste organske rastvarače upisuju se u registar postrojenja koja koriste organske rastvarače ili proizvode koji sadrže isparljiva organska jedinjenja. Zabranjena je upotreba žive i živinih jedinjenja i smješa žive u postrojenjima odnosno, odgovarajućim proizvodnim procesima, sa izuzećem upotrebe u proizvodnim procesima dozvoljena je u proizvodnji natrijumovih ili kalijumovih metilata i etilata. Zabranjena je primjena proizvodnih procesa u kojima se koriste

živa ili živina jedinjenja, ako se ti procesi nijesu primjenjivali prije 1. januara 2018. godine. Zabranjuje se tradicionalno rudarstvo i obrada zlata i rudarstvo i obrada zlata u malom opsegu gdje se amalgam žive upotrebljava za izdvajanje zlata iz rude. U postrojenjima u kojima se koriste supstance ili smješe koje su klasifikovane kao kancerogene, mutagene ili toksične za reprodukciju, podstiče se zamjena ovih supstanci manje štetnim supstancama ili smješama. Operater je dužan da obezbijedi monitoring emisija u vodu i vazduh iz postrojenja koja proizvode titanijum dioksid. Zakon utvrđuje i obavezu razmjene informacija o prekograničnom uticaju ako rad postrojenja ima negativan uticaj na životnu sredinu druge države ili ako to zatraži država čija životna sredina može biti ugrožena.

Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu („Sl. list CG”, br. 75/18) propisuje način i postupak procjene uticaja za projekte koji mogu imati značajan uticaj na životnu sredinu, izrade i ocjene elaborata o procjeni uticaja na životnu sredinu i druga pitanja od značaja za procjenu uticaja na životnu sredinu. Organi nadležni za sprovođenje postupka procjene uticaja su AZŽS i lokalne samouprave. U pogledu procjene uticaja na životnu sredinu (EIA) utvrđene su dvije liste projekata - Lista I za koje je obavezna EIA i Lista II za koje se može zahtijevati EIA.

Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Sl. list RCG”, br. 80/05 i „Sl. list CG”, br. 59/2011 i 52/2016) utvrđuju se uslovi, način i postupak vršenja procjene uticaja određenih planova i programa na životnu sredinu kroz integrisanje principa zaštite životne sredine u postupak pripreme, usvajanja i realizacije planova ili programa koji imaju značajan uticaj na životnu sredinu. Procjena uticaja sprovodi se za sve nove planove i programe koje priprema i/ili usvaja organ državne ili lokalne uprave ili koje usvaja Skupština ili Vlada Crne Gore, odnosno skupština jedinice lokalne samouprave, kao i za njihove izmjene. Takođe, ukoliko realizacija plana/programa može značajnije uticati na životnu sredinu druge države ta država se obavještava u skladu sa obavezama iz Protokola o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredine (SEA protokola) pri Konvenciji o procjeni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu (ESPOO).

Zakon o upravljanju otpadom („Sl. list CG”, br. 64/11 i 39/16) uređuje vrste i klasifikaciju otpada, kao i planiranje, način upravljanja otpadom uključujući i registar izdatih dozvola za preradu i/ili odstranjivanje otpada, registar sakupljača, odnosno prevoznika otpada, registar trgovaca i posrednika, registar izvoznika neopasnog otpada, kao i evidenciju o proizvodnji i upravljanju otpadom i druga pitanja od značaja za upravljanje otpadom. Upravljanje otpadom koji sadrži hemikalije predstavlja veoma važnu, završnu fazu u životnom ciklusu hemikalija. Tako na primer, prevencija i redukovanje zagađenja životne sredine azbestom, kao i postupanje sa opremom i otpadom koji sadrži PCB uređeni su ovim zakonom i podzakonskim aktima⁶⁵.

Donošenje novog Zakona o upravljanju otpadom planirano je za kraj 2022. godine, a uz tendenciju da se izvrši značano usaglašavanje sa aktuelnom EU regulativom koja se odnosi na upravljanje otpadom. Između ostalog, u predlogu novog zakona daje se **osnov za donošenje podzakonskog propisa kojim će se preuzeti odredbe koje se odnose na otpad od žive iz Uredbe (EU) 2017/852 o živi**. Time će se stvoriti uslovi da EU Uredba o živi bude u potpunosti prenesena u narednom periodu.

Zakon o zaštiti vazduha (“Sl. list CG”, br. 25/10, 43/15 i 73/19-dr.zakon) uređuje način praćenja kvaliteta vazduha, mjere zaštite, ocjenjivanje i poboljšanje kvaliteta vazduha, kao i planiranje i upravljanje kvalitetom vazduha. Vazduh je, pored vode, zemljišta, flore i faune, važan element životne sredine. Održivost životne

⁶⁵Podzakonski propisi Zakona o upravljanju otpadom od značaja u kontekstu bezbjednog upravljanja hemikalijama: Pravilnik o načinu pakovanja i odstranjivanja otpada koji sadrži azbest (“Sl. list CG” br. 11/13) Pravilnik o postupanju sa građevinskim otpadom, načinu i postupku prerade građevinskog otpada, uslovima i načinu odlaganja cement azbestnog građevinskog otpada (“Sl. List CG”, br. 50/12). Pravilnik o postupanju sa opremom i otpadom koji sadrži PCB (“Sl. list CG”, br. 48/12)

sredine podrazumijeva da stepen zagađujućih materija, uključujući hemikalije koje se emituju ne prevazilazi mogućnosti vazduha, vode i zemljišta da ih apsorbuje i preradi. Nacionalna strategija upravljanja kvalitetom vazduha s Akcionim planom predstavlja strategijski dokument kojim se u Crnoj Gori utvrđuje politika i planira napredak u upravljanju kvalitetom vazduha. Inventar emisija zagađujućih materija u vazduh i inventar emisija gasova sa efektom staklene bašte vodi AZŽS. Imaoci podataka (institucije, zagađivači) dužni su da podatke za izradu inventara emisija dostave AZŽS.

2.3.2.3. Propisi u oblasti zaštite i zdravlja na radu

Uprkos znatnom napretku koji je ostvaren na polju kontrole i upravljanja hemikalijama, i dalje je to oblast na koju treba obratiti posebnu pažnju kada je zaštita i zdravlje zaposlenih u pitanju. Izvor sve veće zabrinutosti predstavlja upotreba alergeni, karcinogenih i mutagenih supstanci, kao i supstanci koje su toksične za reproduktivni sistem. Posebna pažnja obraća se na hemikalije koje se koriste u industrijskoj sredini, od kojih mnoge mogu predstavljati opasnost za radnike ukoliko se ne primjene adekvatne mjere zaštite.

Zaštita i zdravlje na radu obezbjeđuje se i sprovodi primjenom savremenih tehničko-tehnoloških, organizacionih, zdravstvenih, socijalnih i drugih mjera i sredstava zaštite u skladu sa **Zakonom o zaštiti i zdravlju na radu** ("Sl. list CG", br. 34/14 i 44/18) i podzakonskim propisima, kao i ratifikovanim i objavljenim međunarodnim ugovorima. Ovim Zakonom su propisani minimalni zahtjevi koje poslodavac treba da ispuni u obezbjeđivanju mjera zaštite i zdravlja na radu uključujući i granične vrijednosti, radi otklanjanja ili smanjenja rizika od nastanka povreda na radu, profesionalnih bolesti i bolesti u vezi sa radom koje nastaju za vrijeme rada pri izlaganju zaposlenog hemijskim materijama. Pojedini podzakonski propisi⁶⁶ donešeni na osnovu njega se odnose na prisustvo hemikalija u radnoj sredini.

Ovaj zakon i propisi donijeti na osnovu njega su u nadležnosti organa uprave nadležnog za zaštitu i zdravlje na radu (Ministarstvo rada i socijalnog staranja preko Direktorata za rad -Direkcija poslove zaštite i zdravlja na radu), a za nadzor koji se odnosi na zaštitu i zdravlje na radu zaduženi su inspektori za oblast zaštite i zdravlja na radu.

2.3.2.4. Propisi u oblasti zaštite i spašavanja i prevoza opasnih materija

Zakon o zaštiti i spašavanju ("Sl. list CG", br. 13/07, 5/08, 86/09 – dr. zakon, 32/2011, 54/16 i 146/21) uređuje skup mjera i radnji koje se preduzimaju u cilju otkrivanja i sprječavanja opasnosti od požara, tehničko-tehnoloških nesreća, hemijskih, bioloških, nuklearnih i radioloških kontaminacija, i drugih nesreća, kao i spašavanja građana i materijalnih dobara ugroženih njihovim djelovanjem.

Zakon o prevozu opasnih materija ("Sl. list CG", br. 33/14 i 13/18) uređuje uslove pod kojima se vrši prevoz opasnih materija i radnje koje su u vezi s tim prevozom, kao i nadzor nad sprovođenjem ovog zakona. Prevoz opasnih materija, u smislu ovog zakona, podrazumijeva i utovar i istovar opasnih materija, promjenu vrste prevoznog sredstva, kao i zaustavljanje koje je prouzokovano nezgodom ili saobraćajnim udesom. Prevoz opasnih materija u drumskom, željezničkom, pomorskom i vazdušnom saobraćaju vrši se u skladu sa ovim zakonom i potvrđenim međunarodnim ugovorima kojima se uređuje prevoz opasnih materija.

⁶⁶ Podzakonski propisi Zakona o zaštiti i zdravlju na radu koji se odnose na hemikalije u radnoj sredini:

Pravilnik o mjerama zaštite i zdravlja na radu od rizika izloženosti hemijskim materijama ("Sl. list CG", br. 81/16, 30/17, 40/18 i 77/21)

Pravilnik o mjerama zaštite i zdravlja na radu od rizika izloženosti kancerogenim ili mutagenim materijama ("Sl. list CG", br. 60/16, 11/17 i 20/19)

Pravilnik o mjerama zaštite na radu od rizika izloženosti azbestu ("Sl. list CG", br. 14/17)

Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o prevozu opasnih materija je u proceduri usvajanja. Ovim izmjenama i dopunama utvrđuju se standardi za sve subjekte koji se bave djelatnošću prevoza opasnih materija i vrši dodatno usklađivanje sa međunarodnim ugovorima iz ove oblasti što uključuje i novine koje su u međuvremenu predviđene u restrukturiranim tehničkim propisima i prilogima.

Primarna nadležnost u ovoj oblasti data je organu državne uprave nadležnom za poslove zaštite i spašavanja (Ministarstvo unutrašnjih poslova), ali su u sprovođenje ovih propisa, u okviru svojih nadležnosti, uključeni i drugi državni organi poput organa državne uprave nadležnog za poslove saobraćaja i pomorstva, za poslove obrazovanja, za poslove zaštite životne sredine, za inspekcijske poslove, za civilno vazduhoplovstvo, kao i jedinice lokalne samouprave, privredna društva, preduzetnici i druga pravna i fizička lica.

2.3.2.5. Ostali propisi od značaja za hemijski sastav specifičnih proizvoda koji sadrže hemikalije

S obzirom na činjenicu da opasne hemikalije mogu biti sastavni dio specifičnih proizvoda koji su regulisani posebnim zakonima, treba imati u vidu i propise iz drugih oblasti koji utvrđuju dodatne zabrane i/ili ograničenja u pogledu hemikalija koje mogu biti u sastavu specifičnih proizvoda, a naročito:

- **Zakon o kozmetičkim proizvodima** ("Sl. list CG", br. 24/19) i **podzakonski akti**⁶⁷, a naročito oni koji se odnose na liste supstanci čije je prisustvo u sastavu kozmetičkog proizvoda zabranjeno ili ograničeno umajući u vidu odredbe čl. 24 i 25 ovog zakona
- **Pravilnik o bezbjednosti igračaka** ("Sl. list CG", br. 04/15) u dijelu koji se odnosi na hemijska svojstva igračaka, odnosno na zabrane i ograničenja u pogledu hemijskih supstanci koje su u sastavu igračaka
- **Pravilnik o posebnim uslovima za plastične materijale i predmete koji dolaze u kontakt sa hranom** ("Sl. list CG", broj 63/19), a u djelu koji se odnosi na hemijski sastav materijala i predmeta koji dolaze u kontakt sa hranom

Propisi o kozmetičkim proizvodima su usaglašeni sa Uredbom (EC) br. 1223/2009 kojom se u EU reguliše ova oblast, ažuriranje pravilnika koji se odnosi na plastične materijale i predmete koji dolaze u kontakt sa hranom radi usklađivanja sa Uredbom (EU) br. 10/2011 shodno PPCG planirano je za drugu polovinu 2022, te se njegovo usvajanje očekuje.

Prioritetni izazov

Među gore navedenim propisima koji su značaja za hemijski sastav specifičnih proizvoda koji sadrže hemikalije, u pogledu **dalje harmonizacije sa relevantnim EU propisima treba imati u vidu i Pravilnik o bezbjednosti igračaka** koji treba dodatno usaglasiti sa EU Direktivom br. 2009/48/EC i pratećim amandmanima.

⁶⁷ Podzakonski propisi Zakona o kozmetičkim proizvodima koji su od značaja za bezbjednost kozmetičkog proizvoda, između ostalog i u pogledu hemijskog sastava:

Pravilnik o utvrđivanju liste zabranjenih supstanci u kozmetičkim proizvodima ("Sl. list CG", br. 141/21)

Pravilnik o bližem označavanju i sadržini podataka na kozmetičkim proizvodima koji se stavljaju na tržište ("Sl. list CG", br. 80/22)

Pravilnik o sadržini izvještaja o procjeni bezbjednosti i ocjeni usklađenosti kozmetičkih proizvode ("Sl. list CG", br. 101/22)

2.4. MINISTARSTVA, AGENCIJE I DRUGE DRŽAVNE INSTITUCIJE

2.4.1. Nadležnosti državnih organa i institucija u pogledu upravljanja hemikalijama

Shodno važećoj Uredbi o organizaciji i načinu rada državne uprave, **Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma** nadležno je za kreiranje nacionalnog zakonodavnog i strateškog okvira u oblasti upravljanja hemikalijama i šire za čitavu oblast zaštite životne sredine (uključujući otpad, IPPC, procjenu uticaja, zaštitu vazduha, itd.), uključujući i međunarodnu saradnju i međunarodne ugovore iz svoje nadležnosti, kao i koordinaciju procesa pregovora s EU za pregovaračko poglavlje 27 - životna sredina i klimatske promjene, a u okviru kojeg se nalazi podoblast hemikalija. U okviru ovog ministarstva, za oblast zaštite životne sredine zadužen je Direktorat za ekologiju i klimatske promjene. U sklopu ovog direktorata je **Direkcija za kontrolu zagađenja i upravljanje hemikalijama** koja vrši poslove koji se odnose na: predlaganje, praćenje i usmjeravanje politike u oblasti kontrole zagađenja i upravljanja hemikalijama; obavljanje stručnih poslova usklađivanja zakonodavstva sa propisima Evropske Unije u relevantnim oblastima uključujući i upravljanje hemikalijama i biocidima, sprovođenje obaveza iz relevantnih međunarodnih sporazuma; saradnju sa relevantnim međunarodnim organizacijama i inicijativama u ovoj oblasti; kao i izradu strategija, planova i programa kojim se omogućava integrisan pristup sprovođenju strateškog pristupa upravljanju hemikalijama; i ostalo. Takođe, u okviru Ministarstva je i Direktorat za upravljanje otpadom i komunalni razvoj u okviru kojeg je Direkcija za upravljanje otpadom koja je odgovorna za kreiranje nacionalnog pravnog i okvira javnih politika za oblast upravljanja otpadom, uključujući transponovanje propisa iz ove oblasti.

Stručni i upravni poslovi, uključujući i izdavanje dozvola i saglasnosti, iz ove oblasti povjereni su **Agenciji za zaštitu životne sredine**. Sektor izdavanje dozvola i saglasnosti je zadužen za poslove koji se odnose na: klasifikaciju, pakovanje i označavanje hemikalija; detergente; vođenje Registra hemikalija i biocidnih proizvoda; izdavanje dozvola za slobodni promet hemikalija, vođenje postupka prethodnog obavještanja (PIC postupka), za odobravanje stavljanja u promet i upotrebe biocidnog proizvoda, vođenje Privremene liste biodidnih proizvoda, izdavanje DLP sertifikata, izradu godišnjih izvještaja o količinama stavljenih u promet i upotrebljenih hemikalija, ulja i maziva, kao i biocidnih proizvoda, i sl. Takođe, Agencija je zadužena i za razmjenu relevantnih podataka sa međunarodnim organizacijama i članicama EU, kao i za pružanje informacija u okviru Help desk-a.

Kada su u pitanju hemikalije, **inspeksijski nadzor** nad primjenom propisa iz ove oblasti je u nadležnosti Uprave za inspeksijske poslove (sanitarna i ekološka inspekcija). U pogledu biocidnih proizvoda za inspeksijski nadzor ovlašćene su **Uprava za inspeksijske poslove (sanitarna i ekološka inspekcija)** i **Uprava za bezbjednost hrane, veterine i fitosanitarnih poslova (veterinarska i fitosanitarna inspekcija)**. Takođe, u nadležnosti Uprave za bezbjednost hrane, veterine i fitosanitarnih poslova su stručni i upravni poslovi u vezi sa sredstvima za zaštitu i ishranu bilja, kao i u pogledu materijala koji dolaze u kontakt sa hranom.

Kontrolu uvoza, izvoza i tranzita hemikalija vrši **Uprava prihoda i carina**, shodno ovlašćenju iz Zakona o hemikalijama i nadležnostima iz oblasti carinskog sistema.

Vršenje hemijskih ispitivanja i druge stručne poslove u vezi sa hemikalijama vrše **Centar za ekotoksikološka ispitivanja** (uglavnom preko Odjeljenja za hemijsku analizu), kao i **Institut za javno zdravlje**, ali i druge ovlašćene laboratorije u manjoj mjeri. CETI je zadužen za poslove laboratorijskog ispitivanja POPs u svim segmentima životne sredine kao i druga laboratorijska ispitivanja u vezi hemikalija, dok Institut za javno zdravlje vrši fizičko-hemijska ispitivanja i vodi nacionalnu bazu podataka o rezultatima ispitivanja namirnica i predmeta opšte upotrebe, kao i ispitivanje vode za piće.

Nadležnosti povezane sa ovom oblasti u određenom dijelu imaju i druga ministarstva, i to:

- **Ministarstvo zdravlja** preko Direktorata za javno zdravlje, prekursore i kozmetičke proizvode- **Direkcija za javno zdravlje** vrši poslove uprave povezane sa hemikalijama u dijelu koji se odnosi na praćenje i analizu najvažnijih pokazatelja zdravstvenog stanja stanovništva; analizu faktora rizika koji negativno utiču na zdravlje stanovništva; prevenciju i kontrolu hroničnih nezaraznih bolesti ; praćenje mjera zaštite životne sredine koje su od uticaja na zdravlje građana; zdravstvenu ispravnost vode za ljudsku upotrebu i davanje mišljenja o njenoj bezbjednosti. Između ostalih, u nadležnosti ovog ministarstva su i propisi o kozmetičkim proizvodima, kao i propisi o bezbjednosti igračaka. Takođe, ovo ministarstvo je zaduženo za uspostavljanje Centra za kontrolu trovanja.
- **Ministarstvo unutrašnjih poslova** preko **Direktorata za zaštitu i spašavanje** vrši poslove uprave vezane za oblast upravljanja hemikalijama koji se odnose na: zaštitu i spašavanje (u vanrednim situacijama poput hemijskih udesa), uključujući civilnu zaštitu i smanjenje rizika od katastrofa, u vezi sa prometom i prevozom opasnih materija i kontrolu tehničke dokumentacije, upravljanje prirodnim katastrofama i tehničko-tehnološkim rizicima, kao i sve povezane preventivne i operativne poslove u vezi sa zaštitom i spašavanjem. U okviru procesa EU aproksimacije u oblasti civilne zaštite, MUP je primarno nadležna institucija za propise o civilnoj zaštiti koji su obuhvaćeni pregovaračkim poglavljem 27.
- **Ministarstvo rada i socijalnog staranja** vrši poslove uprave povezane sa hemikalijama u dijelu koji se odnosi na zaštitu i zdravlje na radu preko Direktorata za rad -**Direkcija poslove zaštite i zdravlja na radu**.

2.4.2. Administrativni kapaciteti

Broj izvršilaca zaposlenih u nadležnim organima na poslovima u oblasti hemikalija i biocidnih proizvoda je nedovoljan da se obezbjedi efikasna i potpuna implementacija propisa u oblasti hemikalija i biocidnih proizvoda. Na poslovima upravljanja hemikalijama u Ministarstvu ekologije, prostornog planiranja i urbanizma je zaposleno 2, a u Agenciji za zaštitu životne sredine zaposleno 3 državna službenika. Takođe, i Uprava za inspeksijske poslove ima nedovoljan broj zaposlenih ekoloških inspektora, s obzirom da Odsjek za ekološku inspekciju broji 6 inspektora od čega je 5 zaduženo za kompletnu oblast zaštite životne sredine, a na radnom mjestu inspektora za hemikalije je zaposlen 1 inspektor. Dodatno, u nadzor nad hemikalijama i biocidnim proizvodima prilikom uvoza i na unutrašnjem tržištu uključeni su sanitarni inspektori, uz druge poslove iz svoje nadležnosti, a za određene inspeksijske poslove u vezi sa biocidnim proizvodima ovlašćenja imaju i fitosanitarni i veterinarski inspektori uz druge poslove iz nadležnosti UBHVFP.

Evidentni nedostatak administrativnih kapaciteta, potrebno je nadomjestiti kako kroz **povećanje broja zaposlenih** u nadležnim organima, tako i kroz **nadogradnju postojećih kapaciteta u pogledu specifičnih stručnih znanja** i iskustava potrebnih za efikasno obavljanje poslova u oblasti hemikalija i biocidnih proizvoda, po modelu koji se primenjuje u EU. Kada se radi o poslovima koji uključuju procjenu rizika i zahtjevaju specifična stručna znanja poput onih u oblasti toksikologije i ekotoksikologije, nadogradnja kapaciteta se može ostvariti kroz angažovanje eksternih stručnjaka iz naučno-istraživačkih institucija, a uz dodatno sticanje znanja i iskustva u pogledu regulatorne procjene rizika u sklopu saradnje sa ECHA. Ovi stručnjaci treba da budu angažovani u okviru buduće Komisije za biocidne proizvode. Iako je Memorandum o saradnji⁶⁸ sa naučnoistraživačkim organizacijama nedavno potpisan, **Komisija za biocidne proizvode** koja će vršiti procjenu tehničkog dosijea u postupku izdavanja odobrenja **još uvijek nije formirana**.

⁶⁸ Memorandum o saradnji između Agencije za zaštitu životne sredine, Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, Ministarstva zdravlja, Uprave za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove i naučno istraživačkih institucija (i to: Prirodno-matematičkog fakulteta (smjer Biologija i Hemija), Metalurško-tehnološkog fakulteta, Instituta za javno zdravlje Crne Gore, Centra za ekotoksikološka ispitivanja) potpisan je u decembru 2021.

EU propisi u oblasti hemikalija i biocidnih proizvoda predstavljaju u stručnom pogledu možda najzahtjevnije propise EU, za čije sprovođenje zemlje članice moraju obezbjediti adekvatne kapacitete. U predpristupnom periodu treba iskoristiti tehničku pomoć koja je na raspolaganju zemljama kandidatima za članstvo u EU u sklopu saradnje sa ECHA i obučiti administrativno osoblje i eksterne stručnjake za obavljanje poslova u oblasti upravljanja hemikalijama u punom obimu kakav će biti neophodan kada Crna Gora postane članica i dođe do potpune i direktne primjene EU propisa u ovoj oblasti.

S tim u vezi, Crna Gora je učestvovala u nekim aktivnostima koje je sprovela Evropska agencija za hemikalije (ECHA) kako bi pružila tehničku i regulatornu podršku za usklađivanje zemalja kandidata za članstvo u EU sa pravnim tekovinama EU o hemikalijama. Tako na primer, tokom 2021. realizovani su sledeći događaji uz učešće predstavnika iz Crne Gore:

- Službenici AZŽS zaduženi za nacionalni Help desk, kao posmatrači su prisustvovali online sastanku HelpNet-a (16th HelpNet Steering Group meeting and the regulatory workshops) od 2. od 5. novembra 2021. godine u organizaciji ECHA
- U okviru IPA projekta „Pripreme mjere za upravljanje hemikalijama za zemlje kandidate i potencijalne kandidate“. 17.2.2021, organizovan je online sastanak na visokom nivou u cilju prezentacije procjene nacionalnih kapaciteta i spremnosti za primjenu propisa u oblasti bezbjednog upravljanja hemikalijama i biocidnim proizvodima, koji je realizovala ECHA u ime Evropske komisije.
- Zaposleni u Ministarstvu, Agenciji, inspekciji, Institut za javno zdravlje, Univerzitet i Centar za ekotoksikološka ispitivanja, učestvovali su na 5 sastanaka/obuka u cilju jačanja kapaciteta, u organizaciji Evropske agencije za hemikalije:
- U periodu 8-10.11.2021. organizovana je TAIEX hibridna ekspertska misija sa ciljem razmatranja izmjena i dopuna Zakona o biocidnim proizvodima.
- Tokom 2021, predstavnici Crne Gore učestvovali su, kao posmatrači, na više sastanaka nadležnih organa za delegirane akte CLP i REACH - CARACAL sastanci; sastancima nadležnih tijela za BPR regulativu; sastancima DNA za PIC Regulativu.

Evropska agencija za hemikalije-ECHA, kao centralni nadležni organ EU za upravljanje hemikalijama, je za sve zemlje kandidate uradila detaljnu **procjenu nacionalnih kapaciteta i spremnosti za sprovođenje REACH, CLP, BPR i PIC** kako bi im kroz ciljanu podršku pomogla u pripremi za punu implementaciju EU propisa u oblasti hemikalija nakon pridruživanja Uniji. Na osnovu nalaza ove procjene predloženi su posebni akcioni planovi za svaku zemlju kandidata EU. **Akcioni plan za Crnu Goru**⁶⁹ sadrži 23 preporučenih aktivnosti u vezi sa daljom izgradnjom kapaciteta i pripremom za nadležnih organa izvršavanje svih obaveza koje proizilaze iz EU propisa u oblasti hemikalija. U Akcionom planu posebno se ističe neophodnost jačanja Agencije za zaštitu životne sredine u pogledu administrativnih kapaciteta za upravljanje hemikalijama, kao i da se kroz revidiranje relevantnih administrativnih taksu osigura da su na raspolaganju adekvatna finansijska sredstva za nova radna mesta u okviru AZŽS ili za angažovanje eksternih stručnjaka za podršku AZŽS u izvršavanju najzahtjevnijih zadataka povezanih sa procenom rizika od hemikalija i biocidnih proizvoda. Dalje, preporučuje se da AZŽS potpiše memorandum o razumevanju sa naučnim institutima i eksternim stručnjacima kako bi se olakšalo prenošenje određenih poslova u vezi sa upravljanjem hemikalijama i izbeglo preopterećenje zaposlenih u AZŽS. Takođe, ističe se da AZŽS treba da rad Helpdeska organizuje prema godišnjim planovima u koje će da uključi jednog novozaposlenog zaduženog za komunikacione aktivnosti, kao i da se nadgrade IT alati i procedure informisanja tako da odgovaraju relevantnim standardima ECHA. Dodatno, u akcionom planu se ističe da je ECHA je dostupna da podrži razvoj nekih od neophodnih planova i procedura i da obezbedi obuku, kao i da ECHA i nadležni organi država članica EU mogu ponuditi pomoć u vezi sa izgradnjom kapaciteta za procjenu rizika i implementaciju EU propisa. U tom kontekstu poželjno je koristiti procjenu koju

⁶⁹ https://echa.europa.eu/documents/10162/1459379/wp5_action_plan_montenegro_en.pdf

je ECHA izradila za Crnu Goru u sklopu podrške zemljama kandidatima EU u vezi sa daljom izgradnjom kapaciteta i pripremom za nadležnih organa izvršavanje svih obaveza koje proizilaze iz EU propisa u oblasti hemikalija. Shodno, treba uložiti napore da se obezbijede uslovi za zapošljavanje dodatnog osoblja na poslovima upravljanja hemikalijama i biocidnim proizvodima, kako u pogledu formalno-pravnih uslova tako i u pogledu finansijskih sredstava, kao i uslovi za nadogradnju specifičnih znanja i IT alata potrebnih za efikasno obavljanje poslova u oblasti hemikalija, uzimajući u obzir relevantne preporuke i podršku iz EU.

2.4.3. Mehanizmi za jačanje administrativnih kapaciteta i implementacije

Imajući u vidu postojeće administrativne kapacitete u oblasti upravljanja hemikalijama, Crnoj Gori će biti potrebna tehnička pomoć da bi mogla da sprovede sve planirane aktivnosti i u praksi ostvari strateška opredjeljenja. Crna Gora može preko instrumenata IPA, TAIEX i Twinning instrumenta zahtijevati tehničku pomoć za implementaciju propisa kojima su transponovani zahtjevi EU u pravni sistem Crne Gore i za obezbjeđivanje uslova za punu kontrolu i nadzor nad implementacijom.

S tim u vezi, dostupna su sredstva kroz Instrument pretpristupne podrške za period **IPA 2021-2027 (IPA III)**. Ključni kriterijumi za dobijanje finansijske podrške iz ovog instrumenta će biti relevantnost (strateški značaj) i zrelost predloženih projekata, shodno pravilima koje važe u državama članicama EU prilikom korišćenja Evropskih strukturnih i investicionih fondova. Takođe, najavljena je i mogućnost korišćenja dodatnih sredstava za države koje budu brže napredovale u pregovaračkom procesu. Ministarstvo evropskih poslova, u saradnji s resornim ministarstvima, sprovodi proces pripreme strateškog odgovora s ciljem planiranja finansijskih sredstava koja će Crnoj Gori biti dostupna kroz Instrument pretpristupne podrške za period 2021-2027 (IPA III). Priprema novih programa IPA III za period 2021-2027 je u skladu sa Ekonomskim i investicionim planom za Zapadni Balkan koji ima za cilj da podstakne dugoročni ekonomski oporavak regiona, podrži zelenu i digitalnu tranziciju, podstakne regionalnu integraciju i konvergenciju sa Evropskom Unijom, i odnosi se na pružanje finansijske podrške za pet oblasti politika, među kojima je i Zelena agenda i održivo povezivanje.

U podsektoru hemikalija, podrška u pogledu jačanja kapaciteta i harmonizacije može biti obezbijedena u okviru programskih aktivnosti Evropske agencije za hemikalije (ECHA). Takođe, neophodna pomoć za ove aktivnosti može biti obezbijedena kroz bilateralnu saradnju sa pojedinim zemljama članicama EU (*twinning* projekti, npr).

2.5. AKTIVNOSTI INDUSTRIJE, CIVILNOG SEKTORA, NAUČNO-ISTRAŽIVAČKIH ORGANIZACIJA

2.5.1. Aktivnosti industrijskih asocijacija

Privredna komora Crne Gore kao privredna asocijacija zastupa interese svih privrednika radi privrednog i sveukupnog razvoja države Crne Gore. Komora obezbjeđuje ostvarivanje i unaprijeđivanje zajedničkih interesa svojih članova, učestvuje u donošenju privredno-sistemskih i mjera ekonomske politike iz nadležnosti države davanjem prijedloga i stavova po određenim pitanjima od interesa za poslovanje i razvoj tržišne privrede. Privredna komora svoje djelovanje ostvaruje kroz podsticanje privrednog i profesionalnog razvoja, promociju poslovnih mogućnosti u inostranstvu, implementaciju projekata od značaja za privredu, usmjeravajući svoje članice na poslovanje u skladu sa poslovnom etikom i praksom i društveno odgovornim poslovanjem. Komora poslednjih godina u određenom delu svojih aktivnosti nastoji da podstakne usvajanje principa cirkularne i zelene ekonomije, kao i zelenih javnih nabavki i prepoznala je značaj zaštite životne sredine za dalji razvoj crnogorske privrede. S tim u vezi, Privredna komora je inicirala i sarađivala na izradi Mape puta Crne Gore ka cirkularnoj ekonomiji⁷⁰.

Postoje i druge privredne asocijacije, koje poslednjih godina pokazuju interesovanje za zelenu ekonomiju poput Unije poslodavaca Crne Gore, no za sada nema onih koje su detaljnije razmatrale specifične teme vezane za upravljanje hemikalijama.

S tim u vezi, treba imati u vidu da je aspekt hemikalija veoma bitan za pripremu crnogorske privrede za sve obaveze koje proizilaze iz EU REACH i BPR. Nadogradnja znanja o EU propisima i obavezama koje privredni subjekti imaju u vezi hemikalija i proizvoda koji ih sadrže, je u kratkoročnom periodu od značaja za izvoznike, ali u dugoročnom i za ostatak privrede jer će nakon što Crna Gora pristupi EU i oni morati da svoje poslovanje u potpunosti usklade sa zahtjevima REACH, CLP i BPR. U tom pogledu posebnu pažnju treba posvetiti SVHC i drugim veoma opasnim hemikalijama čije prisustvo u proizvodima može ugroziti konkurentnost crnogorske privrede. PKCG i/ili druge poslovne asocijacije mogu predstavljati veoma važnu kariku za **edukaciju crnogorske privrede u pogledu hemikalija i pripremu za potpuno usklađivanje poslovanja sa zahtjevima relevantnih EU propisa.**

Prioritetni izazov

2.5.2. Aktivnosti civilnog sektora

Nevladine organizacije (NVO) koje djeluju u Crnoj Gori u oblasti zaštite životne sredine okupljene su u neformalnu mrežu organizacija civilnog društva pod nazivom Koalicija 27 koja predstavlja platformu za zajedničko učešće u procesu usvajanja standarda i vrijednosti Evropske Unije u vezi sa pregovaračkim poglavljem 27. Koalicija okuplja 15 NVO, i to: Green Home, Centar za zaštitu i proučavanje ptica Crne Gore, Društvo mladih ekologa Nikšić, Sjeverna Zemlja, Mogul, Zero Waste Montenegro, Wildlife Montenegro, Da zaživi selo, Naša akcija, MANS, MedCEM, Avlija, Društvo Dr. Martin Schneider-Jacoby, Natura, Centar ekoloških inicijativa.

Koalicija 27 je nastoji da kroz svoje djelovanje doprinese kvalitetu i transparentnosti pregovaračkog procesa, a dugoročno gledano i izgradnji institucija koje brinu o stanju životne sredine. Između ostalog, koalicija objavljuje Izveštaj iz sijenke u kome se sa aspekta nevladinog sektora ocjenjuju realizovane aktivnosti relevantnih institucija u ovoj oblasti i daju preporuke za jačanje procesa prenošenja i sprovođenja zakonodavstva EU obuhvaćenog poglavljem 27. U izvještaju za period od aprila 2021 do decembra 2021 između ostalog obrađena je i oblast hemikalija za koju se konstatuje da je djelimično usaglašena sa EU

⁷⁰ Mapa puta Crne Gore ka cirkularnoj ekonomiji, Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) u Crnoj Gori, 2022

zakonodavstvom i da je u posmatranom periodu ostvaren ograničen napredak usvajanjem novih podzakonskih akata, ali da je neophodno je ojačati kapacitete radi potpune implementacije i primjene zakonodavstva i obezbijediti održivo finansiranje aktivnosti. Takođe, ističe se da bezbjedno rukovanje hemikalijama i dalje ostaje izazov zbog komplikovanih procedura, nedostatka kapaciteta i stručnih znanja u ovoj oblasti, te da registar hemikalija i registar biocidnih proizvoda još uvijek nije uspostavljen u adekvatnom formatu, kao i da uspostavljanje Centra za kontrolu trovanja hemikalijama još nije realizovano.

Dodatno, treba istaći da ima i NVO koje djeluju u ovoj oblasti, a nisu članice Koalicije 27, poput „Građanski aktivizam“, Fondacija za promovisanje nauke PRONA i „Centar za ruralni razvoj Crne Gore“ iz Podgorice „Centar kreativnih vještina“ iz Berana, „Đakomo Adriatic“ iz Bijelog Polja i sl.

U 2020. i 2021. odobreno je 6, odnosno 7 projekata NVO radi sprovođenja edukativne kampanje u oblasti bezbjednog upravljanja hemikalijama na osnovu Sektorske analize za utvrđivanje predloga prioriternih oblasti od javnog interesa i potrebnih sredstava za finansiranje projekata i programa nevladinih organizacija iz Budžeta Crne Gore. Na ovaj način podstaknuto interesovanje NVO za ovu oblast i uključivanje ovih važnih aktera u komunikaciju sa javnošću i posebno osjetljivim ciljnim grupama. Neki od projekata koji su se bavili temom hemikalija su:

- Projekat „Edukacija stanovništva o (ne)bezbjednim hemikalijama“, u realizaciji NVO Zeleni dom - Green home iz Podgorice
- Projekat „Škola nauke: Bezbjedne hemikalije u svakodnevnoj upotrebi“, u realizaciji NVO Fondacija za promovisanje nauke PRONA iz Podgorice
- Projekat „Adekvatno informisanje o POPs hemikalijama u cilju edukacije javnosti“, u realizaciji NVO „Đakomo Adriatic“ iz Bijelog Polja
- Projekat „Upravljanje otpadom - mladi kao čuvari životne sredine“ u realizaciji NVO „Centar kreativnih vještina“ iz Berana
- Projekat „Ekološkom etikom do cilja –sačuvajmo životnu sredinu i zdravlje“ u realizaciji NVO „Centar za ruralni razvoj Crne Gore“ iz Podgorice
- Projekat „Upravljanje POPs-ovima na ekološki prihvatljiv način“ u realizaciji NVO „Društvo mladih ekologa“ iz Nikšića
- Projekat „Upoznaj štetne hemikalije“ u realizaciji NVO „Zeleni dom – Green home“ iz Podgorice
- Projekat „Edukacija o POPs hemikalijama i upravljanje na održiv, efikasan i ekološki prihvatljiv način“ u realizaciji NVO „Građanski aktivizam“ iz Podgorice
- Projekat „Edukativna kampanja o porijeklu POPs jedinjenja i njihovim negativnim efektima na zdravlje ljudi i životnu sredinu u Bijelom Polju“, u realizaciji NVO „Ronilački klub –Tim ajkula“ iz Bijelog Polja.

2.5.3. Aktivnosti naučno-istraživačkog sektora

Naučno-istraživački proces se dominantno odvija u naučno-istraživačkim ustanovama; fakultetima institutima, zavodima, centrima izvrsnosti i sl. Ove institucije su organizovane kao samostalne ili u okviru Univerziteta Crne Gore. Kada govorimo o naučnim istraživanjima koja su u vezi sa određenim temama u oblasti životne sredine, njima se uglavnom bave Metalurško-tehnološki fakultet (MTF) i Prirodno-matematički fakultet (PMF) u okviru Univerziteta Crne Gore. S tim u vezi, iako se njihovo dosadašnje iskustvo ovih fakulteta primarno vezuje za rad u nauci i obrazovanju, njihovo osoblje posjeduje naučna znanja koja mogu biti podrška nadležnim organima u oblasti hemikalija, i to u pogledu prikupljanja podataka i laboratorijskih ispitivanja, treninga i edukacija, kao i ispitivanja sadržaja teških metala ili organskih polutanata u životnoj sredini. S druge strane, Centar za ekotoksikološka ispitivanja i Institut za javno zdravlje Crne Gore imaju značajno iskustvo i laboratorijsku infrastrukturu u pogledu monitoringa i analize različitih hemikalija

koje se sprovode u okviru zvaničnih programa monitoringa vazduha, vode, zemlišta, kao i u okviru ispitivanja bezbjednosti hrane i predmeta opšte upotrebe ili za potrebe inspeksijskih organa, a po akreditovanim metodama. Takođe, CETI učestvuje na brojnim projektima u oblasti životne sredine od lokalnog, regionalnog ili nacionalnog značaja, dok je projektno-istraživački rad IJZCG usmjeren na zdravstvene aspekte.

Iz navedenog se uočava da **u naučnoistraživačkom sektoru Crne Gore postoji ekspertiza koja može biti podrška** nadležnim organima u oblasti upravljanja hemikalijama, ali ne i praktična iskustva u kontekstu regulatorne procjene rizika od hemikalija i biocidnih proizvoda, pa **realizaciji saradnje u pogledu regulatornih poslova koji zahtjevaju procenu rizika mora da prethodi dodatna priprema.**

Tokom 2021. godine napravljeni su značajni koraci u pogledu uspostavljanja saradnje nadležnih organa u oblasti upravljanja hemikalijama i predstavnika naučnoistraživačkog sektora kroz zajedničko učešće sastacima i obukama koje za zemlje kandidate za EU organizuje Evropska agencija za hemikalije, kao i kroz potpisivanje Memoranduma o saradnji koji će pružiti formalnu osnovu za angažovanje naučnoistraživačkih institucija u pogledu eksterne stručne podrške potrebne za poslove koji zahtjevaju ekspertska znanja. S obzirom da određeni zadaci koji proizilaze iz EU propisa zahtjevaju specifična naučna znanja i iskustva, ali i regulatorne veštine, u prvoj fazi uspostavljanja saradnje u skladu sa potpisanim Memorandumom o saradnji sa naučnoistraživačkim organizacijama, poželjno je znanja eksternih stručnjaka nadograditi u regulatornom kontekstu kroz učešće na obukama koje sprovodi ECHA. U okviru navedenog Sporazuma do sada su izrađene brošure „Sta je VOC“ i „Pazi šta kupuješ“ u cilju unaprjeđenja rada nacionalnog helpdeska.

2.6. MEĐURESORSKA SARADNJA I KOORDINACIONI MEHANIZMI

2.6.1. Međuresorska saradnja i koordinacioni mehanizmi pri izradi i realizaciji strategija

Jedan od principa na kojima počivaju strateška dokumenta u Crnoj Gori je i Princip saradnje nadležnih organa koji podrazumjeva obavezu međuresorske saradnje u procesu planiranja javnih politika, koordinacije i praćenja sprovođenja strateških dokumenata. S tim u vezi, prilikom izrade strateških dokumenata obavezno se formiraju radne grupe u kojima učestvuju predstavnici svih relevantnih državnih organa i drugi relevantni akteri. Obzirom da većinu strateških dokumenata sprovodi više institucija, za njihovo uspješno sprovođenje je neophodna redovna komunikacija kako bi se podijelila dobra iskustva u samom procesu, dogovorili dalji pravci djelovanja, utvrdila uspješnost obavljenih aktivnosti i procijenile mogućnosti za poboljšanja u određenoj oblasti.

Sličan koncept međuresorne saradnje ostvaren je i u pogledu izrade i realizacije Strategije upravljanja hemikalijama za period 2019-2022, kao i u izradi ove strategije za period 2023-2026. Takođe, i prilikom izrade analiza i planova za implementaciju relevantnih međunarodnih konvencija (poput Stokhomske ili Minamata konvencije) na nacionalnom nivou ostvaruje se koordinacija svih relevantnih resora po navedenom konceptu radnih grupa. Na taj način, od samog početka formiranja konkretne politike ostvareno je uključivanje svih relevantnih aktera.

2.6.2. Koordinacija procesom evropske integracije

Pregovaračka struktura i mehanizmi za koordinaciju procesa evropskih integracija su uspostavljeni. Vodeću ulogu u koordinaciji pregovaračkog procesa ima Kancelarija za evropske integracije.

Za svako od pregovaračkih poglavlja formirana je radna grupa za pripremu i vođenje pregovora koja okuplja predstavnike relevantnih državnih institucija za konkretno poglavlje. Radna grupa za poglavlje 27 – Životna sredina i klimatske promjene ima zadatak da učestvuje u analitičkom pregledu i ocjeni usklađenosti zakonodavstva Crne Gore sa pravnom tekovinom Evropske Unije; učestvuje u izradi predloga pregovaračke pozicije, prati realizaciju obaveza iz pregovaračke pozicije, učestvuje u izradi, realizaciji i izvještavanju o realizaciji akcionih planova i drugih dokumenata od značaja za pristupanje Crne Gore Evropskoj Uniji, prati i izvještava o realizaciji završnih mjerila za oblast pravne tekovine EU koja se odnosi na pregovaračko poglavlje 27, učestvuje u izradi i reviziji Programa pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji, prati i izvještava o realizaciji Programa pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji, učestvuje na sastancima pododbora za stabilizaciju i pridruživanje, učestvuje u ekspertskim misijama i vrši druge poslove od značaja za pregovore, uz podršku organa državne uprave i drugih organa i institucija u oblasti pravne tekovine EU koja se odnosi na pregovaračko poglavlje 27.

2.6.3. Učešće nevladinog sektora u procesu planiranja javnih politika

Imajući u vidu ulogu nevladinih organizacija u oblasti zaštite životne sredine i njihov doprinos u širenju ekoloških vrijednosti, prepoznata je potreba za veću inkluziju i bolju saradnju organa državne uprave i nevladinih organizacija u procesu kreiranja i primjene javnih politika. Stoga se nastoji obezbjediti konsultovanje zainteresovane javnosti kroz pozive za davanje inicijativa, predloga, sugestija i komentara u početnoj fazi pripreme zakona, odnosno strategija.

U cilju unapređenja postojećeg normativnog i strateškog okvira za dugoročno partnerstvo sa NVO u pripremi javnih politika i pružanju usluga građanima, kao i u cilju jačanja NVO sektora kao jednog od partnera države,

Vlada Crne Gore je donijela **Strategiju saradnje organa državne uprave i nevladinih organizacija za period 2022-2026**. Ova strategija pruža smjernice i osigurava dugoročno, strateško i kvalitetno partnerstvo između države i organizacija civilnog društva u kreiranju javnih politika, kao i u poboljšanju javnih usluga.

Uredba o izboru predstavnika nevladinih organizacija u radna tijela organa državne uprave i sprovođenju javne rasprave u pripremi zakona i strategija ("Sl. list CG", br. 41/18), precizno utvrđuje postupke uključivanja nevladinih organizacija u proces pripreme zakona i strategija. Shodno ovoj uredbi, predstavnici nevladinih organizacija mogu se uključiti u proces kreiranja javnih politika kako kroz učešće u radu radnih tijela za pripremu zakona i strategija, tako i kroz javne rasprave. Izbor predstavnika nevladinih organizacija u radna tijela, kao i javna rasprava organizuje se na osnovu javnog poziva koji organ državne uprave objavljuje na svojoj internet stranici i internet portalu elektronske uprave. Javna rasprava o tekstu nacrtu zakona, odnosno strategije sprovodi se organizovanjem okruglih stolova, tribina i prezentacija i dostavljanjem primjedbi, predloga i sugestija u pisanom ili elektronskom obliku.

S tim u vezi, nevladine organizacije se kontinuirano pozivaju da svoje predstavnike imenuju za učešće u radnim tijelima u vezi sa izradom strateških dokumenata i propisa u oblasti upravljanja hemikalijama. Međutim, i pored kontinuiranog pozivanja na učešće nevladinih organizacija u skladu sa Uredbom, u prethodnom periodu nije bilo nevladinih organizacija koje su svoje predstavnike imenovala u radna tijela koja su se bavila pitanjima u oblasti upravljanja hemikalijama, a eventualne sugestije od nevladinih organizacija dolazile su u fazi javnih rasprava. Uspostavljanje saradnje sa nevladinim organizacijama na realizaciji zajedničkih aktivnosti koje doprinose razvoju bezbjednog upravljanja hemikalijama može biti način za podsticanje njihovog intenzivnijeg učešća u radnim tijelima za izradu strateških dokumenata i propisa u oblasti upravljanja hemikalijama, kako bi u ranoj fazi planiranja i kreiranja politika izložili svoje inicijative, predloge, sugestije i komentare.

2.7. UPRAVLJANJE INFORMACIJAMA, PRISTUP I KORIŠĆENJE

2.7.1. Upravljanje informacijama

Pravo na informisanje o pitanjima zaštite životne sredine uređeno je u više propisa, kojima su u potpunosti transponovane odgovarajuće odredbe propisa EU o javnom pristupu informacijama o životnoj sredini i učešću javnosti u donošenju odluka po pitanjima zaštite životne sredine, koji su u skladu sa Arhuskom konvencijom. Propisima je uređena nadležnost za vođenje upravnih sporova i odgovarajući postupak.

Zakon o zaštite životne sredine, kao krovni propis u ovoj oblasti, počiva i na principu pristupa informacijama i učešća javnosti koji obezbjeđuje da svako ima pravo da bude obaviješten o stanju životne sredine i da učestvuje u procesu donošenja odluka čije bi sprovođenje moglo da utiče na životnu sredinu, kao i da podaci o stanju životne sredine budu javni. Ovim zakonom propisano je da se Informacioni sistem životne sredine uspostavlja u cilju efikasnog identifikovanja, klasifikovanja, obrade, praćenja i evidencije prirodnih resursa i upravljanja životnom sredinom. Informacioni sistem treba da sadrži podatke i informacije o stanju životne sredine, opterećenjima i uticajima na životnu sredinu, a naročito podatke o:

- 1) stanju životne sredine i njenim segmentima, prikupljene i obrađene u skladu sa ovim zakonom, posebnim propisima i Nacionalnom listom indikatora;
- 2) emisijama zagađujućih materija u životnoj sredini;
- 3) prirodnim i prostornim obilježjima;
- 4) prirodnim resursima i njihovom korišćenju;
- 5) područjima koja su posebnim propisima određena kao zaštićena ili ugrožena;
- 6) biološkoj raznovrsnosti i stanju biodiverziteta;
- 7) otpadu i upravljanju otpadom;
- 8) hemikalijama (interfejs - sučelje);
- 9) industrijskim i ekološkim udesima;
- 10) zagađivačima životne sredine;
- 11) organizacijama u sistemu EMAS;
- 12) zakonodavnim, administrativnim, organizacionim i strateškim mjerama;
- 13) indikatorima održivog razvoja;
- 14) planovima i programima zaštite životne sredine i preduzetim mjerama;
- 15) razmjeni informacija sa drugim informacionim sistemima.

Informacioni sistem treba da uspostavi i vodi Agencija za zaštitu životne sredine. Agencija na svom web sajtu www.epa.org.me objavljuje podatke o izdatim dozvolama i rješenjima, godišnje informacije o stanju životne sredine, izvještaje o stanju životne sredine na bazi indikatora, monitoringu kvaliteta vazduha, kao i druge relevantne informacije i različite publikacije u oblasti životne sredine. Ipak, informacioni sistem zaštite životne sredine još uvijek nije uspostavljen u punom obimu kakav je predviđen zakonom.

Uspostavljanje funkcionalnog informacionog sistema sa svim podacima predviđenim Zakonom o zaštiti životne sredine je od velikog značaja za funkcionisanje sistema zaštite životne sredine i svih podsektora u okviru ove oblasti uključujući i upravljanje hemikalijama. Informacioni sistem mora biti u službi korisnika i obezbijediti adekvatan pregled i analizu podataka. Takav informacioni sistem treba da omogući razmjenu podataka na svim nivoima, uključujući nadležne organe, ali i operatere industrijskih postrojenja, ostale ekonomske subjekte i širu javnost. Kod uspostavljanja informacionog sistema s takvim karakteristikama neophodno je omogućiti nadogradnju do sada realizovanih aktivnosti u Agenciji za zaštitu životne sredine.

Radi informisanja privrednih subjekata i drugih zainteresovanih stranama u vezi hemikalija i biocidnih proizvoda, 2018. godine je **uspostavljen nacionalni helpdesk** koji svoju ulogu obavlja kroz:

- Objavljivanje informacija o dokumentaciji potrebnoj za upravne postupke na zvaničnoj internet stranici AZŽS u podsekciji HelpDesk
- Publikovanje brošura i drugih edukativnih materijala u štampanoj i elektronskoj formi
- Sastanke/konsultacije
- Odgovore na pitanja postavljana preko e-maila: help-desk@epa.org.me.

Nacionalni helpdesk je formiran po uzoru na slične službe koje postoje u EU zemljama radi pružanja informacija u vezi primene EU propisa o hemikalijama i biocidnim proizvodima (REACH, CLP, BPR, PIC itd.) i relevantnih procedura.

S obzirom na mali broj zaposlenih u AZŽS na poslovima upravljanja hemikalijama i biocidnim proizvodima, isti službenici obavljaju poslove help deska kao dodatne u odnosu na njihova primarna zaduženja u pogledu sprovođenja upravnih postupaka, te su raspoloživi kapaciteti direktnu komunikaciju sa korisnicima HelpDeska limitirani. Web stranica helpdeska za sada sadrži informacije o dokumentaciji potrebnoj za određene upravne postupke, kao i nekoliko brošura koje su publikovane u prethodnom periodu.

Opšti strateški cilj

Prioritetni izazov

Dalja unaprijeđenja rada helpdeska mogu se ostvariti kroz poboljšanje funkcionalnosti internet stranice i proširenje obima informacija pruženih online, čime će se poboljšati kvalitet i kvantitet javno dostupnih informacija uz istovremeno smanjenje potrebe za direktnom komunikacijom službenika AZŽS sa tražiocima informacija. S tim u vezi, unapređenja su moguća kroz poboljšanje IT i web funkcionalnosti web stranice help deska, uz prestrukturiranje njenog sadržaja i dopunjavanje bazom najčešće postavljenih pitanja i odgovora, objašnjenima u vezi sa primjenom pojedinih odredbi propisa i dodatnim brošurama za informisanje u vezi sa hemikalijama i biocidnim proizvodima. Takođe, kada se Registar hemikalija i Registar biocidnih proizvoda uspostave u adekvatnom obliku na ovoj stranici mogu se naći i statistički obrađeni podaci o hemikalijama i biocidnim proizvodima koji su upisani u ove registre, kao i link ka web portalu preko koga se se vrši elektronska prijava za upis u Registar.

Takođe, neophodno je da osoblje AZŽS zaduženo za help desk, sveobuhvatno poznaje nacionalne i EU propise o hemikalijama i biocidnim proizvodima, kao i vještine komunikacije. S tim u vezi, na raspolaganju je kontinuirana razmjena informacija i iskustava sa kolegama iz drugih sličnih službi u okviru sastanaka EU HelpNet mreže pod okriljem ECHA.

2.7.2. Informisanje javnosti i pristup informacijama o životnoj sredini

Informisanje javnosti obezbjeđuje se u skladu sa Zakonom o životnoj sredini i Zakonom o slobodnom pristupu informacijama, preko objavljivanja informacija putem elektronskih baza podataka ili putem medija, kao i na osnovu zahtjeva za pristup informacijama o životnoj sredini upućenih organu uprave.

U pogledu uključivanja javnosti u odlučivanje, organi uprave nadležni za poslove zaštite životne sredine, dužni su da blagovremeno obavještavaju javnost o postupcima odlučivanja u pitanjima životne sredine koja se odnose na:

- 1) stratešku procjenu uticaja planova i programa na životnu sredinu;
- 2) procjenu uticaja na životnu sredinu;
- 3) postupak izdavanja dozvole za integrisano sprječavanje i kontrolu zagađivanja kroz odobravanje rada novih, odnosno postojećih postrojenja;
- 4) strategije, planove, programe i ostala dokumenta iz oblasti zaštite životne sredine;
- 5) druga pitanja iz oblasti životne sredine u skladu sa posebnim propisima.

Zainteresovana javnost u postupku odlučivanja u pitanjima životne sredine ima pravo da pokrene postupak preispitivanja odluke pred nadležnim organima.

Konvencija o učešću javnosti, dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine - Arhuska konvencija je dio nacionalnog pravnog sistema. Dostupnost informacija, učešće javnosti u donošenju odluka od značaja za životnu sredinu i pravo na pravnu zaštitu u pitanjima koja se tiču životne sredine predstavljaju tri stuba Arhuske konvencije. Implementacija ove konvencije u Crnoj Gori započela je 2009. godine. S obzirom da su za rješavanje izazova u oblasti životne sredine potrebni dijalog i konsultacije između velikog broja zainteresovanih strana, arhus centri predstavljaju veoma značajnu kariku za sprovođenje Arhuske konvencije i obezbjeđuju platforme koje su raspolaganju građanima, NVO sektoru, privrednim subjektima i svim drugim zainteresovanim subjektima u dijalogu o izazovima u oblasti životne sredine.

Do 2019. godine u Crnoj Gori je otvoreno 5 Arhus centara, i to: Arhus centri Podgorica i Berane (organizacione jedinice Agencije za zaštitu životne sredine), Arhus centar Nikšić (NVO „Ozon“), Arhus centar Pljevlja (NVO „Breznica“) i Arhus centar Kolašin (NVO „Natura“) koji su potpisivanjem Memoranduma o saradnji 29. maja 2019. godine formirali Mrežu Arhus centara Crne Gore. Svrha Mreže Arhus centara Crne Gore jeste definisanje različitih oblika saradnje koji su usmjereni na podizanje ekološke svijesti tj. pružanje bližih informacija građanima Crne Gore iz oblasti životne sredine, podrške u učešću prilikom donošenja odluka vezanih za ovu oblast, te omogućavanje ostvarivanja prava na pravnu zaštitu kada je životna sredina u pitanju, kao i popularizacija Arhuske konvencije sa ciljem jačanja uloge građana i organizacija civilnog društva u pitanjima koja se tiču životne sredine.

2.8. LABORATORIJSKA INFRASTRUKTURA

Infrastruktura za podršku nacionalnim programima u oblasti upravljanja hemikalijama uključuje laboratorijske kapacitete u okviru sljedećih institucija:

➤ **Centar za ekotoksikološka ispitivanja Podgorica (CETI)** je institucija koja ima veoma širok opseg djelatnosti koji uključuje ispitivanje u oblasti životne sredine/program monitoring, bezbjednosti hrane i predmeta opšte upotrebe (analiza svih toksikanata u igračkama, kozmetičkim sredstvima, materijala koji kontaktiraju sa hranom), zaštite od jonizujućeg zračenja i nuklearne sigurnosti, kategorizacije otpada, zaštite na radu (ispitivanje uslova radne sredine: fizičkih štetnosti, osvjetljenosti, mikroklima i hemijskih štetnosti), toksikološke analize biološkog materijala i nepoznatih uzoraka za potrebe zdravstva, sudstva i dr. Od 2012. godine Centar ima licencu za naučno-istraživačku djelatnost. Između ostalog CETI je angažovan na realizaciji Programa kontrole kvaliteta vazduha u Crnoj Gori; Programa ispitivanja toksičnih i opasnih materija u zemljištu; Programa monitoringa rezidua pesticida i drugih toksičnih materija u namirnicama i proizvodima biljnog porijekla), kao i u brojnim laboratorijskim ispitivanja najrazličitijih uzoraka koja uključuju analize osnovnih fizičko hemijskih parametara; metala, POPs supstanci, poliaromatskih ugljovodonika, mineralnih ulja, pesticida, VOC, organokalaknijih jedinjenja, dioksina, PCB sličnih dioksinima itd.

CETI posjeduje savremenu laboratorijsku opremu i tehnike za instrumentalnu analizu uključujući: GC-MSMS⁷¹; GC-MS⁷²; GC – ECD, FID, FPD⁷³; LC- MSMS⁷⁴; LC- MS⁷⁵; HPLC – UV RF, DAD, RID⁷⁶; ICPMS⁷⁷; ICP-OES⁷⁸; AAS⁷⁹; UV/VIS⁸⁰; FTIR⁸¹; TOC⁸²; Analizator žive i dr. Takođe, CETI posjeduje i automatske mjerne stanice za praćenje kvaliteta vazduha, za kvalitet riječne i morske vode, kao i opremu za mjerenje emisije iz stacionarnih izvora.

Centar je akreditovan od strane Akreditacionog tijela Crne Gore⁸³, a područje akreditacije obuhvata:

- fizičko-hemijska ispitivanja (voda za piće-led, površinske i podzemne vode, otpadne vode, morske vode, ribe, rakovi i proizvodi od riba, mlijeko i mliječni proizvodi, med, žita i mlinski proizvodi, proizvodi od voća i povrća, kakao proizvodi, proizvodi slični čokoladi, bombonski proizvodi, krem proizvodi, keks i proizvodi srodni keksu, meso i mesni proizvodi, hrana biljnog i životinjskog porijekla, hrana za životinje, povrće i voće, biološki materijal (urin, serum, plazma), jaka alkoholna pića, pivo, vino, sokovi, sirupi i osvježavajuća bezalkoholna pića, nektari i srodni proizvodi, maslinovo ulje, vazduh-kvalitet vazduha ambijenta, vazduhemisije iz stacionarnih izvora, sediment, zemljište, otpad, transformatorska ulja);
- ispitivanje radioaktivnosti u uzorcima (voda, vazduh, zemljište, hrana, građevinski materijal), ispitivanje nivoa spoljašnjeg zračenja, ispitivanje izvora jonizujućeg zračenja;
- akustičko ispitivanje buke;
- uzorkovanje (površinskih voda i vode za piće, tečnosti i zapaljivih tečnosti, zemljišta, sedimenata i mulja).

⁷¹ gasna hromatografija – masenomasena spektrometrija

⁷² gasna hromatografija – masena spektrometrija

⁷³ gasna hromatografija

⁷⁴ tečna hromatografija – masenomasena spektrometrija

⁷⁵ tečna hromatografija sa masenim spektrometrom

⁷⁶ tečna hromatografija visokih performansi

⁷⁷ maseni spektrometar sa induktivno spregnutom plazmom

⁷⁸ induktivno spregnuta plazma – optička emisijska spektrometrija

⁷⁹ atomska apsorpciona spektrofotometrija -plamena i sa grafitnom kivetom

⁸⁰ Spektrofotometrija – UV i vidljiva oblast

⁸¹ infracrvena spektroskopija sa Furijeovom (Fourier) transformacijom

⁸² Analizator ukupnog organskog ugljika

⁸³ Standard: MEST EN ISO/IEC 17025:2018

➤ **Institut za javno zdravlje Crne Gore** je ustanova koja obavlja zdravstvenu, naučno-istraživačku i nastavnu delatnost u cilju očuvanja i unaprjeđenja zdravlja svih građana. U obavljanju djelatnosti Institut doprinosi bezbjednom upravljanju hemikalijama kroz obavljanje poslova vezanih za kontrolu zdravstvene ispravnosti životnih namirnica i predmeta opšte upotrebe, higijenske ispravnosti vode za piće, površinskih i otpadnih voda. Takođe, institut prikuplja i objavljuje zdravstveno-statističke podatke u okviru "Statističkog godišnjaka", između ostalog i podatke o rezultatima fizičko-hemijskih ispitivanja uzoraka namirnica, predmeta opšte upotrebe i voda. Laboratorije Instituta u okviru Centra za higijenu i zdravstvenu ekologiju posjeduju savremenu opremu za instrumentalnu analizu koja uključuje GC⁷³, GC-MS⁷², LC-MS⁷⁵, HPLC⁷⁶, UV/VIS⁸⁰, FTIR⁸¹, TOC⁸², ICP-OES⁷⁸, GFAAS⁸⁴, DMA⁸⁵, IC⁸⁶, kao i kadar za vršenje fizičko-hemijskih ispitivanja u svim relevantnim uzorcima.

Institut je akreditovan od strane Akreditacionog tijela Crne Gore⁸³, a područje akreditacije obuhvata:

- Fizičko hemijska ispitivanja (voda za piće; podzemne i površinske vode; bazenska voda; otpadne vode; sediment; riba i proizvodi od ribe; mlijeko i mliječni proizvodi; vino; meso i proizvodi od mesa; maslinovo ulje; med i proizvodi na bazi meda; žita, proizvodi od žita, mlinski i pekarski proizvodi i tjestenine; supe, čorbe, sosevi, dodaci jelima; kuhinjska so i so za prehrambenu industriju; osvježavajuća bezalkoholna pića i sokovi; hrana biljnog i životinjskog porijekla)
- Mikrobiološka ispitivanja vode i hrane (hrana, dijetetski proizvodi i dijetetski suplementi)
- Ispitivanje buke u životnoj sredini
- Uzimanje uzoraka vode za piće za hemijska i mikrobiološka ispitivanja.

Takođe, pored navedenih laboratorijskih kapaciteta u CETI i IJZCG, postoje i druge laboratorije u Crnoj Gori u kojima se vrše određena fizičko-hemijska ispitivanja od značaja za upravljanje hemikalijama, kao što su:

- **Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju - Laboratorija za ispitivanje kvaliteta vode i vazduha** vrši fizičko-hemijska ispitivanja ambijentalnog vazduha (padavina) i voda
- **JZU Dom zdravlja Bar-Laboratorija sanitarne hemije**, između ostalog, vrši fizičko-hemijska ispitivanja vode za piće i životnih namirnica
- **Jugoinspekt Control d.o.o. Bar** vrši fizičko-hemijska ispitivanja i uzorkovanje naftnih derivata.
- **Odsjek za carinsku laboratoriju Sektora za carinske poslove Uprave prihoda i carina** vrši određene fizičko - hemijske analize nafte, naftnih derivata i sličnih tečnih proizvoda prirodnog i sintetičkog porijekla. Analize se vrše za potrebe Uprave prihoda i carina u cilju pravilnog svrstavanja navedenih proizvoda u Carinsku tarifu i samim tim pravilnog obračuna carinskih dažbina.

Imajući u vidu postojeću laboratorijsku opremljenost i akreditacije, može se konstatovati da **laboratorijski potencijal postoji u pogledu ispitivanja fizičko-hemijskih svojstava, kao i instrumentalne analize koja je potrebna radi kontrole većeg dijela propisanih zabrana i ograničenja u pogledu hemikalija koje predstavljaju neprihvatljiv rizik**, i to prvenstveno u CETI i IJZCG. Potrebno je dalje raditi na uvođenju i akreditaciji metoda koje obuhvatiti sve metode iz Priloga 1. Pravilnika o metodama ispitivanja opasnih svojstava hemikalije ("Sl. list CG", br. 68/17). U Crnoj Gori nema institucija koje sprovode toksikološka i ekotoksikološka ispitivanja propisana u prilogu 2. i 3. navedenog pravilnika, niti onih koje su rade u skladu sa principima dobre laboratorijske prakse. Ipak, treba imati u vidu da se u pogledu toksikoloških i ekotoksikoloških svojstava smeša može raditi procjena na osnovu podataka o sastojcima, primenom metoda izračunavanja propisanih u Pravilniku o načinu klasifikacije, pakovanja i označavanja hemikalije u skladu sa globalno harmonizovanim sistemom UN ("Sl. list CG", br. 85/17 i 117/21), te da su takva ispitivanja ređe

⁸⁴ Atomska apsorpciona spektroskopija s grafitnom peći

⁸⁵ Dinamičko-mehanička analiza

⁸⁶ Infracrvena spektroskopija

potrebna nego ispitivanja fizičko-hemijskih svojstava. Takođe, činjenice govore da je crnogorsko tržište hemikalija malo, kao i da hemikalije na ovo tržište dolaze iz uvoza, te su za veliki dio supstanci toksikološka i ekotoksikološka ispitivanja su već izvršena u zemljama koje imaju DLP sertifikovane laboratorije. Potražnja za ovakvim ispitivanjima u Crnoj Gori nije zabilježena, a u slučaju potrebe postoji mogućnost da se toksikološka i ekotoksikološka ispitivanja izvrše van Crne Gore u raspoloživim DLP laboratorijama. **Ulaganja u tehnike i opremu potrebnu za DLP sertifikaciju laboratorija u Crnoj Gori treba razmatrati u budućnosti ukoliko se javi potražnja za toksikološkim i ekotoksikološkim ispitivanjima.**

2.9. PRIPREMLJENOST ZA VANREDNE SITUACIJE I REAGOVANJE U SLUČAJU TROVANJA

2.9.1. Pripremljenost za vanredne situacije, uključujući hemijske udes

U vanrednim situacijama (poput hemijskih udesa) primenjuje se skup mjera i radnji zaštite i spašavanja u cilju otkrivanja i sprječavanja nastajanja opasnosti, kao i ublažavanja i otklanjanja posljedica elementarnih nepogoda, tehničko-tehnoloških nesreća, radijacionih, hemijskih i bioloških kontaminacija, ratnog razaranja i terorizma, epidemija, epizootija, epifitotija i drugih nesreća koje mogu ugroziti ili ugrožavaju stanovništvo, materijalna dobra i životnu sredinu.). Planove, rukovođenje i koordiniranje u sistemu zaštite i spašavanju, kao i druge elemente neophodne za funkcionisanje ovog sistema, uključujući prava i obaveze učesnika u zaštiti i spašavanju, mjere, finansiranje i nadzor reguliše **Zakon o zaštiti i spašavanju** („Sl. list CG”, br. 13/07, 5/08, 32/11, 54/16 i 146/21). Primarna institucija zadužena za ovu oblast je Ministarstvo unutrašnjih poslova-Direktorat za zaštitu i spašavanje koja upravljanja cjelokupnim dijapazonom preventivnih, operativnih i sanacionih mjera i aktivnosti zaštite i spašavanja, ali sistem zaštite i spašavanja počiva na organizovanim aktivnostima i postupanjima preventivnog i operativnog karaktera koje pripremaju i sprovode državni organi, organi državne uprave i organi, opštine, privredna društva, druga pravna lica, preduzetnici i fizička lica, te je sistem zaštite i spašavanja u pogledu prava i obaveza postavljen je na najširoj mogućoj osnovi. Zaštita i spašavanje sprovodi se na osnovu **planova zaštite i spašavanja**, koji se utvrđuju na različitim nivoima i to:

- Nacionalni plan koji donosi Vlada, na predlog Ministarstva;
- Opštinski planovi koje donose skupštine opština;
- Preduzetni planovi koje donose privredna društva, druga pravna lica i preduzetnici.

Planovi zaštite i spašavanja izrađuju se na osnovu elaborata o procjeni rizika koji je sastavni dio plana.

Nacionalni plan zaštite i spašavanja od hemijskih i bioloških rizika donesen 2021. godine sadrži poseban dio sa elaboratom u pogledu hemijskih rizika i daje detaljnu analizu hazarda u vezi sa hemijskim udesima, moguće uzroke i posljedice, analizu rizika sa fokusom na postojeća Seveso postrojenja, opis potencijalnih izvora nastanka akcidenata i dr. Ovaj plan daje detaljan opis odgovarajućih mjera zaštite i spašavanja, uključujući opšte mjere pri proizvodnji, ispitivanju, prometu, upotrebi, skladištenju i transportu opasnih materija, kao i mjere specifične za eksplozivne materije, zapaljive tečnosti i gasove i prevoz hemikalija.

Radi **rukovođenja i koordiniranja** u zaštiti i spašavanju, obrazuju se timovi, i to:

- za teritoriju Crne Gore: **Koordinacioni tim za zaštitu i spašavanje** (koji čine predsjednik Vlade-rukovodilac tima; ministar unutrašnjih poslova-zamjenik rukovodioca tima i članovi: ministri nadležni za druge poslove koji mogu biti pogođeni vanrednim situacijama, kao i predstavnik Generalnog sekretarijata Vlade zadužen za odnose sa javnošću i predsjednik radnog tijela Vlade nadležnog za procjenu šteta od elementarnih nepogoda).
- za teritoriju opštine: **Opštinski tim za zaštitu i spašavanje** (koji čine predsjednik opštine- rukovodilac tima; komandir službe zaštite-zamjenik rukovodioca tima i članovi: predstavnik organizacione jedinice MUP nadležne za poslove zaštite i spašavanja, starješine organa lokalne uprave, odgovorna lica u privrednim društvima i drugim subjektima čija je djelatnost u vezi sa zaštitom i spašavanjem i predstavnik Crvenog krsta).

Operativno koordiniranje aktivnosti vrši **Operativni štab za zaštitu i spašavanje** (koji čine: rukovodilac i dva predstavnika organizacione jedinice MUP nadležne za poslove zaštite i spašavanja; starješina i jedan predstavnik organa uprave policije; načelnik Generalštaba Vojske Crne Gore; starješine organa uprave nadležnih za poslove carina, hidrometeorologije, seizmologije, voda, šuma, saobraćaja, veterinarske poslove, fitosanitarne poslove i poslove zaštite životne sredine; lica koja rukovode relevantnim zdravstvenim

ustanovama; predstavnik Crvenog krsta, kao i visoki rukovodni kadar organa državne uprave nadležnih za poslove šumarstva, vodoprivrede, zdravlja i vanjskih poslova).

Operativni štab obavlja slijedeće zadatke:

- 1) operativno koordinira rad učesnika zaštite i spašavanja;
- 2) operativno koordinira sprovođenje mjera i aktivnosti i postupanja za zaštitu i spašavanje;
- 3) koordinira izvršavanje naredbi i zaključaka Koordinacionog tima i Vlade;
- 4) operativno koordinira angažovanje operativnih jedinica, upotrebu opreme i sredstava za zaštitu i spašavanje;
- 5) koordinira aktivnosti saradnje u okviru programa civilne zaštite Evropske Unije;
- 6) saraduje sa tijelima susjednih država nadležnim za rukovođenje i koordiniranje u zaštiti i spašavanju;
- 7) procjenjuje stepen ugroženosti i mogućnost nastanka vanrednog stanja;
- 8) sprovodi druge radnje od značaja za operativno koordiniranje aktivnosti učesnika zaštite i spašavanja.

Usaglašenost rukovođenja dodatno je obezbijedena obavezom da Opštinski tim za zaštitu i spašavanje saraduje sa Koordinacionim timom i Operativnim štabom za zaštitu i spašavanje.

Pored toga, **u privrednom društvu, drugom pravnom licu i kod preduzetnika može obrazovati tim za zaštitu i spašavanje**, koji rukovodi i koordinira u aktivnostima zaštite i spašavanja u skladu sa preduzetnim planom.

Za uspješno rukovođenje i funkcionisanje sistema zaštite i spašavanja od bitnog je značaja **rana najava** događaja koji se mogu desiti. Tome doprinosi obaveza organa državne uprave nadležnog za poslove hidrometeorologije i seizmologije da ministarstvu nadležnom za poslove zaštite i spašavanja pruži stručnu pomoć i dostavi meteorološke i hidrološke informacije, prognoze i upozorenja o uslovima koji prethode atmosferskim i hidrološkim elementarnim nepogodama i akcidentnim zagađenjima vazduha i voda i toku njihovog trajanja, kao i druga saopštenja i stručne informacije u vezi s nastankom zemljotresa i prognozu vrste i obima posljedica njihovog dejstva na lica imovinu i životnu sredinu.

Takođe, obavezu dostavljanja raspoloživih podataka i informacija o stanju voda i atmosfere, prikupljenih u zoni i u vrijeme dejstva pojava koje prouzrokuju nepogode i akcidente imaju privredna društva, druga pravna lica i preduzetnici koji obavljaju meteorološka i hidrološka mjerenja i osmatranja.

Centralizovano prikupljanje informacija i podataka o svim vrstama rizika koji mogu ugroziti ljude, materijalna i kulturna dobra i životnu sredinu i njihova obrada sprovodi se u Operativno komunikacionom centru 112, kao i obavješavanje o tome svih relevantnih subjekata radi preduzimanja preventivnih i operativnih aktivnosti, a po potrebi i uzbunjivanje, radi izbjegavanja posljedica ili njihovog značajnog smanjenja.

Crna Gora bez podrške drugih država i aktiviranja Mehanizma za civilnu zaštitu EU ne može efikasno da se bori sa katastrofama, jer u takvim situacijama može biti neophodno aktivirati određene resurse kojih nema u Crnoj Gori, a kojima raspolažu zemlje članice (spasilački timovi, transport, oprema, medicinski timovi, itd). Stoga je Crna Gora potpisala Memorandum o razumjevanju sa EU u septembru 2014. godine. Pristupanje Mehanizmu za civilnu zaštitu Unije omogućava Crnoj Gori da učestvuje na sastancima Odbora civilne zaštite, radnim grupama za kreiranje politika, raznim programima obuke (uključujući zajedničke kurseve i vježbe, kao i razmjenu stručnjaka), na radionicama, seminarima i projektima. Mehanizam omogućava i pristup uslugama Centra za odgovor na vanredne situacije (ERCC)⁸⁷ i Zajedničkom sistemu za komunikaciju i informisanje u slučaju katastrofa (CECIS)⁸⁸.

S tim u vezi, donešena je Strategija za smanjenje rizika od katastrofa sa akcionim planom za period 2018 - 2023. Strategija je u skladu sa globalnim naporima i zahtjevima međunarodne zajednice i Evropske komisije,

⁸⁷ Emergency Response Coordination Center – ERCC

⁸⁸ Common Emergency Communication and Information System- CECIS

a njeni ciljevi su u skladu sa Sendaj okvirom za smanjenje rizika od katastrofa. Između ostalog, ovom Strategijom je predviđeno i osnivanje Nacionalnog trening centra za zaštitu i spašavanje radi organizovanja treninga za osposobljavanje i usavršavanje pripadnika operativnih jedinica zaštite i spašavanja.

Nacionalni trening centar za zaštitu i spašavanje je otvoren u novembru 2022. i u narednom periodu se će otpočeti sa organizacijom i realizacijom relevantnih treninga u oblasti zaštite i spašavanja čime će se dodatno pomoći subjektima zaštite i spašavanja da budu spremniji i obučeniji za adekvatno reagovanje u ovoj oblasti.

Prioritetni izazov

Novoosnovani Nacionalni trening centar za zaštitu i spašavanje može doprinijeti jednoobraznom sistemu obuke koji će prema nacionalnim, evropskim i međunarodnim standardima, između ostalog, **podići pripremljenost operativnih jedinica za zaštitu i spašavanje za hemijske rizike**. Na ovaj način bi se obezbjedio profesionalno obučeni i spreman kadar, koji bi na terenu bio interoperabilan i pružao efikasniji odgovor u slučaju događanja koja zahtjevaju zaštitu i spašavanje, a uključuju i hemijske rizike.

2.9.2 . Reagovanje u slučaju trovanja

U slučaju trovanja medicinsku pomoć i zbrinjavanje pacijenata pružaju službe hitne pomoći i zdravstvene ustanove. Na osnovu obaveštenja koje dobija od zdravstvenih ustanova, Institut za javno zdravlje Crne Gore vodi evidenciju svim oboljenjima, između ostalog i o slučajevima u kojima je dijagnoza bila trovanje. Prikupljeni podaci se objavljuju na internet stranici IJZCG u okviru Statističkih godišnjaka o zdravlju stanovništva i zdravstvenoj zaštiti u Crnoj Gori. Između ostalog, Godišnjak pruža i podatke o registrovanim oboljenja povezanim sa dijagnozama (šifre T36-T50⁸⁹ i T51-T65⁹⁰) koje uključuju trovanje hemijskim agensima. Tabele 20. i 21. prikazuju ove podatke u vanbolničkoj i bolničkoj zdravstvenoj zaštiti, međutim navedeni podaci su usko vezani za šifre dijagnoza po Međunarodnoj klasifikaciji bolesti MKB-10 i ne pružaju mogućnost za dalje razdvajanje broja pacijenata prema tipu toksičnog agensa koji je uzrokovao trovanje (npr. hemikalije ili narkotici, alkohol, lijekovi, biološke supstance i sl.).

Tabela 20. Broj posjeta ljekaru zbog trovanja drogama i biološkim supstancama (T36-T50) i toksičnog dejstva supstanci nemedicinskog porekla (T51-T65) u vanbolničkoj zdravstvenoj zaštiti, 2014-2018

Opis dijagnoze	Šifre	2014	2015	2016	2017	2018
Trovanja drogama i biološkim supstancama	T36-T50	46	47	34	32	23
Toksično dejstvo supstanci nemedicinskog porekla	T51-T65	58	44	44	21	25
Ukupno	T36-T65	104	91	78	53	48

Izvor: IJZCG-Statistički godišnjak o zdravlju stanovništva i zdravstvenoj zaštiti

Tabela 21. Broj bolničkih otpusta u Crnoj Gori zbog trovanja drogama i biološkim supstancama (T36-T50) i toksičnog dejstva supstanci nemedicinskog porekla (T51-T65), 2014-2017

⁸⁹ Šifra T36-T50 obuhvata trovanja drogama i biološkim supstancama npr. narkoticima i psihodislepticima, anestheticima, antiepilepticima i sedativno-hipnotičkim lijekovima, psihotropnim lijekovima, antibioticima, hormonima i drugim lijekovima, hemijskim preparatima i biološkim supstancama.

⁹⁰ Šifra T51-T65 obuhvata toksično dejstvo supstanci nemedicinskog porekla npr. alkohola, organskih rastvarača, halogenih derivata alifatičnih i aromatičnih ugljovodonika, korozivnih supstanci, sapuna i deterdženata, metala, ugljen monoksida, pesticida, alfatoksina i drugih neljekovitih supstanci.

Opis dijagnoze	Šifre	2014	2015	2016	2017
Trovanja drogama i biološkim supstancama	T36-T50	110	137	106	65
Toksično dejstvo substanci nemedicinskog porekla	T51-T65	66	85	67	38
Ukupno	T36-T65	176	222	173	103

Izvor: IJZCG-Statistički godišnjak o zdravlju stanovništva i zdravstvenoj zaštiti

Centar za kontrolu trovanja, kao centralno tijelo za prikupljanje i objedinjavanje svih informacija o trovanjima i toksičnim agensima, kao i za predlaganje mjera za prevenciju i reagovanje u slučajevima trovanja, još uvijek nije uspostavljen u Crnoj Gori. S tim u vezi, postoji nedostatak u pogledu toksikologa iz ovakvog centra koji bi kontinuirano bili na raspolaganju medicinskom osoblju ali i građanima, za toksikološku stručnu podršku u pogledu reagovanja u slučaju trovanja, adekvatnog tretmana i antidota.

Uz pomoć Kancelarije Svjetske zdravstvene organizacije (SZO) za Crnu Goru, Ministarstvo zdravlja je dobilo ekspertsku podršku SZO za procjenu kapaciteta i izradu elaborata za uspostavljanje Centra za kontrolu trovanja. U toku 2019. godine urađen je Instrument za procjenu namjerno izazvanih bioloških i hemijskih događaja u saradnji sa predstavnicima relevantnih institucija i poslat na verifikaciju ekspertima SZO. U maju 2019. održana je zajednička eksterna evaluacija nacionalnih kapaciteta JEE (Joint External Evaluation) za pripremljenost i odgovor zemlje u slučaju događaja koji predstavljaju potencijalnu prijetnju za javno zdravlje na globalnom nivou, bez obzira na tip i vrstu hazarda od strane eksperata SZO, a u koordinaciji sa: MZ, MUP i IJZCG. Tokom evaluacije tim eksperata je detaljno sagledao pripremljenost Crne Gore u slučaju trovanja hemijskih agensima. Konstatovani su kapaciteti zemlje za pripremljenost, odgovor i najbolje prakse, kao i oblasti koje je potrebno jačati. U preliminarnim nalazima procjene kapaciteta za kontrolu trovanja istaknuto je nepostojanje elektronskih baza podataka i analize podataka o intoksikacijama, potreba za dodatnom edukacijom zdravstvenog osoblja u cilju uspostavljanja funkcionalnog Centra za kontrolu trovanja, izrada standardizovanih terapijskih protokola za liječenje pacijenata, kao i podizanje nivoa svjesnosti opšte populacije o hemikalijama i trovanju kroz sistemski odgovor države.

Bilo je inicijalno planirano da se pripreme aktivnosti za uspostavljanje Centra za kontrolu trovanja u Crnoj Gori završe do kraja 2020. Međutim, usljed situacije izazvane Covid-19 virusom i imajući u vidu globalne probleme koje je pandemija izazvala kao i djelokrug rada Svjetske zdravstvene organizacije, biće izazov da se sredstva i aktivnosti usmjere u pravcu realizacije uspostavljanja Centra za kontrolu trovanja u Crnoj Gori. Stoga je realizacija ove aktivnosti pomjerena za 2024. godinu.

Budući Centar za kontrolu trovanja treba da ima osoblje specijalizovano u oblasti toksikologije i/ili urgentne medicine obučeno za rad u ovakvom centru, potrebne baze podataka o adekvatnom tretmanu i antidotima, standardizovane terapijske protokole, kao i adekvatne komunikacione veze sa svim relevantnim zdravstvenim ustanovama. Takođe, imajući u vidu da je IJZCG zadužen za vođenje evidencija i zdravstveno-statističkih podataka, potrebno je uspostaviti blisku saradnju budućeg Centra za kontrolu trovanja sa ovim institutom radi efikasne i detaljne razmjene podataka u vezi sa trovanjima. Pored toga, budući centar treba da ima komunikaciju sa AZPŽS, ali i UBHVFP, radi efikasne razmjene informacija o potencijalnim hemijskim agensima koji mogu uzrokovati trovanje (hemikalijama, biocidnim proizvodima i sredstvima za zaštitu bilja) na tržištu Crne Gore, kao i o preventivnim mjerama koje treba preduzeti radi spriječavanja trovanja.

Takođe, preporučuje se korišćenje Uputstva za kontrolu trovanja koje je u okviru Internacionalnog programa za hemijsku bezbjednost izradila Svjetska zdravstvena organizacija (WHO), kao i Aneksa VIII CLP regulative u pogledu harmonizovanog pristupa prikupljanju informacija u vezi sa kontrolom trovanja, kojem Crna Gora kao buduća članica EU takođe treba da se prilagodi.

2.10. SVIJEŠT O RIZICIMA OD HEMIKALIJA; INFORMISANJE I EDUKACIJA

2.10.1. Svijest opšte populacije o rizicima od hemikalija

Istraživanje o stavu Evropljana o pitanjima životne sredine⁹¹ pokazuje da je 84% stanovnika EU zabrinuto zbog uticaja hemikalija prisutnih u svakodnevnim proizvodima na njihovo zdravlje, a da je 90% zabrinuto zbog uticaja ovih hemikalija na životnu sredinu. U Crnoj Gori ovakva istraživanja javnog mnjenja nijesu rađena.

Svijest opšte populacije o mogućem štetnom uticaju hemikalija treba kontinuirano graditi, s posebnim osvrtom na hemikalije i proizvode koji se upotrebljavaju u domaćinstvu. S tim u vezi, jako je bitno da potrošači znaju gdje mogu naći informaciju o opasnostima hemikalije koju koriste i o mjerama za njeno bezbjedno korišćenje. Naime, hemijski proizvodi, kao što su boje, lijepak ili detergentsi, na etiketi moraju imati oznake koje ukazuju na opasnosti od konkretne hemikalije, kao i na adekvatne mjere predostrožnosti. Proizvodi za opštu upotrebu koji spadaju u kozmetiku i detergente na etiketi treba da imaju spisak sastojaka i instrukcije za bezbjedno korišćenje. Takođe, i predmeti kao što su odjeća, igračke i elektronski uređaji, mogu da sadrže opasne hemikalije na koje treba obratiti pažnju, a posebno kada postoji mogućnost za izloženost osjetljivih grupa poput djece i trudnica.

MEPPU i AZŽS su prepoznali potrebu da se podstaknu interesovanje i aktivnosti NVO na polju podizanja svijesti o opasnostima i rizicima od hemikalija, te su projekti koji se odnose na ovu temu odobreni za finansiranje NVO projekta iz Budžeta Crne Gore u 2020. i 2021. u skladu sa Sektorskom analizom za utvrđivanje predloga prioritarnih oblasti od javnog interesa (vidjeti tačku 2.5.2.). S tim u vezi, u Crnoj Gori su prethodnih godina sprovedeni projekti NVO koji su imali za cilj podizanje svijesti opšte javnosti o hemikalijama. Takođe, AZŽS u okviru svojih kapaciteta i zaduženja pruža informacije iz oblasti upravljanja hemikalijama. Za sada su podaci o izdatim dozvolama u vezi sa hemikalijama i biocidnim proizvodima obuhvaćeni Informacijom o stanju životne sredine, koja se objavljuje na sajtu AZŽS, svake godine za prethodnu godinu. Pored toga, sajtu AZŽS, u sekciji HelpDeska, objavljene su i brošure sa informacijama o hemikalijama kojima treba posvetiti posebnu pažnju s obzirom na rizike pri izlaganju, kao što su Priručnik o živi i Priručnik za rukovanje materijalima koji sadrže azbestna vlakna i brošure „Šta je VOC“ i „Pazi šta kupuješ!“.

Brošura „Pazi šta kupuješ!“ je izrađena u saradnji nadležnih organa sa naučnoistraživačkim sektorom, kao prva aktivnost koja je proistekla iz Memoranduma o saradnji (vidjeti tačku 2.5.3.), a posvećena je informisanju stanovništva o tome da različiti proizvodi koji su u svakodnevnoj upotrebi u domaćinstvima mogu sadržati opasne hemikalije i daje informacije o sastojcima na koje treba obratiti pažnju, povezanim rizicima i preventivnim mjerama. Brošura „Šta je VOC“ daje detaljnije informacije o rizicima koji su povezani sa isparljivim organskim jedinjenjima (VOC), u kojim proizvodima u kućnim uslovima se mogu naći ova jedinjenja i na koji način svaki građanin može doprineti smanjenju uticaja VOC jedinjenja.

Prioritetni izazov

S obzirom na značajan broj veoma opasnih hemikalija koje se mogu naći u proizvodima koji se svakodnevno koriste, rizike koje one predstavljaju i preventivne mjere koje mogu biti primljene od stanovništva u kućnim uslovima, dalja izrada publikacija na ove teme uz stručnu podršku naučno-istraživačkog sektora, objavljivanje na web stranici HelpDeska i njihova promocija u javnosti uz diseminaciju u saradnji sa civilnim sektorom, može doprinjeti **jačanju svijesti stanovništva o značaju hemijske bezbjednosti proizvoda i primjeni mjera za smanjenje rizika.**

⁹¹ Attitudes of Europeans towards the Environment, Eurostat, Eurobarometer, 2020
<https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2257>

2.10.1.1. Rodni aspekt u kontekstu rizika od hemikalija i posebno osjetljivih grupa

Važno je razumjeti da brojni društveni i biološki faktori utiču na nivo izloženosti hemikalijama sa aspekta rodni i posebno osjetljivih grupa korisnika hemikalija, te da uticaji koji hemikalije mogu ostvariti na zdravlje ljudi zavise od njihove podložnosti dejstvu hemikalija. Na pojedina opasna svojstva hemikalija (poput akutne toksičnosti) žene mogu biti osjetljivije od muškaraca iz razloga što žene generalno imaju manju telesnu masu, pa kada su izložene istoj koncentraciji opasnih hemikalija (npr. iz vazduha) žene primaju veću dozu po kg telesne mase u poređenju sa muškarcima i shodno se kod njih mogu očekivati izraženiji efekti hemikalija. S tim u vezi, u razmatranju rodne osjetljivosti u pogledu potencijalne izloženosti hemikalijama treba imati u vidu i svakodnevnu rutinu i navike pojedinih grupa u vezi sa korišćenjem hemikalija, kako u profesionalnom tako i u privatnom životu. Ukoliko se na ovo pitanje gleda uopšteno, može se reći da žene relativno često bivaju izložene različitim hemikalijama koje spadaju u sredstva za čišćenje i održavanje higijene, dezinficijense i antiseptike, a s obzirom na kućne poslove koje obavljaju u privatnom životu, kao i tzv. ženske poslove (npr. čistačice, medicinske sestre i td.), dok muškarci takođe mogu biti značajno izloženi dejstvu veoma opasnih hemikalija u profesionalnim aktivnostima koje se tradicionalno smatraju tzv. muškim poslovima (u sektorima poljoprivrede, transporta i industrije), pri čemu se ovde može raditi o hemikalijama za profesionalnu upotrebu, koje mogu imati veoma teške i dugotrajne efekte na zdravlje ukoliko dođe do izlaganja.

Ipak, kada se govori o opasnim svojstvima hemikalija i potencijalnoj izloženosti u kontekstu rodne osjetljivosti, najvažnija je povezanost između rodnog aspekta i uticaja hemikalija na reproduktivno zdravlje i fertilitet, kao i na zdravlje potomstva uzimajući u obzir potencijalne efekte hemikalija na plod i laktaciju, ali i specifičnosti dječijeg organizma te njegovog odnosa sa majkom u prenatalnom i najranijem dobu. Sa aspekta fertiliteta, i žene i muškarci mogu biti pogođeni efektima hemikalija koje su toksične po reprodukciju, a u zavisnosti od primljene doze moguće su dugotrajne posljedice koje se u reflektuju i kroz pojavu steriliteta. Međutim, žene su posebno ugrožena kategorija kada je u pitanju uticaj hemikalija koje su toksične po reprodukciju, jer su naročito ranjive u određenim periodima reproduktivnog doba, odnosno tokom trudnoće i dojenja kada postoji kontinuirana razmjena materija između majke i bebe. S tim u vezi, u komunikaciji rizika od hemikalija sa ženama odnosno majkama, posebni osvrt treba staviti na potencijalne rizike po djecu, jer ona imaju manju telesnu masu, brži metabolizam i organizam u razvoju, kao i drugačiji obrazac ponašanja od odraslih (npr. istražuju svoje okruženje probajući i sisajući stvari), te posledično štetni efekti usled izlaganja hemikalijama kod djece mogu biti izraženiji i dalekosežniji nego kod odraslih.

Prioritetni izazov

Imajući u vidu prethodno navedeno, u **jačanju svijesti stanovništva o značaju hemijske bezbjednosti, posebnu pažnju treba posvetiti osjetljivim rodnim grupama sa fokusom na majke sa djecom** kako bi im se, uzimajući u obzir karakteristike i ranjivost ovih grupa, ukazalo na relevantne opasnosti i rizike od izlaganja hemikalijama, kao i na mjere za smanjenje rizika.

2.10.3. Informisanje i edukacija profesionalnih korisnika hemikalija

U pogledu radnika koji u profesionalnoj aktivnosti dolaze u kontakt sa različitim hemikalijama potrebno je kontinuirano raditi na osposobljavanju za bezbjedno korišćenje hemikalija i mjerama zaštite na radu. S tim u vezi, MRSS-Direkcija za poslove zaštite i zdravlja na radu, u okviru svojih nadležnosti sprovodi potrebne procedure i edukacije, a svi privredni subjekti koji u svom radu rukuju sa hemikalijama ili ih koriste u proizvodnji treba da sprovedu detaljnu procjenu rizika pri izlaganju hemijskim materijama na radnim mjestima i utvrde načine bezbjednog rukovanja da bi se izbjeglo nepotrebno izlaganje ili stepen izlaganja sveo na minimum. Pored ove direkcije, usluge savjetovanja iz ove oblasti obezbjeđuje stručno lice ili stručna služba za ZZNR, odnosno 43 ovlašćenih organizacija za poslove zaštite i zdravlja na radu. Prema Zakonu o zaštiti i

zdravlju na radu, poslodavac je u obavezi da izvrši osposobljavanje zaposlenog kod zasnivanja radnog odnosa, raspoređivanja na drugo radno mjesto, uvođenja nove tehnologije, uvođenja novih ili zamjene sredstava za rad, promjene procesa rada i ponovnog raspoređivanja na rad poslije odsustvovanja koje je trajalo duže od godinu dana. Tokom osposobljavanja zaposleni treba da bude upoznat sa svim opasnostima na poslovima na kojima će biti angažovan, kao i o konkretnim mjerama zaštite i zdravlja na radu koje su potrebne radi otklanjanja opasnosti po život, odnosno oštećenje zdravlja. Stoga uslovi za pravovremeno dostizanje zadovoljavajućeg nivoa obučenosti zaposlenih postoje, ali potrebno je nastaviti sa edukacijom, kao i uspostavljanjem odgovarajuće tehničke kontrole i/ili korišćenjem sredstava i opreme lične zaštite na radu minimizovati izloženost hemikalijama na radnim mjestima.

Prioritetni izazov

S obzirom da su dotrajali proizvodi i materijali koji sadrže azbest u mnogim privrednim subjektima različite djelatnosti (npr. u vodovodima, ali i kao ugrađeni građevinski materijal u poslovnim objektima), u narednom periodu je potrebno pristupiti sveobuhvatnom sagledavanju kroz Izradu Nacionalnog profila izloženosti azbestu (vidjeti poglavlje 2.2.2.1). Imajući vidu potencijalne opasnosti po zdravlje radnika koje se mogu ispoljiti prilikom izlaganja azbestu naročito prilikom manipulacije i zamjene, potrebno je **posebnu pažnju posvetiti obukama radnika koji na radu dolaze u kontakt sa dotrajalim proizvodima i materijalima koji sadrže azbest.**

U pogledu edukacija u vezi sa održivom upotrebom sredstava za zaštitu bilja, UBHVFP organizuje besplatne obuke za poljoprivredne proizvođače odnosno korisnike sredstava za zaštitu bilja. Nakon uspješno završene obuke polaznicima se izdaje sertifikat o specijalističkom kursu, osnovu kojeg se upisuju u Registar korisnika sredstava za zaštitu bilja, kao i legitimacija za kupovinu sredstava za zaštitu bilja. Ukupno je obučeno 555 profesionalnih korisnika sredstava za zaštitu bilja koji su dobili potrebne brošure, a nakon provjere znanja i uspješno položenih testova uručeni su im sertifikati i legitimacije. Nacionalni plan za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja za period 2021-2026 predviđa kontinuirani nastavak sa ovim aktivnostima.

2.11. MEĐUNARODNI SPORAZUMI U VEZI SA UPRAVLJANJEM HEMIKALIJAMA

Crna Gora je pristupila određenom broju multilateralnih sporazuma (konvencija) iz oblasti zaštiti životne sredine usvajanjem instrumenata sukcesije ili postupkom pristupanja odnosno ratifikacije.⁹² Za izvršavanje svih obaveza koje proističu iz ovih multilateralnih sporazuma nadležno je MEPPU uz koordinaciju sa Ministarstvom vanjskih poslova.

U pogledu međunarodnih konvencija koje regulišu goruće izazove u pogledu hemikalija na međunarodnom nivou, Crna Gora je potpisnica Roterdamske, Stokholmske, kao i Minamata konvencije:

- **Roterdamska konvencija o postupku davanja saglasnosti na osnovu prethodnog obavještanja za određene opasne hemikalije i pesticide u međunarodnoj trgovini** uvodi podijelu odgovornosti i saradnju između strana ugovornica na polju međunarodne trgovine određenim opasnim hemikalijama i pesticidima, a da bi se doprinijelo njihovom korišćenju na način koji je prihvatljiv za životnu sredinu, i to razmenom informacija o njihovim karakteristikama i planiranoj trgovini, starajući se o procesu donošenja odluka na nacionalnom nivou o uvozu i izvozu i prenošenju ovih odluka drugim zemljama potpisnicama. Crna Gora je ratifikovala Roterdamsku konvenciju 2011. godine.⁹³ Sprovođenje Roterdamske konvencije podrazumjeva uvođenje u nacionalno zakonodavstvo i sprovođenje niza administrativnih procedura u vezi sa hemikalijama i pesticidima koji su izlistani u aneksima Roterdamske konvencije. Kada se hemikalija uvrsti na Aneks III Konvencije svim stranama ugovornicama se dostavlja Odluka sa smjernicama koja sadrži sve podatke o hemikaliji i o konačnim regulatornim mjerama kojim se zabranjuje ili strogo ograničava njena upotreba. Strane ugovornice imaju rok od devet mjeseci od dostavljanja Odluke sa smjernicama da pripreme odgovor u vezi budućeg uvoza dotične hemikalije. Odgovor može biti konačan (da se dozvoli budući uvoz, da se ne dozvoli budući uvoz, ili da se dozvoli uvoz pod određenim uslovima) ili odgovor može biti privremeni. Odluke zemalja uvoznica se svakih pola godine prosljeđuju svim ugovornim stankama, putem PIC cirkulara, a strane izvoznice su obavezne po Konvenciji preduzeti odgovarajuće mjere da osiguraju da izvoznici u njihovoj nadležnosti poštuju ove odluke. To podrazumjeva da se prilikom uvoza/izvoza hemikalija sa liste iz Roterdamske konvencije zemlja uvoznica i zemlja izvoznica sprovode postupak davanja saglasnosti na osnovu prethodnog obavještanja (PIC postupak) tj. međusobno komuniciraju o planiranom uvozu/izvozu, a na osnovu informacija koje kompanija izvoznik po zakonu dužna da dostavi svom nadležnom organu pre planiranog izvoza. U Crnoj Gori je PIC procedura detaljno regulisana relevantnim odredbama Zakona o hemikalijama. Svaka strana ugovornica ima obavezu da imenuje državno tijelo koje će biti ovlašćeno da djeluje u izvršenju administrativnih funkcija prema zahtjevima Konvencije. AZŽS je imenovana, kao tijelo na nivou države, za koordinaciju implementacije Roterdamske konvencije u Crnoj Gori.

- **Stokholmska konvencija o dugotrajnim organskim zagađujućim supstancama** je globalni sporazum koji utvrđuje ciljeve, principe i postupke i uslove koje svaka strana potpisnica Konvencije mora ispuniti u

⁹² Crna Gora je članica: Bazelske konvencije, Roterdamske konvencije, Stokholmske konvencije, Konvencije UN-a o biodiverzitetu, Protokola iz Kjotoa, Protokola iz Kartagine, Protokola iz Nagoje, Londonske konvencije, Konvencije UN-a za borbu protiv dezertifikacije (UNCCD), Okvirne konvencije UN-a o klimatskim promjenama (UNFCCC), Konvencije o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe hemijskog oružja i o njegovom uništavanju (CWC) Konvencije o zaštiti migratornih vrsta divljih životinja (Bonska konvencija), Bernske konvencije, Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje flore i faune (CITES), Ramsar konvencije, Protokola iz Montreala, Međunarodne konvencije o sprečavanju zagađivanja sa brodova (MARPOL konvencija), Međunarodne konvencije o zaštiti biljaka (IPPC), Espoo konvencije, Protokola o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu, Arhuske konvencije, Konvencije o prekograničnom zagađivanju vazduha na velikim udaljenostima (CLRTAP), Barselonske i Minamata konvencije.

⁹³ Zakon o potvrđivanju Roterdamske konvencije o postupku davanja saglasnosti na osnovu prethodnog obavještanja za određene opasne hemikalije i pesticide u međunarodnoj trgovini („Sl. list CG - Međunarodni ugovori”, br. 03/11)

pogledu smanjenja, odnosno ukidanja proizvodnje, upotrebe, uvoza i izvoza POPs hemikalija, a u cilju zaštite zdravlja ljudi i životne sredine od njihovih dugotrajnih efekata i bioakumulacije. Države potpisnice ove Konvencije imaju obavezu da utvrde, zabrane ili ograniče proizvodnju, promet i korišćenje POPs, kao i obavezu da smanje, odnosno eliminišu emisije POPs hemikalija. Inicijalno Stokholmska konvencija je obuhvatala 12 POPs hemikalija, ali je do danas amandmanima na anekse Stokholmske konvencije ovaj broj proširen za 18 novih POPs hemikalija (Tabela 22.), od kojih neke spadaju u više grupa POPs (POPs pesticidi, industrijske i/ili nenamjerno proizvedene POPs hemikalije).

Tabela 22. Inicijalne i nove POPs hemikalije

Grupa POPs	12 inicijalnih POPs	18 novih POPs
POPs pesticidi	aldrin, DDT, endrin, dieldrin, hlordan, mireks, toksafen, heptahlor, heksahlorbenzen	Lindan (γ -HCH), Hlordekon, Pentahlorbenzen, α -HCH, β -HCH, Endosulfan, Pentahlorfenol, dikofol*
Industrijske POPs	Heksahlorbenzen, PCBs	PFOS i PFOSF, heksabrombifenil, heksabromciklododekan, tetrabromdifenil etar i pentabromdifenil etar; heksabromdifenil etar i heptabromdifenil etar, heksahlorbutadien, pentahlorbenzen, polihlorinovani naftaleni, c-DecaBDE, SCCPs, PFOA*
Nenamjerno proizvedene POPs	PCDDs, PCDFs, PCBs, heksahlorbenzen	α -HCH, β -HCH, pentahlorbenzen, polihlorinovani naftaleni, heksahlorbutadien

Napomena*: Amandmani u pogledu Dikofol-a i PFOA su doneseni 2019. godine

Crna Gora je ratifikovala **Stokholmsku konvenciju** o dugotrajnim organskim zagađujućim supstancama 2010. godine⁹⁴. U skladu sa preuzetim obavezama, Crna Gora je izradila Nacionalni plan za implementaciju Stokholmske konvencije (NIP) koji je identifikovao da prisustvo opreme koja sadrži PCB i otpada sa PCB predstavlja najveći problem u upravljanju POPs hemikalijama u Crnoj Gori. Identifikovani problemi u vezi sa PCB su u finalnoj fazi rješavanja kroz realizaciju projekta „Sveobuhvatno ekološki prihvatljivo upravljanje otpadom koji sadrži PCB u Crnoj Gori“. Pored ključnog problema u vezi sa PCB, identifikovana je i potreba za rješavanje pitanja nenamjerno emitovanih POPs. U inventarizaciji PCDD/PCDF, PCB i HCB prepoznati su sektori, podsektori i specifični procesi u kojima dolazi do ispuštanja navedenih polutanata u vazduh. U pogledu POPs pesticida, u NIP nije utvrđeno da u Crnoj Gori postoje zalihe niti lokacije kontaminirane POPs pesticidima. S obzirom da je u skladu sa članom 7. ove Konvencije država je u obavezi da ažurira NIP, naročito poslije uključivanja novih POPs hemikalija na listu Konvencije, Crna Gora je izvršila reviziju i ažuriranje NIP. Revidirani Nacionalni plan implementacije Stokholmske konvencije o dugotrajnim organskim zagađivačima (POPs), sa akcionim planom za period 2019-2023. godine obezbjedio je ažuriranje inventara starih POPs hemikalija i izradu inventara novih POPs hemikalija (u skladu sa amandmanima Stokholmske konvencije usvojenim do 2018. godine). Takođe, revidirani NIP pruža akcione planove u skladu sa novim nalazima koji, između ostalog, uključuju i aktivnosti u odnosu na relevantne nove POPs hemikalije (PBDEs, HBB, HBCDD i PFOS) u proizvodima i otpadu, ali i nastavak aktivnosti u odnosu na nenamerno emitovane POPs hemikalije i PCB, a u cilju eliminacije ili ograničenja proizvodnje i upotrebe POPs hemikalija i upravljanja POPs otpadom na bezbjedan, efikasan i ekološki prihvatljiv način.

➤ **Minamatska konvencija o živi** ima za cilj da spriječi globalno zagađenje živom. Konvencija pokriva sve aspekte "životnog ciklusa" žive i njena implementacija treba da obezbjedi zaštitu zdravlja ljudi i životne sredine od antropogenih emisija i ispuštanja žive i jedinjenja žive na globalnom nivou, s obzirom da zagađenje živom prelazi velike razdaljine vazduhom. Konvencijom je, između ostalog, predviđena zabrana proizvodnje,

⁹⁴ Zakon o potvrđivanju Stokholmske konvencije o dugotrajnim organskim zagađujućim supstancama („Sl. list CG - Međunarodni ugovori“, br. 16/2010)

uvoza i izvoza proizvoda koji sadrže živu (barometri, manometri, termometri...), kao i mjere koje je potrebno preduzeti za dentalni amalgam. Takođe, ova konvencija reguliše pitanja skladištenja žive i otpada koji je sadrži, i podstiče zemlje da izrade relevantne strategije u cilju procjene prioriteta, upravljanja i po potrebi sanaciju kontaminiranih lokacija. Crna Gora je ratifikovala Minamatsku konvenciju o živi u martu 2019⁹⁵. U decembru 2021. Vlada je usvojila Nacionalni plan implementacije Minamatske konvencije o živi, s Akcionim planom za period 2022-2023 i Izveštajem o Minamata inicijalnoj procjeni. Minamata inicijalna procjena je dala detaljni pregled stanja u Crnoj Gori u pogledu žive, odnosno proizvoda i otpada koji je sadrže, kao i smjernice neophodne za definisanje prioriteta i daljih aktivnosti u vezi sa konvencijom. Izveštaj o Minamata inicijalnoj procjeni za Crnu Goru sadrži nacionalni inventar emisija žive iz različitih sektora. Kao osnovni izvor ispuštanja žive u Crnoj Gori identifikovano je sagorijevanje uglja i druge upotrebe uglja, a slijede upotreba i odlaganje ostalih proizvoda, nezakonito odlaganje komunalnog otpada i odlaganje otpada. Ostali važni izvori sa značajno nižim emisijama su: sistem/prečišćavanje otpadnih voda, primjena, upotreba i odlaganje zubnih amalgamskih plombi, sagorijevanje ostalih fosilnih goriva/biomase i groblja. U kontekstu ciljeva utvrđenih planom definisano je da je radi zaštite životne sredine i zdravlja ljudi od negativnih uticaja žive neophodno unaprijediti upravljanje otpadom koji sadrži živu, uvesti tehnologije i bezbjednije alternative koje značajno redukuju emisiju i upotrebu žive i uspostaviti efikasan monitoring proizvoda i otpada sa sadržajem žive u Crnoj Gori. Predstavnic Crne Gore učestvovala je na III sastanku strana ugovornica Minamata Konvencije o živi u Ženevi (Švajcarska), na kojem su, između ostalog, razmotreni rezultati utvrđenog međusesijskog rada i usvojene odluke koje će doprinijeti daljem unaprijeđenju rada.

Takođe, za upravljanje hemikalijama od određenog značaja je i **Bazelska konvencija o kontroli prekograničnog kretanja opasnih otpada i njihovom odlaganju**. Naime, ovu konvenciju treba istaći kao konvenciju koja se tiče opasnog otpada, kao poslednje faze u životnom ciklusu opasnih hemikalija, te je neophodno uspostaviti sinergiju aktivnosti u vezi ove konvencije sa aktivnostima u vezi Stokholmske, Roterdamske i Minamatske konvencije.

Prioritetni izazov

Crna Gora kao zemlja potpisnica međunarodnih konvencija u oblasti upravljanja hemikalijama, dužna je da se stara o sprovođenju relevantnih zadataka i obaveza utvrđenih preuzetim Konvencijama, kao i da redovno izvještava prema sekretarijatima konvencija. S obzirom da se radi o međunarodnim konvencijama u istoj oblasti, **sinergijski pristup upravljanju hemikalijama i otpadom na koje se odnose ove konvencije može poboljšati efikasnost u izvršavanju relevantnih obaveza.**

S tim u vezi, u periodu 2022.-2025. sprovede se projekat "Jačanje sinergije između Bazelske, Roterdamske, Stokholmske i Minamata konvencije". sa ciljem unapređenja saradnje između ministarstava i agencija, industrije, naučnih instituta i organizacija civilnog društva u oblasti upravljanja hemikalijama i otpadom. Očekivani rezultati ovog projekta uključuju uspostavljanje sinergijskog pristupa upravljanju hemikalijama i otpadom u Crnoj Gori kroz unapređenje regulatornog okvira, izgradnju kapaciteta i aktivnosti podizanja svijesti, kao i uspostavljanje efikasnog nacionalnog mehanizma za izvještavanje u vezi sprovođenja Bazelske, Roterdamske, Stokholmske i Minamata konvencije. Ovaj projekat se finansira iz donatorskih sredstava, od strane Globalnog fonda za životnu sredinu (GEF).

⁹⁵ Zakon o potvrđivanju Minamatske konvencije o živi ("Sl. list CG-Međunarodni ugovori", br. 3/19)

2.12. ZAKLJUČAK ANALIZE STANJA

2.12.1. Osvrt na realizaciju i učinak prethodnog strateškog dokumenta

Nacionalna strategija upravljanja hemikalijama s Akcionim planom za period 2019-2022. godine, donešena je radi izgradnje sistema upravljanja hemikalijama koji obezbjeđuje visok nivo zaštite zdravlja ljudi i životne sredine, kao i poboljšanje slobodnog prometa sa državama EU i drugim državama uz podsticanje konkurentnosti crnogorske privrede kroz uvođenje bezbjednijih hemikalija i tehnoloških procesa. Ovaj opšti strateški cilj se postiže kroz ostvarivanje 7 operativnih ciljeva sa pratećim indikatorima uspjeha (11) i realizacijom 36 aktivnosti.

S obzirom da je realizacija Akcionog plana još uvijek u toku i trajaće do kraja 2022. godine, na osnovu dosadašnjeg toka realizacije planiranih aktivnosti može se predvidjeti da će od planiranih 36 aktivnosti u potpunosti ili djelimično biti realizovano 30, pri čemu je glavni razlog za djelimičnu realizaciju nekih aktivnosti kontinuirani karakter implementacije. Za preostalih 6 aktivnosti, a s obzirom na trenutni status i objektivne okolnosti u vezi njihove realizacije zaključuje se da u planiranom roku neće doći do njihove realizacije.

Aktivnosti za koje se realizacija mora pomjeriti za kasnije godine su:

- tri aktivnosti povezane sa operativnim ciljem 2: „Unapređenje implementacije postojećih propisa“, a koje se odnose na uspostavljanje Registra hemikalija i Registra biocidnih proizvoda u adekvatnom elektronskom obliku, kao i formiranje Komisije za procjenu biocida na osnovu tehničkog dosijea neće biti realizovane u predviđenom roku. Naime, navedena aktivnost nije mogla biti realizovana jer su sredstva iz programa IPA II koja su bila odvojena za uspostavljanje registra hemikalija i biocidnih proizvoda prenamijenjena iz sektora Životna sredina i klimatska akcija i dodijeljena sektoru Konkurentnost i inovacije kako bi se podržala mala i srednja preduzeća usljed situacije izazvane Covid 19. Predlog projekta je ponovno kandidovan za IPA III program 2021- 2027. Što se tiče formiranja Komisije za procjenu biocida na osnovu tehničkog dosijea, do sada ova aktivnost nije realizovana, ali je potpisivanjem Memoranduma o razmjevanju sa naučnoistraživačkim institucijama otvoren put za saradnju u ovom kontekstu.
- dvije aktivnosti povezane sa operativnim ciljem operativnog cilja 3: „Jačanje administrativnih kapaciteta za efikasno vršenje nadležnosti u oblasti hemikalija, koje se odnose na studijsku posjetu EU o principima kontrole i nadzora u oblasti upravljanja hemikalijama i biocidima i edukaciju o korišćenju odgovarajućih IT alata, nijesu realizovane usljed organičavanja putovanja i većih okupljanja zbog epidemiološke situacije sa Covid-19, te prelaska na online formu obuka koje nijesu adekvatne obuke sa navedenom temom.
- jedna aktivnost povezana sa operativnim ciljem 5 „Unapređenje mjera zaštite i pripremljenosti za slučajeve trovanja i hemijskih udesa“ koja se odnosi na uspostavljanje Centra za kontrolu trovanja nije realizovana jer zbog pandemije nije bilo moguće finalizovati procjenu nacionalnih kapaciteta i Elaborat za uspostavljanje Centra za kontrolu trovanja koji je Ministarstvo zdravlja trebalo da u saradnji sa Svjetskom zdravstvenom organizacijom realizuje tokom 2020. Rok za ovu aktivnost je pomjeren za 2024.

Takođe, za aktivnost koja se odnosi na dalje prenošenje Regulative o živi u okviru operativnog cilja 1: „Unapređenje regulatornog okvira kroz dalju harmonizaciju sa propisima EU u oblasti hemikalija i povezanim oblastima“ realizacija je usko povezana sa donošenjem novog Zakona o upravljanju otpadom u kojem će biti dat pravni osnov za donošenje podzakonskog akta kojim će se u potpunosti prenijeti Regulativa o živi. Stoga, iako je ova aktivnost u toku ostaje da se njena realizacija finalizuje po usvajanju pomenutog zakona. Pored toga, aktivnosti povezane sa rješavanjem pitanja PCB i industrijskog otpada u okviru operativnog cilja 6: „Unapređenje tehnologija u industrijskim postrojenjima i rješavanje pitanja industrijskog otpada i zastarjelih hemikalija“, su u završnoj fazi realizacije kroz projekte čija se finalizacija očekuje do kraja 2022, dok je pitanje zastarijelih hemikalija djelimično riješeno u okviru prethodno pomjenutih projekata, ali izvjesne količine

zastarjelih hemikalija su dodatno identifikovane i na njihovom adekvatnom zbrinjavanju treba raditi u narednom periodu.

Sve aktivnosti u okviru operativnog cilja 4: „Poboljšanje dostupnosti informacija o hemikalijama i podizanje javne svijesti“ i u okviru operativnog cilja 7: „Unapređenje međunarodne i regionalne saradnje i sprovođenje relevantnih konvencija“ su realizovane, kao i sve gore nespacificirane aktivnosti u okviru operativnih ciljeva 1,2,3, 5 i 6. S obzirom da neke od realizovanih aktivnosti treba sprovesti kontinuirano radi održavanja i daljeg unapređenja postignutog stanja, biće potrebno na dalje nastaviti sa sličnim aktivnostima uz izvjesne modifikacije.

U pogledu indikatora učinka, od ukupno 11 indikatora za 3 nisu ispunjene ciljane vrijednosti i to za one koji su primarno zavisni od dugoročno raspoloživih finansijskih sredstava za obezbjeđivanje osoblja, kao i savremene IT opreme i specifičnih softwera, jer se odnose na:

1) povećanje broja zaposlenih na poslovima upravljanja hemikalijama- nakon 2019. administrativni kapaciteti na poslovima upravljanja hemikalijama su u određenoj mjeri ojačani u MEPPU gdje je došlo do povećanja broja zaposlenih sa 1 na 2. Međutim, AZŽS je ostala na 3 zaposlenih kao i pre 2019. godine. Imajući u vidu obim zaduženja koja ima AZŽS u pogledu imlementacije propisa u oblasti hemikalija i biocidnih proizvoda kapaciteti su i dalje nedovoljni;

2) funkcionalne IT alate za efikasno vođenje Registra hemikalija (i registra biocidnih proizvoda kao sastavnog dijela), kao i statističku obradu podataka – registar se i dalje vodi u neodgovarajućoj formi. Projekat kojim je bilo planirano obezbjeđivanje adekvatnih IT alata nije realizovan zato što su sva planirana sredstva iz IPA II programa preusmjerena na druge prioritete usled pandemije Covid-19; i

3) dostupnost podataka o hemikalijama na internet portalu EIS- informativni sistem zaštite životne sredine je i dalje u fazi pilot verzije i nije ostvario funkcionalnost.

Imajući u vidu prethodno navedeno, **očekuje se da po završetku perioda obuhvaćenog akcionim planom stopa realizacije planiranih aktivnosti bude oko 80%**, te da je Nacionalna strategija upravljanja hemikalijama 2019-2022 postigla **veoma dobar učinak** u pogledu ostvarivanja ciljeva. Ipak, ostaje da se realizuju pojedine aktivnosti koje će dodatno doprinijeti unapređenju implementacije postojećih propisa i jačanju administrativnih kapaciteta za efikasno vršenje nadležnosti u oblasti hemikalija, kao i da se poboljša pripremljenost za slučajeve trovanja kroz uspostavljanje Centra za kontrolu trovanja.

Ključni izazov u budućem periodu ostaje stvaranje uslova za zapošljavanje dovoljnog broja službenika u nadležnim organima na poslovima upravljanja hemikalijama, kao i njihovo stručno usavršavanje za specifične poslove koji proizilaze iz REACH, CLP, BPR, PIC i POPs regulativa EU, jer bez adekvatnih kapaciteta u pogledu osoblja u nadležnim organima nije moguće ostvariti dalji napredak u ovoj oblasti.

2.12.2. Ključni nalazi analize stanja i identifikacija problema

Podaci za analizu stanja odabrani su shodno preporukama iz UNITAR vodiča za pripremu nacionalnog profila za upravljanje hemikalija, a uzimajući u obzir realizaciju ciljeva koje je definisala prethodna Nacionalna strategija upravljanja hemikalijama za period 2019-2022. godine i koristeći dostupne i mjerljive podatke detaljno opisane u poglavljima 2.1-2.11. U toku izrade Nacionalne strategije upravljanja hemikalijama 2023-2026, kao alat za analizu postojećeg stanja u pogledu snaga, slabosti, mogućnosti i prijetnji korišćena je metoda SWOT analize, a ključni problemi, njihovi uzroci i posljedice definisani su primenom metode Drvo problema. Nalazi ovih analiza korišćeni su za definisanje ciljeva Nacionalne strategije upravljanja hemikalijama 2023-2026, te za definisanje aktivnosti za prateći akcioni plan. Imajući u vidu da akcioni plan inicijalno treba da obuhvati period realizacije od dvije godine kako bi se potom analizirali postignuti rezultati

i po potrebi izvršila revizija prilikom daljeg planiranja, akcioni plan je usmjeren ka prioritetnim izazovima koji se moraju adresirati kroz aktivnosti u kratkoročnom periodu, a njihova realizacija daće potrebnu osnovu za dalji napredak i rješavanje izazova u dugoročnom periodu.

Ulazni podaci za analizu stanja su dobijeni iz sledećih izvora:

- Konsultativni sastanci i komunikacija tokom izrade Strategije;
- Prikupljeni komentari tokom konsultacija;
- Godišnji izvještaji o realizaciji akcionog plana prethodnog strateškog dokumenta;
- Uvid u raspoloživu dokumentaciju (dokumenta javne politike, EU i nacionalni zakonski propisi, različiti izvještaji iz formalnih i neformalnih izvora, statistički podaci i stručne analize);
- Stručna i regulatorna znanja u oblasti upravljanja hemikalijama i povezanim oblastima.

2.12.2.1. SWOT analiza

Rezultati **SWOT** analize predstavljeni su u 4 celine (Tabela 23.) koje se odnose na :

- **Snage (Strengths)** koje treba da povećamo;
- **Slabosti (Weaknesses)** koje treba da umanjimo;
- **Mogućnosti (Opportunities)** koje možemo da iskoristimo;
- **Prijetnje (Threats)** koje treba da pratimo i kontrolišemo.

Može se zaključiti da su glavne snage Crne Gore u tome što je sistem upravljanja hemikalijama uspostavljen na dobrim zakonodavnim i institucionalnim osnovama i u skladu sa obavezama u vezi sa pristupanjem EU, kao i iz članstva u međunarodnim konvencijama. Pri tom, problemi istorijskog otpada i PCB su u finalnoj fazi rješavanja tako da se bez tog tereta može pristupiti daljem unaprijeđenju sistema.

Mogućnosti za dalje unapređenje su u jačanju administrativnih kapaciteta, saradnji sa eksternim stručnjacima iz naučnoistraživačkog sektora, saradnji sa privrednih asocijacijama u pogledu informisanja i edukaciji industrije, poboljšanju informisanja šire javnosti, kao i u činjenici da je za stručno usavršavanje za specifične poslove koji proizilaze iz EU regulativa REACH, CLP, BPR, PIC i POPs na raspolaganju niz programa podrške uključujući IPA, ECHA, TAIEX. Takođe, novoosnovani Nacionalni trening centar za zaštitu i spašavanje može doprinijeti dodatnom poboljšanju pripremnosti u pogledu zaštite i spašavanja od hemijskih rizika.

Osnovne slabosti ogledaju se u činjenici da Registar hemikalija i Registar biocidnih proizvoda nisu adekvatno uspostavljeni i funkcionalni, a da s tim u vezi postoji nedostatak IT alata i znanja. Takođe, nedovoljan je broj zaposlenih u nadležnim organima, evidentan je nedostatak ekspertize u pogledu regulatorne procjene rizika, nije uspostavljen Centar za kontrolu trovanja, nedovoljna je relevantna informisanost industrije, kao i opšte javnosti, uključujući osjetljive grupe, o značaju bezbjednog upravljanja hemikalijama. Pored toga, još uvijek postoji izvjesna količina zastarjelih hemikalija u starim fabrikama, kao i široko rasprostranjeni dotrajali proizvoda koji sadrže azbest, a koje treba zbrinuti na adekvatan način.

Mogućnosti za otklanjanje navedenih slabosti postoje i na raspolaganju su različiti programi za tehničku podršku, ali je neophodno obezbjediti dodatne kadrove za dalje unapređenje sistema, kao i intenzivirati saradnju i komunikaciju sa privredom, naučnoistraživačkim i civilnim sektorom. Pri tom, zajedničko djelovanje ka bezbjednijem upravljanju hemikalijama u značajnoj mjeri može doprinijeti pripremi crnogorske industrije za potpuno usklađivanje poslovanja u pogledu hemikalija sa zahtjevima EU propisa.

Prijetnje u valorizaciji pomjenutih mogućnosti su u nedostatku finansijskih sredstava za ulaganje u dodatne kadrove i IT alate. Takođe, nedostatak osoblja koje poznaje problematiku hemikalija u civilnom sektoru, zastarjele zagađujuće tehnologije u industriji i izostanak aktivnosti na uvođenju bezbjednijih alternativa sa aspekta hemikalija, predstavlja značajnu otežavajuću okolnost u pogledu daljeg razvoja bezbjednog upravljanja hemikalijama.

Shodno identifikovanim snagama, slabostima, mogućnostima i prijetnjama pristupilo se radu na definisanju ključnih problema koje treba rešavati, te ciljeva i prioriternih aktivnosti.

Tabela 23. SWOT analiza upravljanja hemikalijama u Crnoj Gori

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Crna Gora se obavezala na ispunjavanje ciljeva održivog razvoja i Zelene agende za Zapadni Balkan ➤ Propisi u sektoru hemikalija su u značajnoj mjeri usaglašeni sa <i>EU acquis</i> (izuzev sa skorašnjim izmjenama uslijed tehničkog napretka), a sistem upravljanja hemikalija konceptualno postavljen na osnovama preuzetim iz EU ➤ Institucionalni okvir za upravljanje hemikalijama je uspostavljen i operativan (izuzev Centra za kontrolu trovanja), kao i međuresorna saradnja i koordinacioni mehanizmi ➤ Monitoring stanja životne sredine se kontinuirano sprovodi programski ➤ Raspoloživi laboratorijski kapaciteti i oprema za fizičko-hemijska ispitivanja su zadovoljavajući. ➤ Sprovode se obaveze u vezi sa međunarodnim konvencijama koje se odnose na hemikalije ➤ U finalnoj fazi rješavanja su istorijski problemi sa industrijskim otpadom i PCB 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Registar hemikalija i Registar biocidnih proizvoda se ne vode adekvatnom elektronskom obliku koji bi omogućio statističku obradu podataka i analizu, kao i razmenu podataka sa zainteresovanim stranama (u odgovarajućim nivoima pristupa) ➤ Nedostatak IT alata koje će obezbjediti razmjenu podataka u skladu sa EU standardima ➤ Centar za kontrolu trovanja nije uspostavljen ➤ Nedovoljan broj zaposlenih u nadležnim organima za poslovima u oblasti hemikalija ➤ Nedostatak ekspertize u pogledu regulatorne procjene rizika od hemikalija i biocidnih proizvoda; ➤ Nedovoljna informisanost opšte javnosti, uključujući posebno osjetljive grupe o hemikalijama i proizvodima koji ih sadrže ➤ Nedovoljno razvijena svijest industrije o značaju korišćenja bezbjednijih hemikalija ➤ Nije izrađen Nacionalni profil izloženosti azbestu ➤ Zastarjele hemikalije su i dalje prisutne u pojedinim starim fabrikama
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Administrativni kapaciteti u oblasti upravljanja hemikalijama mogu se nadograditi zapošljavanjem novih službenika, pod uslovom da se stvore pravno-formalni uslovi i obezbjedi finansiranje ➤ Dodatna nadogradnja potrebnih kapaciteta se može ostvariti kroz saradnju sa naučno-istraživačkim institucijama, uz dodatne obuke eksternih stručnjaka u oblasti regulatorne procjene rizika ➤ Stručno usavršavanje za specifične poslove koji proizilaze iz REACH, CLP, BPR, PIC i POPs regulativa EU je moguće uz podršku IPA, ECHA, TAIEX itd. ➤ Intenzivnije uključivanje naučno-istraživačkog i civilnog sektora u oblast upravljanja hemikalijama, može doprinjeti poboljšanju kvaliteta i obima informisanja o specifičnim temama u oblasti, kao i poboljšanju diseminacije relevantnih informacija ➤ Intenzivnije uključivanje privrednih asocijacija, može doprinjeti pripremi crnogorske industrije za potpuno usklađivanje poslovanja u pogledu hemikalija sa zahtjevima EU propisa i podizanju svijesti o značaju uvođenja bezbjednijih alternativa ➤ Treninzi u sklopu novoosnovanog Nacionalnog trening centra za zaštitu i spašavanje mogu doprinjeti dodatnom poboljšanju pripremnosti u pogledu zaštite i spašavanja od hemijskih rizika 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Nedostatak finansijskih sredstava koja su specifično namjenjena za razvoj sistema upravljanja hemikalijama (shodno konceptu EU regulativa o finansiranju ovakvih sistema) ➤ Eventualna stagnacija u harmonizaciji, može otvoriti prostor da se na nacionalno tržište plasiraju neke od hemikalija koje nijesu u skladu sa uslovima u EU. ➤ Nedostatak osoblja koje poznaje problematiku hemikalija u civilnom sektoru, može dovesti do izostanka participacije participacije NVO u kreiranju politike u ovoj oblasti ➤ Izostanak aktivnosti na uvođenju bezbjednijih alternativa sa aspekta hemikalija, može ugroziti konkurentnost crnogorske industrije, posebno kada se radi o zahtjevima koje treba ispuniti radi plasmana različitih proizvoda na EU tržište, kao i o primeni principa cirkularne ekonomije ➤ Nestabilna geopolitička situacija, može nametnuti vanredne prioritete i odložiti realizaciju aktivnosti na razvoju sistema upravljanja hemikalijama i povezanih aktivnosti (poput formiranja Centra za kontrolu trovanja)

2.12.2.2. Drvo problema

Glavni problemi i njihove uzročno-posljedične veze, definisani su primjenom metode Drvo problema, uzimajući u obzir prikupljene ulazne podatke na osnovu kojih je analizirana postojeća situacija. Radi lakšeg sagledavanja problema, njihovih uzroka i mogućih posljedica, rezultati analize su grafički prikazani (Grafik 4.). Utvrđeno je da ključni problem leži u tome što postojeći sistem upravljanja hemikalijama nije dovoljno efikasan u implementaciji propisa usaglašenih sa pravnom tekovinom EU i primjeni mjera za smanjenje rizika od opasnih hemikalija i proizvoda koji ih sadrže.

U pogledu harmonizacije, treba dalje raditi na prenošenju skorašnjih amandmana EU propisa o hemikalijama koji se odnose na zabrane i ograničenja, uvoz/izvoz, klasifikovane supstance i sl. Pored toga, liste aktivnih supstanci dozvoljenih u biocidnom proizvodu treba dopuniti u skladu sa skorašnjim EU odlukama o statusu pojedinih aktivnih supstanci. Isto važi i za liste aktivnih materija koje su dozvoljene za upotrebu u sredstvima za zaštitu bilja. Odredbe EU Uredbe o živi u dijelu koji se odnosi na otpad koji sadrži živu još uvijek čekaju na prenošenje u nacionalno zakonodavstvo. Pored toga, Zakon o sredstvima za ishranu bilja nije usklađen sa najnovijom EU regulativom koja se odnosi na ova sredstva. Takođe, paralelno sa procedom harmonizacije privredu treba pripremiti za potpuno usaglašavanje poslovanja sa zahtjevima pravne tekovine EU kroz adekvatno informisanje o obavezama u vezi sa hemikalijama koje ima privreda na EU tržištu.

Uzroci nedostaka u pogledu administrativnih i stručnih kapaciteta za efikasnu implementaciju propisa u oblasti upravljanja hemikalijama leže u nedovoljnom broju zaposlenih u nadležnim organima na poslovima u oblasti upravljanja hemikalijama, kao i u nedostatku specijalističkih znanja koja se stiču posebnim obukama i prenošenjem iskustava kolega iz EU zemalja. Takođe, nije oformljena Komisija za biocidne proizvode koja će pružati stručnu pomoć nadležnim organima u sprovođenju najzahtevnijih postupaka propisanih Zakonom o biocidnim proizvodima, a u radu na sprovođenju međunarodnih konvencija u oblasti hemikalija nedostaje sinergija. Pored toga, Centar za kontrolu trovanja koji će se starati o koordiniranom djelovanju na kontroli trovanja i prevenciji izlaganja toksičnim agensima još uvijek nije uspostavljen.

Uzroci nedostaka u pogledu IT alata za upravljanje podacima o hemikalijama, leže u tome što nije uspostavljen funkcionalni registar hemikalija sa registrom biocida kao integralnim dijelom, koji je podržan odgovarajućim softverom i hardverom koji bi omogućio bezbjedno prikupljanje, čuvanje i statističku obradu podataka, kao i pristup preko sigurnih web platformi uz različite nivoe pristupa za korisnike i nadležne organe. Funkcionalnosti web stranice Helpdeska nijesu adekvatne.

Takođe, rizikom od izlaganja opasnim hemikalijama i proizvodima koji ih sadrže se ne upravlja dovoljno efikasno. U tom kontekstu nedostatak leži u činjenici da potencijalno prisustvo opasnih hemikalija u različitim proizvodima, povezani rizici i preventivne mjere, nijesu dovoljno iskomunicirani sa stanovništvom, sa fokusom na osjetljive grupe. Takođe, rizici od SVHC i drugih veoma opasnih hemikalija i značaj njihove zamjene bezbjednijim alternativama, nijesu dovoljno iskomunicirani sa privredom. Široko rasprostranjeni dotrajali proizvodi koji sadrže azbest predstavljaju problem koji zahtjeva sveobuhvatano sagledavanje kroz Nacionalni profil izloženosti azbestu, kao i dodatno obučavanje radnika za specifične mjere zaštite od izlaganja azbestu iz dotrajalih proizvoda koji ga sadrže. Rizik od zastarijelih hemikalija nije u potpunosti otklonjen s obzirom da je preostalo je oko 50 t ovakvih hemikalija koje se skladište u fabrikama. Takođe, ostaje da se na jednobrazan način sprovedu dodatne obuke u pogledu zaštite i spašavanja od hemijskih rizika za sve relevantne pripadnike operativnih jedinica za zaštitu i spašavanje.

Sve se ovo može odraziti u vidu nedovoljnog nivoa zaštite zdravlja ljudi i životne sredine od opasnih hemikalija i proizvoda koji ih sadrže, smanjenja konkurentnosti crnogorske privrede za plasman hemikalija i proizvoda koji ih sadrže, kao i nedovoljne pripremljenosti nadležnih organa za izvršavanje obaveza u oblasti hemikalija koje su povezane sa budućim članstvom u EU.

Imajući u vidu identifikovane probleme i njihove uzroke, pristupilo se definisanju ciljeva i aktivnosti čijom realizacijom se mogu otkloniti ili ublažiti identifikovani problemi, te shodno izbeći moguće posljedice i omogućiti dalji razvoj sistema upravljanja hemikalijama. Ciljevi i predložene aktivnosti koje će dovesti do njihovog ostvarenja, kao i prateći indikatori učinka, prikazani su u Glavi III ovog strateškog dokumenta, a aktivnosti su detaljno opisane u Akcionom planu, u kome su specificirani relevantni detalji uključujući planirani period realizacije, nosioce aktivnosti, indikatore rezultata i izvore finansiranja.

POSLEDICE
PROBLEMI
UZROCI

Grafik 4. Drvo problema u upravljanju hemikalijama u Crnoj Gori

III) CILJEVI, AKTIVNOSTI I PRAĆENJE SPROVOĐENJA STRATEGIJE

3.1. STRATEŠKI I OPERATIVNI CILJEVI SA PRATEĆIM INDIKATORIMA USPJEHA I AKTIVNOSTIMA

Aktivnosti u oblasti upravljanja hemikalijama koje su sprovedene u dosadašnjem periodu u Crnoj Gori, bile su pretežno usmjerene na izgradnju sistema upravljanja hemikalijama kroz uspostavljanje regulatornog i institucionalnog okvira, kao i uspostavljanje okvira za izvršavanje obaveza koje proističu iz relevantnih međunarodnih konvencija. Takođe, dobri rezultati postignuti su u pogledu rješavanja pitanja istorijskog otpada i zagađenja, izgradnje mehanizama za zaštitu i spašavanje u slučaju hemijskih udesa, kao i mehanizama koji obezbjeđuju adekvatnu obučenost profesionalnih korisnika hemikalija o mjerama zaštite. Izvesni pomaci napravljeni su i u pogledu uključivanja civilnog i naučnog-sektora sektora u ovu oblast.

S tim u vezi, neophodno je dalje raditi na unapređenju u određenim segmentima u slijedećem vremenskom obuhvatu, odnosno realizovati aktivnosti koje iz objektivnih okolnosti nijesu mogle biti realizovane u prethodnom periodu i dalje unaprijediti sistem upravljanja hemikalijama tako da može da odgovori identifikovanim izazovima.

Opšti strateški cilj koji se želi postići ovom strategijom je:

- **Unaprijeđeno upravljanje hemikalijama i smanjenjen rizik od opasnih hemikalija i proizvoda koji ih sadrže**

To će se postići kroz ostvarivanje slijedećih operativnih ciljeva sa pratećim indikatorima učinka prikazanim u Tabeli 24.

Tabela 24. Operativnih ciljevi Nacionalne strategije upravljanja hemikalijama sa indikatorima učinka

Operativni cilj	Indikator učinka
CILJ 1: Poboljšana harmonizovanost propisa u oblasti upravljanja hemikalijama i povezanim oblastima sa relevantnim odredbama pravne tekovine EU	<ul style="list-style-type: none"> - Naziv indikatora 1.: Procentualni udio broja usvojenih harmonizovanih propisa u oblasti upravljanja hemikalijama i povezanim oblastima u odnosu na ukupan broj propisa planiranih za donošenje shodno PPCG - <u>Opis indikatora:</u> Indikatorom se prati realizacija dalje harmonizacije kroz povećanje procentualnog udjela propisa za koje je u relevantnoj godini realizovano usaglašavanje u odnosu na ukupan broj propisa u oblasti upravljanja hemikalijama i povezanim oblastima kojima je planirano usaglašavanje sa relevantnim EU propisima. Pri tom će se u proračun uzimati samo propisi koji su opisani u poglavlju 2.3. ove strategije. Ostvarenje ciljanih vrijednosti indikatora je potvrda da je došlo do poboljšanja harmonizovanosti propisa u oblasti upravljanja hemikalijama i povezanim oblastima sa relevantnim odredbama pravne tekovine EU. - <u>Potrebni podaci:</u> R = broj propisa u oblasti upravljanja hemikalijama i povezanih oblasti za koje je realizovano planirano preuzimanje odredbu pravne tekovine EU, u relevantnoj godini N = broj propisa u oblasti upravljanja hemikalijama i povezanih oblasti za koje nije realizovano planirano preuzimanje odredbu pravne tekovine EU, u relevantnoj godini <u>Formula za izračunavanje:</u> $[R/(N+R)] \times 100\%$ (napomena: za R i N se uzimaju u obzir samo propisi koji su specificirani u poglavlju 2.3. ove strategije) - <u>Izvor podataka:</u> Izvještaj o realizaciji Programa pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji (PPCG, za poglavlja 1, 12, 27 i 28) za 2022, 2024 i 2025 godinu, u dijelu koji se odnosi na propise u oblasti hemikalija i povezanih oblasti - <u>Institucija odgovorna za prikupljanje podataka:</u> MEPPU, Direkcija za kontrolu zagađenja i upravljanje hemikalijama, kontakt: Jelena Kovačević, jelena.kovacevic@mepg.gov.me - <u>Učestalost prikupljanja podataka:</u> Na godišnjem nivou, do kraja I kvartala tekuće za prethodnu godinu

	<ul style="list-style-type: none"> - <u>Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora</u>: Svake druge godine , tj. za godine za koje su definisane prelazne i ciljne vrijednosti - <u>Informacija o ciljnim vrijednostima</u>: 		
	Polazna vrijednost	Prelazna vrijednost	Ciljna vrijednost
	2022.	2024.	2026.
	~75%*	80%	85%
	*Podatak za polaznu vrijednost za 2022. godinu je procjena na osnovu realizacije za I-III kvartal i biće potvrđen ili revidiran kada se objavi Izvještaj o realizaciji PPCG za 2022.		
CILJ 2. Unaprijeđeni administrativni i stručni kapaciteti za implementaciju propisa o hemikalijama i biocidnim proizvodima	Naziv indikatora 2.a: Broj zaposlenih na poslovima upravljanja hemikalijama u nadležnim organima		
	<ul style="list-style-type: none"> - <u>Opis indikatora</u>: Indikatorom se prati povećanje broja zaposlenih na poslovima upravljanja hemikalijama u AZŽS i MEPPU, čime se identifikuje da li je došlo do jačanja administrativnih kapaciteta za implementaciju propisa o hemikalijama i biocidnim proizvodima. - <u>Potrebni podaci</u>: A) broj zaposlenih na poslovima upravljanja hemikalijama u AZŽS B) broj zaposlenih na poslovima upravljanja hemikalijama u MEPPU - <u>Izvor podataka</u>: Evidencija kadrovske službe AZŽS i MEPPU o zaposlenima na poslovima upravljanja hemikalijama - <u>Institucija odgovorna za prikupljanje podataka</u>: A) MEPPU, Služba za upravljanje ljudskim resursima, kontakt: dr Tanja Janković, tanja.jankovic@mepg.gov.me B) AZŽS, Služba za opšte i pravne poslove, ljudske resurse, finansije i javne nabavke, kontakt: Marko Medenica, marko.medenica@epa.org.me - <u>Učestalost prikupljanja podataka</u>: Na godišnjem nivou, do kraja I kvartala tekuće za prethodnu godinu - <u>Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora</u>: Svake druge godine , tj. za godine za koje su definisane prelazne i ciljne vrijednosti - <u>Informacija o ciljnim vrijednostima</u>: 		
	Polazna vrijednost	Prelazna vrijednost	Ciljna vrijednost
	2022.	2024.	2026.
	AZŽS: 3 MEPPU: 2	AZŽS: 5 MEPPU: 3	AZŽS: 6 MEPPU: 3
	Naziv indikatora 2.b: Broj zaposlenih u nadležnim organima i/ili eksterno angažovanih stručnjaka koji su završili specifične kurseve za procjenu rizika od hemikalija i biocidnih proizvoda		
	<ul style="list-style-type: none"> - <u>Opis indikatora</u>: Indikatorom se prati broj stručnjaka osposobljenih za procjenu rizika u oblasti upravljanja hemikalijama (angažovanih u nadležnom organu po osnovu zaposlenja ili shodno memorandumu o saradnji sa naučnoistraživačkim organizacijama), čime se identifikuje da li je došlo do jačanja stručnih kapaciteta koji su neophodni za implementaciju propisa o hemikalijama i biocidnim proizvodima. - <u>Potrebni podaci</u>: Broj raspoloživih stručnjaka koji su završili specifične kurseve za procjenu rizika od hemikalija i biocidnih proizvoda - <u>Izvor podataka</u>: Sertifikati o završenom kursu za procjenu rizika od hemikalija i biocidnih proizvoda/izvještaj o sprovedenom kursu i broju polaznika iz Crne Gore 		

	<ul style="list-style-type: none"> - <u>Institucija odgovorna za prikupljanje podataka</u>: MEPPU, Direkcija za kontrolu zagađenja i upravljanje hemikalijama, kontakt: Jelena Kovačević, jelena.kovacevic@mepg.gov.me - <u>Učestalost prikupljanja podataka</u>: Na godišnjem nivou, do kraja I kvartala tekuće za prethodnu godinu - <u>Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora</u>: Svake druge godine , tj. za godine za koje su definisane prelazne i ciljne vrijednosti - <u>Informacija o ciljnim vrijednostima</u>: <table border="1" data-bbox="400 443 1433 555"> <thead> <tr> <th>Polazna vrijednost:</th> <th>Prelazna vrijednost</th> <th>Ciljna vrijednost</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2022.</td> <td>2024.</td> <td>2026.</td> </tr> <tr> <td>0</td> <td>2</td> <td>10</td> </tr> </tbody> </table>	Polazna vrijednost:	Prelazna vrijednost	Ciljna vrijednost	2022.	2024.	2026.	0	2	10
Polazna vrijednost:	Prelazna vrijednost	Ciljna vrijednost								
2022.	2024.	2026.								
0	2	10								
<p>CILJ 3. Obezbjeđeni funkcionalni IT alati za upravljanje podacima o hemikalijama i biocidnim proizvodima</p>	<p>Naziv indikatora 3:</p> <p>Broj prijava za upis u Registar hemikalija i/ili Registar biocidnih proizvoda primljenih u elektronskoj formi preko web-portala</p> <ul style="list-style-type: none"> - <u>Opis indikatora</u>: Indikatorom se prati da li je uspostavljen funkcionalan Registar hemikalija (i Registar biocidnih proizvoda kao sastavni dio) podržan odgovarajućim softverom i hardverom koji omogućava bezbjedno on-line prikupljanje, čuvanje i obradu podataka, jer je ovakva funkcionalnost registra potvrda da su obezbjeđeni funkcionalni IT alati za upravljanje podacima o hemikalijama i biocidnim proizvodima - <u>Potrebni podaci</u>: Broj prijava za upis u Registar hemikalija i/ili Registar biocidnih proizvoda koje su primljene u elektronskoj formi preko web-portala - <u>Izvor podataka</u>: Izveštaj o radu AZŽS - <u>Institucija odgovorna za prikupljanje podataka</u>: AZŽS, Sektor za izdavanje dozvola i saglasnosti, kontakt: Nevena Bogavac, nevena.bogavac@epa.org.me - <u>Učestalost prikupljanja podataka</u>: Na godišnjem nivou, do kraja I kvartala tekuće za prethodnu godinu - <u>Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora</u>: Svake druge godine , tj. za godine za koje su definisane prelazne i ciljne vrijednosti - <u>Informacija o ciljnim vrijednostima</u>: <table border="1" data-bbox="400 1350 1433 1462"> <thead> <tr> <th>Polazna vrijednost:</th> <th>Prelazna vrijednost</th> <th>Ciljna vrijednost</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2022.</td> <td>2024.</td> <td>2026.</td> </tr> <tr> <td>0</td> <td>2</td> <td>30</td> </tr> </tbody> </table>	Polazna vrijednost:	Prelazna vrijednost	Ciljna vrijednost	2022.	2024.	2026.	0	2	30
Polazna vrijednost:	Prelazna vrijednost	Ciljna vrijednost								
2022.	2024.	2026.								
0	2	30								
<p>CILJ 4. Poboljšano upravljanje rizikom od hemikalija i proizvoda koji ih sadrže</p>	<p>Naziv indikatora 4.a:</p> <p>Broj publikacija o opasnim hemikalijama koje se mogu naći u različitim proizvodima, objavljenih na web stranici Helpdeska</p> <ul style="list-style-type: none"> - <u>Opis indikatora</u>: Indikatorom se prati da li je poboljšana dostupnost informacija o opasnim hemikalijama koje se mogu naći u različitim proizvodima, povezanim rizicima i preventivnim mjerama, čime se poboljšava komunikacija rizika koja predstavlja jedan od ključnih aspekata za poboljšanje upravljanja rizikom od hemikalija i proizvoda koji ih sadrže. - <u>Potrebni podaci</u>: Broj publikacija o opasnim hemikalijama koje se mogu naći u različitim proizvodima, dostupnih preko web stranice Helpdeska - <u>Izvor podataka</u>: Web stranica nacionalnog Helpdeska, AZŽS - <u>Institucija odgovorna za prikupljanje podataka</u>: AZŽS, Sektor za izdavanje dozvola i saglasnosti, kontakt: Tatjana Mujičić, tatjana.mujiacic@epa.org.me 									

	<ul style="list-style-type: none"> - <u>Učestalost prikupljanja podataka</u>: Na godišnjem nivou, do kraja I kvartala tekuće za prethodnu godinu - <u>Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora</u>: Svake druge godine , tj. za godine za koje su definisane prelazne i ciljne vrijednosti - <u>Informacija o ciljnim vrijednostima</u>: 		
	Polazna vrijednost:	Prelazna vrijednost	Ciljna vrijednost:
	2022.	2024.	2026.
	2	8	15
	Naziv indikatora 4.b:		
	Količina zastarijelih hemikalija koje su uskladištene u industrijskim objektima u Crnoj Gori		
	<ul style="list-style-type: none"> - <u>Opis indikatora</u>: Indikatorom se prati smanjenje rizika koji predstavljaju zastarijele hemikalije koje se decenijama neadekvatno skladište u industrijskim objektima u Crnoj Gori, kroz smanjenje količine zastarijelih hemikalija koje će se ostvariti njihovim zbrinjavanjem i/ili preradom, čime će se smanjiti verovatnoća da može doći do izlaganja ljudi i životne sredine, te shodno doprinjeti poboljšanju upravljanja rizikom . - <u>Potrebni podaci</u>: Količina zastarijelih hemikalija koje su uskladištene u industrijskim objektima u Crnoj Gori na osnovu izvršenih inspekcijskih kontrola - <u>Izvor podataka</u>: Izvještaji o izvršenoj Inspekcijskoj kontroli i nadzoru skladištenja hemikalija u industrijskim objektima, UIP - <u>Institucija odgovorna za prikupljanje podataka</u>: UIP, Sektor za zaštitu životne sredine, bezbjednosti i zdravlja ljudi, socijalne i dječje zaštite, kontakt: Slavena Vuković, slavena.vukovic@uip.gov.me - <u>Učestalost prikupljanja podataka</u>: Na godišnjem nivou, do kraja I kvartala tekuće za prethodnu godinu - <u>Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora</u>: Svake druge godine , tj. za godine za koje su definisane prelazne i ciljne vrijednosti - <u>Informacija o ciljnim vrijednostima</u>: 		
	Polazna vrijednost:	Prelazna vrijednost	Ciljna vrijednost:
	2022.	2024.	2026.
	~110 t	≤60 t	≤20 t

Aktivnosti koje se nalaze u funkciji ostvarivanja operativnih ciljeva, predviđene za realizaciju po pratećem Akcionom planu, su sljedeće:

- **CILJ 1. Poboljšana harmonizovanost propisa u oblasti upravljanja hemikalijama i povezanim oblastima sa relevantnim odredbama pravne tekovine EU**

Aktivnost 1.1. Dalje usklađivanje Zakona o hemikalijama i podzakonskih propisa sa ažuriranim odredbama pravne tekovine EU (REACH, CLP, PIC i POPs uredba).

Aktivnost 1.2. Dalje usklađivanje Zakona o biocidnim proizvodima i podzakonskih propisa sa ažuriranim odredbama BPR Uredbe i odlukama EU o odobravanju aktivnih supstanci

Aktivnost 1.3. Donošenje podzakonskog propisa Zakona o upravljanju otpadim kojim se preuzimaju odredbe EU Uredbe o živi u dijelu koji se odnosi na otpad koji sadrži živu

Aktivnost 1.4. Dalje usklađivanje Zakona o sredstvima za zaštitu bilja i podzakonskih propisa sa ažuriranim odredbama pravne tekovine EU o sredstvima za zaštitu bilja

Aktivnost 1.5. Usklađivanje Zakona o sredstvima za ishranu bilja i podzakonskih propisa sa važećom EU uredbom o đubrivima

Aktivnost 1.6. Usklađivanje propisa o igračkama i drugih propisa kojima su utvrđuju liste supstanci koje su zabranjene ili ograničene u proizvodima koji sadrže hemikalije, sa ažuriranim odredbama EU propisa

• **CILJ 2. Unaprijeđeni administrativni i stručni kapaciteti za implementaciju propisa o hemikalijama i biocidnim proizvodima**

Aktivnost 2.1. Jačanje administrativnih kapaciteta kroz povećanje broja zaposlenih na poslovima u oblasti upravljanja hemikalijama

Aktivnost 2.2. Jačanje stručnih kapaciteta zaposlenih u nadležnim organima za primjenu pravne tekovine EU kroz učešće na obukama i sastancima u organizaciji ECHA

Aktivnost 2.3. Organizacija studijske posjete o principima inspeksijske kontrole i nadzora u EU u oblasti upravljanja hemikalijama i biocidnim proizvodima

Aktivnost 2.4. Organizacija kursa sa nekoliko modula o regulatornoj procjeni rizika od hemikalija i biocidnih proizvoda, za zaposlene u nadležnim organima i naučnoistraživačkom sektoru

Aktivnost 2.5. Formiranje Komisije za procjenu biocida na osnovu tehničkog dosijea

Aktivnost 2.6. Uspostavljanje Centra za kontrolu trovanja

Aktivnost 2.7. Uspostavljanje sinergije u sprovođenju aktivnosti u vezi međunarodnih konvencija u oblasti upravljanja hemikalijama

• **CILJ 3. Obezbeđeni funkcionalni IT alati za upravljanje podacima o hemikalijama i biocidnim proizvodima**

Aktivnost 3.1. Uspostavljanje Registra hemikalija i Registra biocidnih proizvoda u funkcionalnom obliku

Aktivnost 3.2. Organizacija seminara o korišćenju EU IT alata za upravljanje hemikalijama i biocidnim proizvodima, za nadležne organe i privredu

Aktivnost 3.3. Dalje unaprijeđenje funkcionalnosti web stranice nacionalnog HelpDeska i proširenje obima informacija koje pruža

• **CILJ 4. Poboljšano upravljanje rizikom od hemikalija i proizvoda koji ih sadrže**

Aktivnost 4.1. Izrada, objavljivanje i promocija publikacija o potencijalnom prisustvu opasnih hemikalija u različitim proizvodima, povezanim rizicima i preventivnim mjerama, sa posebnim fokusom na osjetljive grupe

Aktivnost 4.2. Organizacija seminara za privredu o rizicima od SVHC i drugih veoma opasnih hemikalija, kao i o značaju uvođenja bezbjednijih alternativa i potpunog usklađivanja poslovanja sa zahtjevima pravne tekovine EU

Aktivnost 4.3. Izrada Nacionalnog profila izloženosti azbestu

Aktivnost 4.4. Edukacija o mjerama zaštite i zdravlja na radu koje doprinose smanjenju izloženosti azbestu iz dotrajalih proizvoda i materijala koji ga sadrže

Aktivnost 4.5. Pojačana kontrola i nadzor postupanja sa zastarjelim hemikalijama u industrijskim objektima i praćenje njihovog zbrinjavanja i/ili prerade

Aktivnost 4.6. Organizacija obuka za pripadnike operativnih jedinica za zaštitu i spašavanje, uz fokus na mjere zaštite i spašavanja od hemijskih rizika

Detaljan opis aktivnosti za ostvarivanje operativnih ciljeva, kao i rokovi, nosioci aktivnosti, indikatori realizacije i finansijska procjena/izvori finansiranja, dati su u okviru akcionog plana u poglavlju V strategije. Shodno preporukama za malu administraciju kao što je crnogorska da se akcioni planovi definišu na period do dvije godine, predviđeno je da se ovaj akcioni plan realizuje u periodu 2023-2024, a da se potom izvrši analiza ostvarenih rezultata i izvrše prilagođavanja daljih aktivnosti radi postizanja što boljih efekata u pogledu ostvarivanja ciljeva utvrđenih strategijom.

3.2. PRAĆENJE SPROVOĐENJA STRATEGIJE, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJA

3.2.1. Praćenje sprovođenja strategije i izvještavanje

U cilju praćenja ostvarenja ciljeva utvrđenih ovom strategijom, neophodno je redovno prikupljanje i analiza podataka o realizaciji aktivnosti i postizanju rezultata u toku sprovođenja. S tim u vezi, redovno izveštavanje će se primarno odnositi na sprovođenje konkretnih aktivnosti, rokova, ispunjenosti indikatora definisanih akcionim planom, a na posredan način i na praćenje ispunjenosti ciljeva (strateških i operativnih). Redovno izvještavanje o praćenju sprovođenja strategije izvršiće se po zavšetku svake kalendarske godine u okviru perioda na koji se odnosi Akcioni plan. U godišnjem izvještaju sumiraće se ostvareni rezultati i dati predlozi za eventualna poboljšanja u toku sprovođenja strategije. S obzirom da inicijalni akcioni plan predviđa dvogodišni period realizacije, ostavljena je mogućnost da se aktivnosti za koje se sa realizacijom kasni iz objektivnih okolnosti, realizuju (u celosti ili uz izvjesne modifikacije) u narednom periodu u toku sprovođenja strategije, a shodno revidiranom akcionom planu koji će uključiti predloge date u Godišnjem izvještaju.

Kao mjera za osiguranje adekvatnog praćenja i koordinaciju svih nosioca aktivnosti uključenih u realizaciju akcionog plana formiraće se radna grupa za praćenje koja se sastoji od predstavnika institucija koji su identifikovani kao nosioci pojedinih aktivnosti iz akcionog plana, sa posebnim fokusom na sledeće odgovornosti u pogledu obezbeđivanja podataka:

- MEPPU (Direkcija za kontrolu zagađenja i upravljanje hemikalijama)- podaci o ažuriranim propisima o hemikalijama i biocidnim proizvodima, sprovođenju konvencija, administrativnim kapacitetima, saradnji sa naučno-istraživačkim i civilnim sektorom, projektnim aktivnostima i sl.
- AZŽS (Sektor izdavanje dozvola i saglasnosti) - podaci o upravnim postupcima u vezi sa hemikalijama i biocidnim proizvodima, administrativnim kapacitetima, o radu Help deska, o Registru hemikalija/biocidnih proizvoda i sl.
- UIP (Ekološka i sanitarna inspekcija)-podaci o inspekcijском nadzoru u oblasti upravljanja hemikalijama i biocidnim proizvodima
- MPVŠ/UBHVFP - podaci u vezi sa propisima i upravnim postupcima u vezi sa sredstvima za zaštitu i ishranu bilja, kao i o propisima u vezi sa hemikalijama u materijalima koji dolaze u kontakt sa hranom, podatke o aktivnostima u vezi održive upotrebe pesticida, o inspekcijском nadzoru koje sprovode fitosanitarna i veterinarska inspekcija,
- MRSS (Direkcija za poslove zaštite i zdravlja na radu)- podaci o aktivnostima u vezi sa zaštitom zdravlja na radu pri izlaganju hemijskim materijama
- MUP (Direktorat za vanredne situacije) - podaci o aktivnostima u vezi sa zaštitom i spašavanjem od hemijskih rizika i prevozom opasnih materija.
- MZ - podaci u vezi sa uspostavljanjem i radom Centra za kontrolu trovanja, kao i o propisima u vezi sa hemikalijama u sastavu igračaka i kozmetičkih proizvoda
- UCG, IJZCG i CETI – podaci o učešću u aktivnostima u oblasti upravljanja hemikalijama i praktičnoj realizaciji potpisanog Memoranduma o saradnji
- PKCG - podaci aktivnostima u vezi sa organizacijom relevantnih skupova za privredu.

Aktivnosti na praćenju sprovođenja strategije koordiniraće MEPPU, Direkcija za kontrolu zagađenja i upravljanje hemikalijama u okviru Direktorata za ekologiju. Svaki nosilac aktivnosti iz akcionog plana dužan je da po završetku kalendarske godine, a po potrebi i češće, dostavi MEPPU podatke u vezi sa realizacijom aktivnosti. MEPPU je zadužen za objedinjavanje podataka i pisanje Godišnjeg izvještaja o sprovođenju strategije, odnosno akcionog plana, a na osnovu podataka sa kojima raspolaže kao primarno nadležan organ za upravljanje hemikalijama, kao i podataka koje dostave drugi nosioci pojedinih aktivnosti iz akcionog plana u skladu sa svojim nadležnostima. Godišnji izvještaj se dostavlja se Vladi preko Generalnog sekretarijata Vlade do 31. marta tekuće za prethodnu godinu. Godišnji izvještaj se objavljuje na internet stranici MEPPU.

3.2.2. Evaluacija i završno izvještavanje

Po završetku realizacije strategije, potrebno je izvršiti evaluaciju, odnosno sistematičnu i objektivnu analizu efekata strategije u odnosu na zadate strateške i operativne ciljeve, uzimajući u obzir sve sprovedene aktivnosti i stepen ispunjenosti ciljeva kako bi se izveli zaključci i preporuke za naredni period. Nalazi ove evaluacije koristiće se u daljem strateškom planiranju za unapređenje u oblasti upravljanja hemikalijama.

Osnovni princip procesa evaluacije biće da obezbijedi nezavisnost i objektivnost u analizi relevantnosti, efikasnosti, efektivnosti i održivosti aktivnosti u oblasti upravljanja hemikalijama, sa ciljem da se odrede jasne smjernice za dalje unaprijeđenje sistema upravljanja hemikalijama.

Evaluaciju treba da izvrši nezavisni evaluator koji će biti eksterno angažovani stručnjak sa odgovarajućim kompetencijama. Sredstva za evaluaciju će se planirati budžetom u završnoj godini sprovođenja Strategije.

Evaluacija će biti sastavni dio Završnog izvještaja o sprovođenju strategije. Pored analize efekata i stepena ispunjenosti ciljeva strategije, Završni izvještaj treba da sadrži i podatke o sprovedenim aktivnostima, napomene u vezi sa teškoćama koje su se javile u realizaciji i predloge za njihovo otklanjanje, kao i obrazloženja za izostanak realizacije pojedinih aktivnosti. Proces evaluacije koordiniraće MEPPU, koji će biti zadužen i za izradu i dostavljanje Završnog izvještaja Vladi preko Generalnog sekretarijata Vlade, a podatke potrebne za evaluaciju sprovedenih aktivnosti u okviru svojih nadležnosti obezbjediće relevantni nadležni organi (MEPPU, AZŽS, UIP, MPVŠ/UBHVFP, MRSS, MZ, MUP). Završni izvještaj se objavljuje na internet stranici MEPPU.

U zavisnosti od nalaza i preporuka datih u evaluaciji, odnosno Završnom izvještaju, pristupiće se daljem strateškom strateškom planiranju u pogledu upravljanja hemikalijama čime će se dati dovoljno vremena (nakon isteka perioda važenja strateškog dokumenta) da se nalazi evaluacije uzmu u obzir u susret narednom ciklusu planiranja politika.

IV) REZIME

1.1 KRATKA INFORMACIJA O CILJEVIMA I OČEKIVANIM REZULTATIMA STRATEGIJE

Hemikalije predstavljaju bitnu kariku privrednog razvoja i neophodne su za ostvarenje savremenog načina života. Na globalnom nivou proizvodnja hemikalija predstavlja značajnu komponentu međunarodne ekonomije i trgovine. Bez primene dobre prakse upravljanja, hemikalije, kao i otpad koji ih sadrži, predstavljaju rizik po zdravlje ljudi i životnu sredinu. Počev od 2006. godine, kada je na nivou UN usvojen Strateški pristup međunarodnom upravljanju hemikalijama (SAICM), širom svijeta raste posvećenost ovoj oblasti, a države se podstiču da naprave procjenu situacije i izrade nacionalne programe bezbjednog upravljanja hemikalijama. Evropska Unija je 2020. godine donijela novu EU Strategiju za hemikalije, kao jedan od strateških dokumenata od velikog značaja za ostvarivanje EU ambicije nultog zagađenja utvrđene u Evropskom zelenom dogovoru, sa ciljem da se u pogledu upravljanja hemikalijama obezbjedi bolja zaštita stanovništva i životne sredine i podstaknu inovacije prema bezbednijim i održivijim hemikalijama. Takođe, potpisivanjem Deklaracije o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan na Samitu u Sofiji 10. novembra 2020, zemlje Zapadnog Balkana, između ostalih i Crna Gora, obavezale su se da će sprovoditi preporučene mjere za usaglašavanje regiona sa strateškim ciljevima utvrđenim u EU Zelenom dogovoru. Usvajanje Nacionalne strategije upravljanja hemikalijama za period 2023-2026, predstavljaće bitan korak u tom smjeru.

U nacionalnom okviru, u cilju obezbjeđivanja adekvatnog upravljanja hemikalijama, od proizvodnje, odnosno uvoza do odlaganja, koje doprinosi održivom razvoju Crne Gore, shodno Zakonu o hemikalijama ("Sl. list CG", br. 51/17) predviđeno je donošenje Nacionalne strategije upravljanja hemikalijama na period od četiri godine.

Nacionalna strategija upravljanja hemikalijama za period 2023-2026. godine, na bazi opsežne analize postojećeg stanja, utvrđuje glavne strateške pravce i mjere za unapređenje upravljanja hemikalijama u Crnoj Gori, uzimajući u obzir realizaciju i učinak istoimene strategije za prethodni četvorogodišnji period i potrebu za nadogradnjom postojećeg sistema, kao i daljim usaglašavanjem sa pravnom tekovinom Evropske unije.

Opšti strateški cilj koji se želi postići ovom strategijom je:

- **Unaprijeđeno upravljanje hemikalijama i smanjenjen rizik od opasnih hemikalija i proizvoda koji ih sadrže**

To će se postići kroz ostvarivanje sljedećih **operativnih ciljeva**:

1. Poboljšana harmonizovanost propisa u oblasti upravljanja hemikalijama i povezanim oblastima sa relevantnim odredbama pravne tekovine EU
2. Unaprijeđeni administrativni i stručni kapaciteti za implementaciju propisa o hemikalijama i biocidnim proizvodima
3. Obezbeđeni funkcionalni IT alati za upravljanje podacima o hemikalijama i biocidnim proizvodima
4. Poboljšano upravljanje rizikom od hemikalija i proizvoda koji ih sadrže

Utvrđen je i prateći akcioni plan koji sadrži ukupno 22 aktivnosti koje treba realizovati u kako bi se unaprijedilo upravljanje hemikalijama u Crnoj Gori. Predviđeno je da se ovaj akcioni plan realizuje u dvogodišnjem periodu, a da se potom izvrši analiza ostvarenih rezultata i po potrebi izvrše prilagođavanja daljih aktivnosti radi postizanja što boljih efekata u pogledu ostvarivanja ciljeva utvrđenih strategijom. Realizacijom planiranih aktivnosti osiguraće se efikasnija primjena propisa i mjera za smanjenje rizika od opasnih hemikalija i proizvoda koji ih sadrže, te doprinjeti boljoj zaštiti zdravlja ljudi i životne sredine u skladu sa principima u standardima preuzetim iz EU, kao i povećanju konkurentnosti crnogorske privrede. Strategijom se predviđa da se u određene aktivnosti, pored nadležnih organa kao nosioca aktivnosti, uključe i drugi akteri, poput naučno-istraživačkog i civilnog sektora, PKCG i dr.

V) AKCIONI PLAN

5.1. AKCIONI PLAN ZA PERIOD 2023-2024, ZA SPROVOĐENJE NACIONALNE STRATEGIJE UPRAVLJANJA HEMIKALIJAMA 2023-2026

Radi ostvarivanja ciljeva utvrđenih Nacionalnom strategijom upravljanja hemikalijama 2023-2026. potrebno je sprovesti aktivnosti utvrđene Akcionim planom za period 2023-2024 (Tabela 25). Po isteku dvogodišnjeg perioda obuhvaćenog ovim Akcionim planom, donijeće se novi Akcioni plan za naredni dvogodišnji period odnosno do 2026. godine koji će uzeti u obzir dostignuća u realizaciji Akcionog plana za period 2023-2024, kao i objektivne okolnosti nastale u toku realizacije relevantnih aktivnosti. Na taj način ostavljena je mogućnost da se neke aktivnosti po potrebi revidiraju i dopune ili prilagode relevantnim okolnostima kako bi se što bolje doprinjelo ostvarivanju strateških i operativnih ciljeva Nacionalne strategije upravljanja hemikalijama za period 2023-2026.

Za finansiranje aktivnosti predenih Akcionim planom za period 2023-2024 obezbijedena su sredstva iz budžeta CG u ukupnom iznosu od 400.000 €, dok je za finansiranje dijela aktivnosti u vezi sa uspostavljanjem registra hemikalija i biocida, obukama radi jačanja kapaciteta i unaprijeđenja implementacije propisa, izradom nacionalnog profila u vezi azbesta, kao i uspostavljanja sinergije u pogledu sprovođenja međunarodnih konvencija u ovoj oblasti obezbeđeno finansiranje iz donatorskih fondova i to IPA III, GEF (UNDP), IPA -ECHA i/ili TAIEX. u iznosu specificiranom za svaku relevantnu aktivnost iz akcionog plana, a u ukupnom iznosu 600.000 €. Za aktivnosti u vezi uspostavljanja Centra za kontrolu trovanja će biti obezbeđena iz budžeta i/ili donatorskih sredstava. S obzirom da je donošenje i sprovođenje Nacionalne strategije upravljanja hemikalijama obaveza utvrđena Zakonom o hemikalijama, te da se za njeno sprovođenje, odnosno obavljanje poslova u vezi sa upravljanjem hemikalija, sredstva redovno odobravaju iz Budžeta Crne Gore, a radi izbjegavanja dvostrukog planiranja sredstava za iste namjene, sredstva koja će se izdvojiti iz budžeta za sprovođenje pojedinih aktivnosti iz akcionog plana nijesu posebno naznačena, već samo Budžet CG kao njihov izvor.

Tabela 25. Akcioni plan za period 2023-2024. za sprovođenje Nacionalne strategije upravljanja hemikalijama 2023-2026.

Strateški cilj	Unaprijeđeno upravljanje hemikalijama i smanjenjen rizik od opasnih hemikalija i proizvoda koji ih sadrže		
Operativni cilj 1.	Poboljšana harmonizovanost relevantnih propisa u oblasti upravljanja hemikalijama i povezanim oblastima sa relevantnim odredbama pravne tekovine EU		
Indikator učinka 1.	Polazna vrijednost, 2022.	Prelazna vrijednost, 2024.	Ciljna vrijednost, 2026.
Procentualni udio donesenih harmonizovanih propisa u oblasti hemikalija i povezanim oblastima u odnosu na broj planiranih propisa za donošenje shodno PPCG	~75%	80%	85%

Aktivnost	Period realizacije		Nosioци aktivnosti	Indikator rezultata	Izvor finansiranja/ Finansijska procjena (€)
	Početak	Završetak			
Aktivnost 1.1. Dalje usklađivanje Zakona o hemikalijama i podzakonskih propisa sa ažuriranim odredbama pravne tekovine EU (REACH, CLP, PIC i POPs uredba).	I 2023	IV 2024	MEPPU	Broj usvojenih propisa	Aktivnost pokrivena iz Budžeta CG- nijesu potrebna dodatna finansijska sredstva
<i>Opis aktivnosti:</i> S obzirom na kontinuirano prilagođavanje EU propisa tehničkom napretku i novim saznanjima biće potrebno izvršiti dalju harmonizaciju Zakona o hemikalijama i relevantnih podzakonskih propisa sa relevantnim amandmanima na propise EU o hemikalijama (Uredbe REACH, CLP, PIC, POPs), a naročito u pogledu ažuriranja relevantnih odredbi kojima se uređuju zabrane i ograničenja, uvoz/izvoz, klasifikacija i obeležavanje, test metode itd.					
Aktivnost 1.2. Dalje usklađivanje Zakona o biocidnim proizvodima i podzakonskih propisa sa ažuriranim odredbama BPR Uredbe i odlukama EU o odobravanju aktivnih supstanci	I 2023	IV 2024	MEPPU	Broj usvojenih propisa	Aktivnost pokrivena iz Budžeta CG - nijesu potrebna dodatna finansijska sredstva
<i>Opis aktivnosti:</i> S obzirom na kontinuirano prilagođavanje EU propisa tehničkom napretku i novim saznanjima biće potrebno sprovesti aktivnosti dalje harmonizacije Zakona o biocidnim proizvodima i pratećih podzakonskih propisa sa relevantnim amandmanima BPR uredbe, a naročito u pogledu ažuriranja liste aktivnih supstanci dozvoljenih u biocidnom proizvodu i pravilnika kojim se uređuje sadržaj tehničkog dosijea.					
Aktivnost 1.3. Donošenje podzakonskog propisa Zakona o upravljanju otpadom kojim se preuzimaju odredbe EU Uredbe o živi u dijelu koji se odnosi na otpad koji sadrži živu	I 2023	II 2024	MEPPU	Broj usvojenih propisa	Aktivnost pokrivena iz Budžeta CG - nijesu potrebna dodatna finansijska sredstva
<i>Opis aktivnosti:</i> Radi usaglašavanja sa odredbama nove Uredbe (EU) 2017/852 o živi, kao i ispunjavanja budućih obaveza koje proističu iz ratifikacije Minamatske konvencije, biće potrebno donijeti nacionalni propis koji sadrže odredbe o otpadu koji sadrži živu. Predviđeno je da se osnov za donošenje ovog podzakonskog propisa obezbjedi kroz novi Zakon o upravljanju otpadom čije se usvajanje očekuje.					
Aktivnost 1.4. Dalje usklađivanje Zakona o sredstvima za zaštitu bilja i podzakonskih propisa sa ažuriranim odredbama pravne tekovine EU o sredstvima za zaštitu bilja	I 2023	IV 2024	MPVŠ-UBHVF	Broj usvojenih propisa	Aktivnost pokrivena iz Budžeta CG- nijesu potrebna dodatna finansijska sredstva
<i>Opis aktivnosti:</i> S obzirom na kontinuirano prilagođavanje EU propisa tehničkom napretku biće potrebno sprovesti aktivnosti dalje harmonizacije Zakona o sredstvima za zaštitu bilja i podzakonskih propisa sa relevantnim amandmanima na propise EU u pogledu sredstava za zaštitu bilja, a naročito u pogledu					

ažuriranja liste aktivnih materija dozvoljenih za upotrebu u sredstvima za zaštitu bilja, kao i maksimalnih nivoa rezidua sredstava za zaštitu bilja na ili u bilju, biljnim proizvodima, hrani ili hrani za životinje (imajući u vidu amandmane na Uredbu EU 540/2011 i Uredbu (EC) No 396/2005)						
Aktivnost 1.5. Usklađivanje Zakona o sredstvima za ishranu bilja i podzakonskih propisa sa važećom EU uredbom o đubrivima	I 2023	IV 2024	MPVŠ-UBHVF	Broj usvojenih propisa	Aktivnost pokrivena iz Budžeta CG - nijesu potrebna dodatna finansijska sredstva	
<i>Opis aktivnosti:</i> S obzirom na donošenje nove Uredbe (EU) 2019/1009 o đubrivima, potrebno je dalje usaglašavanje nacionalnih propisa o sredstvima za ishranu bilja.						
Aktivnost 1.6. Usklađivanje propisa o igračkama i drugih propisa kojima sa utvrđuju liste supstanci koje su zabranjene ili ograničene u proizvodima koji sadrže hemikalije, sa ažuriranim odredbama EU propisa	I 2023	IV 2024	MZ, MPVŠ-UBHVF	Broj usvojenih propisa	Aktivnost pokrivena iz Budžeta CG - nijesu potrebna dodatna finansijska sredstva	
<i>Opis aktivnosti:</i> S obzirom na brojna ažuriranja EU Direktive 2009/48/EC o bezbednosti igračaka u pogledu supstanci koje su zabranjene ili ograničene u ovim specifičnim proizvodima, biće potrebno usaglašavanje nacionalnog Pravilnika o bezbednosti igračaka sa ovim odredbama EU propisa. Takođe, postoje i drugi nacionalni propisi kojima se regulišu specifični proizvodi koji sadrže hemikalije (poput plastičnih i drugih materijala koji dolaze u kontakt sa hranom, kao i kozmetičkih proizvoda), za koje može biti potrebno ažuriranje u narednom periodu s obzirom na frekventnost ažuriranja relevantnih odredbi EU propisa (Uredba (EU) No 10/2011, Uredba (EC) br. 1223/2009 sa pratećim amandmanima)						
Operativni cilj 2.	Unaprijeđeni administrativni i stručni kapaciteti za implementaciju propisa o hemikalijama i biocidnim proizvodima					
Indikator učinka 2.	Polazna vrijednost, 2022.		Prelazna vrijednost, 2024.		Ciljna vrijednost, 2026.	
a) Broj zaposlenih na poslovima upravljanja hemikalijama u nadležnim organima	AZŽS: 3	MEPPU: 2	AZŽS: 5	MEPPU: 3	AZŽS: 6	MEPPU: 3
b) Broj zaposlenih u nadležnim organima i/ili eksterno angažovanih stručnjaka koji su završili specifične kurseve za procjenu rizika od hemikalija i biocidnih proizvoda	0		2		10	
Aktivnost	Period realizacije		Indikator rezultata		Izvor finansiranja/	

	Početak	Završetak	Nosioci aktivnosti		Finansijska procjena (€)
Aktivnost 2.1. Jačanje administrativnih kapaciteta kroz povećanje broja zaposlenih na poslovima u oblasti upravljanja hemikalijama	I 2023	IV 2024	AZŽS, MEPPU	Povećanje broja zaposlenih u MEPPU i AZŽS na poslovima povezanim sa u oblasti upravljanja hemikalijama (MEPPU sa 2 na 3 AZŽS sa 3 na 6 zaposlenih)	Aktivnost pokrivena iz Budžeta CG - nijesu potrebna dodatna finansijska sredstva
<i>Opis aktivnosti:</i> Administrativni kapaciteti u za poslove upravljanja hemikalijama su limitirani nedovoljnim brojem zaposlenih u MEPPU i AZŽS na ovim poslovima, i bez njihove nadogradnje neće biti moguće ostvariti efikasniju primenu propisa u oboj oblasti. AZŽS treba da na poslovima u vezi upravljanja hemikalijama angažuje dovoljno osoblja s odgovarajućim tehničkim znanjem i koje bi se potom dodatno obučilo za djelotvorno vršenje relevantnih zadataka. Takođe, s obzirom na potrebu uvođenja adekvatnih IT rješenja i digitalizacije, neophodno je angažovanje najmanje jednog IT stručnjaka u AZŽS koji bi pružio IT podršku osoblju angažovanom na upravljanju hemikalijama. S tim u vezi, neophodno je stvoriti pravno-formalne uslove za zapošljavanje novih državnih službenika i obezbjediti adekvatno finansiranje.					
Aktivnost 2.2. Jačanje stručnih kapaciteta zaposlenih u nadležnim organima za primjenu pravne tekovine EU kroz učešće na obukama i sastancima u organizaciji ECHA	I 2023	IV 2024	AZŽS	Osoblje AZŽS i MEPPU učestvovalo u HelpNet, CARACAL i BPC sastancima i obukama u organizaciji ECHA	40.000 Izvor: IPA-ECHA
<i>Opis aktivnosti:</i> Radi efikasnog obavljanja radnih zadataka povezanih sa sprovođenjem odredbi propisa preuzetih iz REACH, CLP i BPR, neophodno je da zaposleni AZŽS i MEPPU na poslovima upravljanja hemikalijama kontinuirano kroz razmjenjuju informacije i iskustava sa kolegama EU zemalja. S tim u vezi, u okviru ove aktivnosti će se obezbjediti nadogradnja u pogledu specifičnog znanja i iskustava kroz učešće zaposlenih u AZŽS i MEPPU na obukama i sastancima u organizaciji ECHA (sastanci EU Help Net, CARACAL i BPC na kojima predstavnici Crne Gore mogu da prisustvuju u svojstvu posmatrača i obuke koje u okviru predpristupne pomoći ECHA organizuje za predstavnike zemalja kandidata).					
Aktivnost 2.3. Organizacija studijske posjete o principima inspekcije kontrole i nadzora u EU u oblasti upravljanja hemikalijama i biocidnim proizvodima	I 2024	IV 2024	UIP, UBHVFP, AZŽS	Izveštaj o realizovanoj studijskoj posjeti	20.000 IPA-ECHA ili TAIEX
<i>Opis aktivnosti:</i> Prenošenjem iskustava o kontroli i nadzoru u oblasti hemikalija u skladu sa praksom i principima uspostavljenim u EU kroz obuke inspektora organizovane u sklopu programa tehničke pomoći iz IPA ili TAIEX projekata obezbjeđiće se unapređenje rada inspekcijских službi i njihova priprema za kontrolu sprovođenja REACH, CLP, BPR i drugih EU propisa u oblasti hemikalija. Studijska posjeta može biti organizovana kroz posjetu predstavnika CG relevantnoj					

inspekciji neke od zemalja članica EU, i/ili kroz dolazak predstavnika inspeksijskih službi neke od zemalja EU i zajedničku posjetu odabranom privrednom subjektu u CG gdje bi nadzor zajednički sprovedla nadležna inspekcija u CG i gostujuća inspekcija EU. U oba slučaja studijska posjeta treba da obezbjedi identifikaciju sličnosti i razlika u pristupu inspeksijskom nadzoru u CG i EU sa ciljem definisanja rokova i potrebnih uslova za dalje prilagođavanje vršenja nadzora u skladu sa praksom i principima uspostavljenim u EU.						
Aktivnost 2.4. Organizacija kursa sa nekoliko modula o procjeni rizika od hemikalija i biocidnih proizvoda, za zaposlene u nadležnim organima i naučnoistraživačkim institucijama	II 2024	II 2025	MEPPU, AZŽS, CETI, IJZCG, UCG	Izvještaj o održanom kursu	70.000 Izvor: IPA-ECHA ili TAIEX	
<p><i>Opis aktivnosti:</i> Procjena rizika predstavlja u stručnom pogledu najzahtjevnije poslove u vezi sa hemikalijama i biocidnim proizvodima, jer u zavisnosti da li se procjenjuje rizik na osnovu fizičko-hemijskih svojstava, ili svojstava koja utiču na zdravlje ljudi ili životnu sredinu zahtijeva specifična znanja u oblasti hemije, toksikologije, ekotoksikologije i sl. Za biocidne proizvode dodatno je potrebna i procjena efikasnosti, koja zahtijeva specifična znanja u oblasti biologije ciljnih organizama. Stoga je potrebno obezbijediti adekvatne, višednevne obuke u nekoliko modula koje će pored administrativnog osoblja zaposlenog u nadležnim organima, pohađati i kadar iz naučno-istraživačkog sektora koji, s obzirom na postojeća znanja i profesionalne kapacitete, ima dobru potporu za dalju nadogradnju u pogledu regulatorne procjene rizika od hemikalija i biocidnih proizvoda. Naime, kadar iz naučno-istraživačkog sektora nakon ovakve nadogradnje znanja, može da predstavlja opciju za dodatno poboljšanje kapaciteta nadležnih organa angažovanjem eksternih stručnjaka koji bi pružali stručnu pomoć u pogledu procjene rizika. Ovo je u skladu sa potpisanim Memorandumom o saradnji između nadležnih organa i naučnoistraživačkih institucija Takođe, ovi eksterni stručnjaci mogu dati značajan doprinos upravljanju hemikalijama učesćem u daljoj edukaciji ciljnih grupa i profesionalnih korisnika o opasnostima i rizicima od hemikalija i mjerama prevencije.</p>						
Aktivnost 2.5. Formiranje komisije za procjenu biocida na osnovu tehničkog dosijea	II 2024	IV 2024	MEPPU	Odluka o formiranju komisije	Aktivnost pokrivena iz Budžeta CG - nijesu potrebna dodatna finansijska sredstva	
<p><i>Opis aktivnosti:</i> S obzirom da je u drugoj fazi postupka za izdavanje dozvole za biocidne proizvode neophodna pomoć stručnjaka sa multidisciplinarnim znanjima, Zakonom o biocidnim proizvodima predviđeno je formiranje stručne komisije koja se sastoji od sedam članova iz reda stručnjaka iz toksikologije, veterinarske medicine, farmacije, biologije, poljoprivrede, ekologije i humane medicine. Nakon izvršene procjene rizika od biocida na osnovu podataka iz tehničkog dosijea, ova Komisija sačinjava stručno mišljenje na osnovu kojeg se odlučuje o izdavanju dozvole. Stoga, ova komisija se mora uspostaviti kako bi obezbjedila ekspertska podrška u pogledu najzahtjevnijih poslova regulatorne procjene rizika koja je potrebna za sprovođenje druge faze postupka izdavanja dozvole za biocidne proizvode. S tim u vezi, neophodno je utvrditi i mehanizme za finansiranje rada komisije za procjenu biocida na osnovu tehničkog dosijea.</p>						
Aktivnost 2.6. Uspostavljanje Centra za kontrolu trovanja	I 2024	IV 2024	MZ, IJZ, MEPPU	Elaborat o uspostavljanju Centra za kontrolu trovanja	Sredstva će se obezbijediti iz budžeta i/ili donatorskih	

					fondova u skladu sa planovima MZ
<p><i>Opis aktivnosti:</i> Potrebno je uspostaviti Centar za kontrolu trovanja, kao centralnu tačku za prijem i objedinjavanje informacija o trovanjima i hemikalijama kao potencijalnim uzročnicima trovanja, koja bi medicinskom osoblju, ali i građanima bila na raspolaganju za relevantne informacije o reagovanju u slučaju trovanja, adekvatnom tretmanu i antidotima. Obaveza uspostavljanja Centra za kontrolu trovanja u EU proističe iz CLP uredbe prema kojoj su zemlje članice EU dužne da uspostave organe za prikupljanje i objedinjavanje informacija o trovanjima hemijskim agencijama, a u cilju formulisanja odgovarajućih preventivnih i kurativnih mjera u slučaju trovanja. Centar treba da ima osoblje specijalizovano u oblasti urgentne medicine i toksikologije, obučeno za rad u ovakvom centru, potrebne baze podataka o adekvatnom tretmanu i antidotima, sredstva za reagovanje u slučaju trovanja, kao i da ima adekvatne komunikacione veze sa svim relevantnim zdravstvenim ustanovama. Potrebno je uspostaviti blisku saradnju budućeg Centra za kontrolu trovanja sa AZŽS i UBHVFP, radi efikasne razmjene informacija o potencijalnim hemijskim agencijama koji mogu uzrokovati trovanje (hemikalijama, biocidnim proizvodima i sredstvima za zaštitu bilja), i relevantnim preventivnim mjerama. U cilju njegovog nesmetanog rada neophodno je nabaviti i instalirati tehničku opremu i organizovati adekvatne obuke za osoblje ovog centra. Preporučuje se korišćenje Uputstva za kontrolu trovanja koje u okviru Internacionalnog programa za hemijsku bezbjednost je izradila Svjetska zdravstvena organizacija (WHO), kao i prilagođavanje rada sa Aneksom VIII CLP uredbe u pogledu harmonizovanog pristupa prikupljanju informacija u vezi sa kontrolom trovanja. Elaborat o uspostavljanju Centra za kontrolu trovanja izradice se u saradnji MZ sa WHO</p>					
<p>Aktivnost 2.7. Uspostavljanje sinergije u sprovođenju aktivnosti u vezi međunarodnih konvencija u oblasti upravljanja hemikalijama</p>	I 2024	IV 2025	MEPPU, AZŽS	Izveštaj o realizaciji projekta „Jačanje sinergije između Bazelske, Roterdamske, Stokholmske i Minamata konvencije”	249.737 USD (~250.000 EUR) Izvor: GEF (UNDP)
<p><i>Opis aktivnosti:</i> Aktivnosti će se realizovati u okviru posebnog projekta sa ciljem uspostavljanja sinergijskog pristupa upravljanju hemikalijama i otpadom u Crnoj Gori kroz unapređenje regulatornog okvira, izgradnju kapaciteta i aktivnosti podizanja svijesti, kao i uspostavljanje efikasnog nacionalnog mehanizma za izvještavanje u vezi sprovođenja Bazelske, Roterdamske, Stokholmske i Minamata konvencije.</p>					
Operativni cilj 3.	Obezbjeđeni funkcionalni IT alati za upravljanje podacima o hemikalijama i biocidnim proizvodima				
Indikator učinka 3.	Polazna vrijednost		Prelazna vrijednost		Ciljna vrijednost
Broj prijava za upis u Registar hemikalija i/ili Registar biocidnih proizvoda primljenih u elektronskoj formi preko web-portala	2022. godina 0		2024. godina 2		2026. godina 30
Aktivnost	Period realizacije		Indikator rezultata		Izvor finansiranja/

	Početak	Završetak	Nosioci aktivnosti		Finansijska procjena (€)
Aktivnost 3.1. Uspostavljanje Registra hemikalija i Registra biocidnih proizvoda u funkcionalnom obliku	II 2023	IV 2024	AZŽS, MEPPU	IT alati nabavljeni i instalirani; Registar može da prima prijave za upis u elektronskoj formi	130.000 Izvor: IPA
<p><i>Opis aktivnosti:</i> Za sada se Registar hemikalija i biocidnih proizvoda se vodi u excel formi kao privremeno riješenje koje nema sve potrebne funkcionalnosti, niti je povezano sa drugim informacionim sistemima. S tim u vezi, neophodno je razviti adekvatne IT alate (software i hardware) koji bi omogućili adekvatan prijem, čuvanje i statističku obradu dostupnih podataka u prvoj fazi, uz odgovarajuće nivoe pristupa prilagođene relevantnim korisnicima i on-line pristup podacima u drugoj fazi, ali i dali potporu za uspostavljanje sigurne veze i razmjene podataka sa relevantnim EU bazama podataka u trećoj fazi. S tim u vezi, nadležnim organima (AZŽS, MEPPU, UIP, UCP, kao i budućem centru za kontrolu trovanja i sl.) treba omogućiti odgovarajuće nivoe pristupa shodno potrebama koje proizilaze iz poslova u njihovoj nadležnosti, a određene podatke iz registra treba učiniti javno dostupnim, ukoliko je moguće povezivanjem statistički obrađenih podataka sa portalom Informacionog sistema zaštite životne sredine. Dodatno, Registar biocidnih proizvoda treba da bude sastavni dio Registra hemikalija i da se vodi u elektronskoj formi, a na osnovu podataka iz dozvole. Stoga, prilikom razvijanja IT alata za Registar hemikalija treba imati u vidu i potrebu uključivanja relevantnih podataka o biocidnim proizvodima. S obzirom na specifičnost ovakvog registra i činjenicu da takva elektronska baza doprinosi pripremanju za članstvo u EU, ova aktivnost treba da se sprovede u okviru relevantnog IPA projekta.</p>					
Aktivnost 3.2. Organizacija seminara o korišćenju EU IT alata za upravljanje hemikalijama i biocidnim proizvodima, za nadležne organe i privredu	I 2024	III 2024	MEPPU, AZŽS, CETI, IJZCG, UCG	Izveštaj o održanom seminaru	20.000 Izvor: IPA-ECHA ili TAIEX
<p><i>Opis aktivnosti:</i> Poznavanje IT alata koji industriji i nadležnim tijelima u EU omogućuju podnošenje, odnosno evaluaciju zahtjeva propisanih u REACH i BPR, te međusobnu razmjenu informacija u vezi sa hemikalijama i biocidnim proizvodima neophodno je za primjenu relevantnih EU propisa u punom obimu. Stoga, u predpristupnom periodu treba iskoristiti tehničku pomoć koja je na raspolaganju zemljama kandidatima za članstvo u EU i obučiti administrativno osoblje i eksterne stručnjake za korišćenje IT alata u oblasti upravljanja hemikalijama koje će biti neophodno kada Crna Gora postane članica i dođe do pune primjene EU propisa u ovoj oblasti.</p>					
Aktivnost 3.3. Dalje unaprijeđenje funkcionalnosti web stranice nacionalnog HelpDeska i proširenje obima informacija koje pruža	II I2023	IV2024	MEPPU, AZŽS, CETI, IJZCG, UCG	Web stranica HelpDeska sa poboljšanim funkcionalnostima i obimom informacija	Aktivnost pokrivena iz budžeta CG -nijesu potrebna dodatna sredstva

Opis aktivnosti: Crna Gora je 2018. uspostavila nacionalni Help desk u okviru AZŽS, radi pružanja informacija o pitanjima u oblasti upravljanja hemikalijama i biocidnim proizvodima, što je u skladu sa zahtjevima propisanim EU uredbama REACH i CLP, kao i BPR. Web stranica helpdeska za sada sadrži informacije o dokumentaciji potrebnoj za određene upravne postupke, kao i nekoliko brošura koje su publikovane u prethodnom periodu. Dalja unaprijeđenja rada helpdeska mogu se ostvariti kroz proširenje obima informacija pruženih online i poboljšanje funkcionalnosti internet stranice, čime će se poboljšati kvalitet i obim javno dostupnih informacija uz istovremeno smanjenje potrebe za direktnom komunikacijom službenika AZŽS sa tražiocima informacija. S tim u vezi, u sklopu ove aktivnosti ažuriraće se web stranica help deska sa aspekta IT i web funkcionalnosti, a njen sadržaj prestrukturirati i dopuniti bazom najčešće postavljenih pitanja i odgovora, objašnjenima u vezi sa primjenom pojedinih odredbi propisa i dodatnim brošurama za informisanje u vezi sa hemikalijama i biocidnim proizvodima. Takođe, kada se Registar hemikalija i Registar biocidnih proizvoda uspostave u adekvatnom obliku na ovoj stranici mogu se naći i statistički obrađeni podaci o hemikalijama i biocidnim proizvodima koji su upisani u ove registre i link ka web portalu preko koga se vrši elektronska prijava za upis u Registar.

Operativni cilj 4.		Poboljšano upravljanje rizikom od hemikalija i proizvoda koji ih sadrže					
Indikator učinka 4.		Polazna vrijednost		Prelazna vrijednost		Ciljna vrijednost	
a) Broj publikacija o opasnim hemikalijama koje se mogu naći u različitim proizvodima, objavljenih na web stranici Helpdeska		2022. godina 2		2024. godina 6		2026. godina 10	
b) Količina zastarijelih hemikalija koje su uskladištene u industrijskim objektima u Crnoj Gori		2022. godina ~110t		2024. godina ≤60t		2026. godina ≤20t	
Aktivnost	Period realizacije		Nosioци aktivnosti	Indikator rezultata	Izvor finansiranja/ Finansijska procjena (€)		
	Početak	Završetak					
Aktivnost 4.1. Izrada, objavljivanje i promocija publikacija o potencijalnom prisustvu opasnih hemikalija u različitim proizvodima, povezanim rizicima i preventivnim mjerama, sa posebnim fokusom na osjetljive grupe	I 2023	IV 2024	AZŽS; MEPPU; UCG, IJZCG, CETI	Broj objavljenih publikacija	Aktivnost pokrivena iz budžeta CG -nijesu potrebna dodatna sredstva		
<i>Opis aktivnosti:</i> S obzirom na značajan broj veoma opasnih hemikalijama koje se mogu naći u različitim proizvodima, rizike koje one predstavljaju i preventivne mjere koje mogu biti primijenjene u kućnim uslovima, izrada publikacija na ove teme uz stručnu podršku naučno-istraživačkog sektora, objavljivanje na web stranici HelpDeska i njihova promocija u javnosti uz diseminaciju u saradnji sa civilnim sektorom, doprinjeti će jačanju svijesti stanovništva o značaju hemijske bezbjednosti proizvoda i primjeni mjera za smanjenje rizika. U ovim aktivnostima treba posebnu pažnju posvetiti							

Aktivnost 4.2. Organizacija seminara za privredu o rizicima od SVHC i drugih veoma opasnih hemikalija, kao i o značaju uvođenja bezbjednijih alternativa i potpunog usklađivanja poslovanja sa zahtjevima pravne tekovine EU	I 2024	III 2024	PKCG; MEPPU; AZŽS	Izveštaj o održanom seminaru	20.000 Izvor: IPA ili TAIEX
<i>Opis aktivnosti:</i> PKCG, kao najveća privredna asocijacija, u saradnji sa nadležnim organima, može da predstavlja važnu kariku u informisanju crnogorske privrede o rizicima od SVHC i drugih veoma opasnih hemikalija, kao i o značaju uvođenja bezbjednijih alternativa i potpunog usklađivanja poslovanja sa zahtjevima pravne tekovine EU. Organizacijom seminara za privredne subjekte na kome će se predstaviti ova tema, ukazaće se na rizike od najopasnijih hemikalija koje mogu biti sadržane u najrazličitijim proizvodima, i komparativne prednosti hemijski bezbjednijih proizvoda, kako u kontekstu smanjenja rizika tako i u kontekstu povećanja konkurentnosti crnogorske privrede. Takođe, nadogradnja znanja o EU propisima i obavezama koje privredni subjekti imaju u vezi hemikalija i proizvoda koji ih sadrže, je u kratkoročnom periodu od značaja za izvoznike, ali u dugoročnom i za ostatak privrede jer će nakon što Crna Gora pristupi EU i oni morati da svoje poslovanje u potpunosti usklade sa zahtjevima REACH, CLP i BPR. U tom pogledu posebnu pažnju treba posvetiti odredbama o SVHC čije prisustvo u proizvodima može negativno uticati na mogućnosti za reciklažu i iskorišćenje materijalnih resursa u više ciklusa po cirkularnom modelu.					
Aktivnost 4.3. Izrada nacionalnog profila izloženosti azbestu	I 2023	I 2024	MEPPU, AZŽS, MZ, IJZCG, MRSS	Nacionalni profil izloženosti azbestu	50.000 EUR IPA
<i>Opis aktivnosti:</i> Nacionalni profil izloženosti azbestu biće izrađen u skladu sa preporukama WHO kako bi se situacija sa dotrajanim proizvodima i materijalima koji sadrže azbest sveobuhvatno sagledala i planski pristupilo njenom rješavanju, a s obzirom na široku rasprostranjenost ovakvih dotrajalih proizvoda, kao i opasnosti po zdravlje povezane sa azbestom.					
Aktivnost 4.4. Edukacija o mjerama zaštite i zdravlja na radu koje doprinose smanjenju izloženosti azbestu iz dotrajalih proizvoda i materijala koji ga sadrže	I 2024	IV 2024	MRSS	Broj sprovedenih edukacija	Sredstva će se obezbijediti iz budžeta CG i/ili donatorskih fondova u skladu sa planovima MRSS
<i>Opis aktivnosti:</i> Privredni subjekti koji u svom radu rukuju sa hemikalijama treba da sprovedu detaljnu procjenu rizika pri izlaganju hemijskim materijama na radnim mjestima i utvrde načine bezbjednog rukovanja da bi se izbjeglo nepotrebno izlaganje ili stepen izlaganja sveo na minimum. Imajući u vidu potencijalnu izloženost azbestu iz dotrajalih proizvoda i materijala koji se nalaze u mnogim privrednim subjektima, kao i specifičnosti s time povezanih mjera zaštite na radu, u okviru ove aktivnosti će se izraditi relevantni edukativni materijali i sprovesti edukacija o mjerama zaštite na radu od izloženosti azbestu iz dotrajalih proizvoda i materijala koji ga sadrže. Aktivnost će se sprovoditi fazno, u prvofazi će biti sprovedena edukacija lica koja su nosioci zaštite i zdravlja					

na radu, a u drugoj fazi će oni prenositi znanja i relevantne materijale radnicima u privrednim subjektima u kojima je kroz Nacionalni profil identifikovana opasnost od izlaganja azbestu.					
Aktivnost 4.5. Pojačana kontrola i nadzor postupanja sa zastarjelim hemikalijama u industrijskim objektima i praćenje njihovog zbrinjavanja i/ili prerade	I 2023	IV 2024	UIP, MEPPU, MUP, vlasnici zastarjelih hemikalija	Izveštaji o inspekcijskoj kontroli i nadzoru u industrijskim objektima u kojima su uskladištene zastarjele hemikalije	Aktivnost pokrivena iz budžeta CG / kontribucija privrednih subjekata (za troškove zbrinjavanja)
<i>Opis aktivnosti:</i> Radi smanjenja rizika od zagađenja iz starih fabrika u kojima se decenijama neadekvatno skladište izvjesne količine zastarjelih hemikalija, potrebno je osigurati da one budu zbrinute ili prerađene na adekvatan način u skladu sa propisima. Pojačana inspekcijaska kontrola i nadzor u tom pogledu može imati ubrzati preduzimanje relevantnih aktivnosti u smjeru adekvatnog zbrinjavanja zastarjelih hemikalija od strane sadašnjih vlasnika.					
Aktivnost 4.6. Organizacija obuka za pripadnike operativnih jedinica za zaštitu i spašavanje, uz fokus na mjere zaštite i spašavanja od hemijskih rizika	III 2023	IV 2024	MUP	Broj održanih obuka u okviru Nacionalnog trening centra za zaštitu i spašavanje	Aktivnost pokrivena iz budžeta CG – nijesu potrebna dodatna sredstva
<i>Opis aktivnosti:</i> Novoosnovani Nacionalni trening centar za zaštitu i spašavanje može doprinijeti jednoobraznom sistemu obuke koji će prema nacionalnim, evropskim i međunarodnim standardima, između ostalog, podići pripremljenost operativnih jedinica za zaštitu i spašavanje za hemijske rizike. Organizacijom obuka koje se između ostalog odnose na mjere prevencije i reagovanja na hemijske rizike obezbjediće se profesionalno obučeni i spremani kadrovi, koji bi na terenu bio interoperabilan i pružao efikasniji odgovor u slučaju događanja koja uključuju hemijske akcidente i druge hemijske rizike.					